

Türkiye Cumhuriyeti
Başbakanlık
Devlet Planlama Teşkilatı

**Güneydoğu
Anadolu Projesi
Master Plan Çalışması**

Master Plan Nihai Raporu

CİLT

2

Master Plan

Nisan 1989

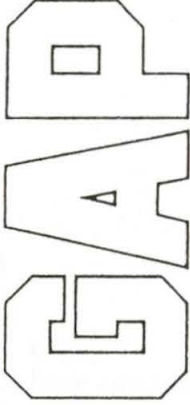
Nippon Koei Co. Ltd.
Tokyo, Japonya

Yüksel Proje A.Ş.
Ankara, Türkiye

Ortak Girişimi

Türkiye Cumhuriyeti
Başbakanlık
Devlet Planlama Teşkilatı

**Güneydoğu
Anadolu Projesi
Master Plan Çalışması**

Master Plan Nihai Raporu

CİLT

2

Master Plan

Nisan 1989

Nippon Koei Co. Ltd.
Tokyo, Japonya

Yüksel Proje A.Ş.
Ankara, Türkiye

Ortak Girişimi

Bu Raporda sunulan fiyat verilerinin tamamı 1988 Haziran değerleridir.

Raporda kullanılan döviz kuru
1 ABD Doları = 1350 TL'dir

Bu raporda Güneydoğu Anadolu Projesi Master Planı Müşavirlik hizmetlerinin ana bulgularını, karar vericilere ve diğer ilgililere sunmaktadır. Rapor, sadece resmi görevlerin ifası için kullanılabilir. Raporun içeriği Devlet Planlama Teşkilatının izni olmadan başka amaçlarla kullanılamaz ve içeriği daha sonraki çalışmaların sonuçları ışığında değişebilir.

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ MASTER PLAN ÇALIŞMASI

Master Plan Nihai Raporu

Cilt 2 Master Plan

İÇİNDEKİLER

TABLolar ŞEKİLLER

Bölüm I	GİRİŞ	
1.1	Proje Gelişimi	1.1
1.2	Raporun Kapsamı	1.5
Bölüm II	KALKINMA AMAÇLARI VE TEMEL STRATEJİ	
2.1	Kalkınma Amaçları	2.1
2.2	Temel Kalkınma Stratejisi	2.5
2.3	Tarımsal Kalkınma Amaçları ve Stratejisi	2.6
2.4	Sanayileşme Amaçları ve Stratejisi	2.9
Bölüm III	KALKINMA SENARYOLARI	
3.1	Temel Kalkınma Senaryoları	3.1
3.2	Tarımsal Gelişme Senaryoları	3.4
3.3	Sanayileşme Senaryoları	3.7
Bölüm IV	KALKINMA ÇERÇEVELERİ	
4.1	Sosyo-Ekonomik Çerçeve	4.1
4.2	Mekansal Gelişme Çerçevesi	4.5
Bölüm V	KAYNAK GELİŞTİRME	
5.1	Su Kaynakları	5.1
5.2	Enerji	5.8
5.3	Çevre	5.12
5.4	İnsan Kaynakları ve Sosyal İhtiyaçlar	5.14
5.5	Malî Kapasite	5.20
Bölüm VI	KALKINMA PLANI	
6.1	Gelişme Alanları ve Projeleri	6.1
6.2	Yatırım Zamanlaması	6.9
6.3	Kurumsal Tedbirler	6.10
Bölüm VII	UYGULAMA PLANI	

Ekler (Ayrı Ciltler)

- A. Tarımda Mevcut Koşullar ve Geleceği
 - A-1. Tarım, Hayvancılık, Ormancılık ve Balıkçılıkta Mevcut Koşullar
 - A-2. Üretim ve Katma Değer Tahminleri
 - A-3. İşletme-Bütçe Analizleri ve Diğer Endekslere Göre Kalkınmanın Değerlendirilmesi
- B. Sanayide Mevcut Koşullar ve Geleceği
 - B-1. İmalat, Madencilik ve Turizmde Mevcut Koşullar
 - B-2. Sanayilerin Kuruluş Koşullarının Değerlendirilmesi
 - B-3. Sanayide Üretim ve Katma Değer Hesabı
 - B-4. İç ve Dış Ticaretle Mevcut Koşullar ve İhtiyaçlar
- C. Sosyo-Ekonomik Projeksiyon ve Yatırım Tahminlerinde Kullanılan Veriler
- D. Mekansal Yapıya İlişkin Ayrıntılı Bilgiler ve Analiz
 - D-1. Mevcut Arazi Kullanım Deseni ve Toprak Kaynakları
 - D-2. Ulaştırma Alanında Mevcut Durum ve Gelişme Olanakları
 - D-3. Kentsel Gelişme
- E. Su Kaynaklarının Şimdiki Durumu ve Mevcut Geliştirme Projeleri
- F. Enerji Sektöründe Mevcut Koşullar ve Geleceği
- G. Sosyal Sektörlerle İlgili Ayrıntılı Veriler ve Analizler
 - G-1. Nüfus, Göç ve İşgücü
 - G-2. Eğitim ve Sağlık Hizmetleri
 - G-3. Haberleşme

TABLÖLAR

Tablo 2.1	Ekonomik Sektörler İtibariyle Türkiye'nin Gayrisafi Millî Hasılası
Tablo 2.2	Dış Ticaretin Ürün Bileşimi
Tablo 2.3	Cari İşlemler Dengesi
Tablo 2.4	GAP Bölgesinde İller İtibariyle GSBH, 1985
Tablo 3.1	GAP Sulama Projelerinin Tamamlanması için DSI'nin Yaptığı Takvim
Tablo 3.2	Master Plan İçin Önerilen Ürün Deseni
Tablo 3.3	GAP Bölgesi Muhtemel Sanayilerin Sıralaması
Tablo 4.1	A, B, C Alternatiflerine Göre GAP Sosyo-Ekonomik Projeksiyonları
Tablo 4.2	Seçilmiş Ekonomik Göstergeler İtibariyle Kalkınma Alternatiflerinin Değerlendirilmesi
Tablo 4.3	Tarımsal Üretim ve Katma Değer Tahmini
Tablo 4.4	Sanayi Katma Değer Tahmini
Tablo 4.5	Toplam Bölge Üretimi ve Tarımsal ve İşlenmiş Maddeler İçin Bölge/İhracat Talebi
Tablo 4.6	GAP Kapsamındaki Temel Malların Seçilmiş Yollardaki Trafik Yükleri
Tablo 5.1	Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) Temel Özellikleri
Tablo 5.2	Su Kaynakları Tesislerinin Özellikleri
Tablo 5.3	Sulama Suyu İhtiyacı
Tablo 5.4	Fırat Nehri Ortalama Yıllık Enerji Üretimi
Tablo 5.5	Dicle Nehrinde Yıllık Enerji Üretimi
Tablo 5.6	Öncelikli Sulama ve Hidroelektrik Projeleri
Tablo 5.7	Çevresel Etki Değerlendirmesine Tabi Faaliyetler
Tablo 5.8	Sektörlere Göre Kamu Yatırım Harcamaları, 1986, GAP Bölgesi ve Türkiye
Tablo 5.9	GAP Sabit Yatırımları ve Türkiye Karşılaştırması
Tablo 5.10	Belediye Gelirleri
Tablo 6.1	Kalkınmanın Aşamalandırılması -- (1) Diyarbakır-Batman Gelişme Alanı
Tablo 6.2	Kalkınmanın Aşamalandırılması -- (2) (Greater) Şanlıurfa Gelişme Alanı
Tablo 6.3	Kalkınmanın Aşamalandırılması -- (3) Gaziantep (Gateway) Gelişme Alanı
Tablo 6.4	Kalkınmanın Aşamalandırılması -- (4) Siirt Gelişme Alanı
Tablo 6.5	Kalkınmanın Aşamalandırılması -- (5) Adıyaman Gelişme Alanı
Tablo 6.6	Kalkınmanın Aşamalandırılması -- (6) Mardin (Frontier) Gelişme Alanı
Tablo 6.7	Tahmini Yatırım Çizelgesi Dönem 1
Tablo 7.1	GAP Uygulaması Uygulama Planının Başlangıç Adımları
Tablo 7.2	Acil Formülasyon Çalışmasına İhtiyaç Gösteren Öncelikli Projeler
Tablo 7.3	Master Planlamayı Takiben DPT'nin Gerçekleştireceği Çalışmalar

ŞEKİLLER

- Şekil 2.1 GAP Bölgesinin Problem Yapısı
- Şekil 3.1 "Kırık Gelişme Aksı" Mekansal Gelişme Yapısı
- Şekil 4.1 GAP Bölgesinde Mevcut Arazi Kullanımı
- Şekil 4.2 Taşla Kaplı Toprak Dağılımı
- Şekil 4.3 GAP Bölgesinde Eğitim Eşikleri
- Şekil 4.4 GAP Bölgesinde Erozyon Eşikleri
- Şekil 4.5 GAP Bölgesi İçin Arazi Kullanım Haritası
- Şekil 4.6 Ortalama Günlük Trafik -- Batı GAP
- Şekil 4.7 Ortalama Günlük Trafik -- Doğu GAP
- Şekil 4.8 Mallar İtibariyle Trafik Deseni
- Şekil 4.9 Kalkınma Koridorları ve Uygulama Zamanlaması
- Şekil 4.10 İdari Merkezlerin Nüfus Artışları (1955-1985)
- Şekil 4.11 GAP Bölgesinde Yüksek Potansiyelli Alanlar
- Şekil 5.1 Su Kaynakları Projelerinin Yer Haritası
- Şekil 5.2 Fırat Ana Akış Modeli
- Şekil 5.3 Dicle Ana Akış Modeli
- Şekil 5.4 Fırat Nehrinde Enerji veya Sulama Seçim Tercihi
- Şekil 6.1 GAP Bölgesi ve Master Plan Projeleri

KISALTMALAR

Kurum ve Kúruúş İsimlerinin Kısaltmaları (1/2)

CBIE		Census of Business and Industrial Establishments
CIMMYT		International Maize and Wheat Improvement Center
ÇİTOSAN	Çimento Sanayii	Turkish Cement Company
Çukobirlik		Çukurova Cotton Agricultural Sales Cooperatives Union
ÇÜZF	Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakóltesi	Çukurova University Faculty of Agriculture
DESİYAB	Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası A.Ş.	State Industry and Workers Investment Bank (Now, Development Bank of Turkey)
DMİ	Devlet Meteoroloji İşleri	State Meteorological Service
DSİ	Devlet Su İşleri	General Directorate of State Hydraulic Works
EBK	Et ve Balık Kurumu	Fish and Meat Organization
EIE (EIEI)	Elektrik İşleri Etüd İdaresi	Electrical Power Resources Survey and Development Administration
FAO		Food and Agriculture Organization
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi	Southeastern Anatolia Project
GDRA		General Directorate of Rural Affairs, MAFRA
Güneydoğu Birlik		Southeastern Agricultural Sales Cooperatives Union
IRRI		International Rice Research Institute
İGEME	İhracatı Geliştirme Merkezi	Export Promotion Center
KÜSGET	Küçük Sanayi Geliştirme Teşkilatı	Small Industry Development Organization
MAED		Model for Analysis of the Energy Demand
MAFRA		Ministry of Agriculture, Fishery and Rural Affairs
MAG	Müsteşarlık Araştırma Grubu	Research and Project Promotion Group, SPO
MENR		Ministry of Energy and Natural Resources
METU		Middle East Technical University
MGAP	Müsteşarlık Güneydoğu Anadolu Projesi	Southeastern Anatolia Project Group, SPO
MTA	Maden Tetkik Arama	Mineral Research and Exploration Institute
PB	Pamukbank	
PMU		Project Management Unit
RDC		Regional Development Center
ŞEB	Şekerbank	
SECP		Census of Social and Economic Characteristics of the Population

Kurum ve Kuruluş İsimlerinin Kısaltmaları (2/2)

SEE		State Economic Enterprise
SIS	Devlet İstatistik Enstitüsü DİE	State Institute of Statistics
SPO	Devlet Planlama Teşkilatı DPT	State Planning Organization
SÜB	Sümerbank	
TAÇE	Türk-Alman Çıraklık Eğitimi	Turkish-German Apprentice Training Center
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları	Turkish State Railways
TCK	Türkiye Cumhuriyeti Karayolları	General Directorate of State Highways
TCZB	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası	Turkish Agricultural Bank
TEK	Türkiye Elektrik Kurumu	Turkish Electricity Authority
TEKB	Türkiye Emlak Kredi Bankası	Turkish Emlak Bank
TETEK	Türkiye Transit Karayolu	Trans Turkey Highway
THB	Türkiye Halk Bankası	Turkish Halk Bank
THK	Türk Hava Kurumu	Turkish Air Organization
THY	Türk Hava Yolları	Turkish Airlines
TİB	Türkiye İş Bankası	Turkish Is Bank
TİGEM	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü	State Farms General Directorate
TKİ	Türkiye Kömür İşletmeleri	Turkish Coal (lignite) Enterprises
TKK	Tarım Kredi Kooperatifleri	Agricultural Credit Cooperatives
TKV	Türkiye Kalkınma Vakfı	Turkish Development Foundation
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi	Soil Products Office
TOPRAKSU		(Former) General Directorate of Land and Water Development
TPAO	Türkiye Petrolleri A.O.	Turkish Petroleum Corporation
TSEK	Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu	Turkish Dairy Industries Organization
TSK	Tarım Satış Kooperatifleri	Agricultural Sales Cooperatives
TTK	Türkiye Taşkömürü Kurumu	Turkish Hard Coal Enterprises
TURSAB	Türkiye Seyahat Acentaları Birliği	Union of Travel Agencies of Turkey
TYT	Türkiye Yapağı Tiftik	Turkish Wool Mohair Corporation
TYUAP	Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi	Agricultural Extension and Applied Research Project
TZDK	Türkiye Zirai Donatım Kurumu	Turkish Agricultural Supply Organization
WASP		Wien Automatic System Planning Package
YSE	Yol Su Elektrik	(Former) Road, Water and Electricity Services

Teknik Terim Kısaltmaları

BOT	Yap, İşlet ve Devret	BOT
CIF	Fiyat, Sigorta ve Navlun	CIF
D/D	Detay Plan	D/P
E1.	Yapı Kesiti-Rakım	Y/K-Rakım
F/S	Fizibilite Etüdü	F/E
GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	GSYİH
GNP	Gayri Safi Milli Hasıla	GSMH
GRP	Gayri Safi Bölgesel Hasıla	GSBH
ICOR	Marjinal Sermaye Hasıla Oranı	ICOR
IRR	İç Kârlılık Oranı	IRR
LPG	Likid Petrol Gazı	LPG
M/P	Master Plan	M/P
O-D	Başlangıç-Bitiş	O-D
TDN	Toplam Besleyici Madde	TDN
VAT	Katma Değer Vergisi	KDV

Ölçü Kısaltmaları

Uzunluk

mm	milimetre
m	metre
km	kilometre

Alan

km ²	kilometre kare
ha	hektar
m ²	metre kare
da	dekar = 0.1 ha

Hacim

lt	Litre
m ³	Metreküp
Mm ³	Milyon metreküp

Ağırlık

kg	Kilogram
t	Ton

Zaman

d	Dakika
sn	Saniye
s	Saat
y	Yıl

Para

TL	Türk lirası
US \$	ABD doları

Enerji

GVs	Gigavat saat
kVs	Kilovat saat
MV	Megavat
kpe	kilogram petrol eşdeğeri
tp	Ton petrol eşdeğeri
Mtpe	Milyon ton petrol eşdeğeri
kkal	Kilokalori
GJ	Gigajul
bg	Beygir gücü

Diğerleri

%	Yüzde
°	°Derece
C	Santigrat

Birinci Bölüm

GİRİŞ

1. 1 Proje Gelişimi

(1) Çalışmanın gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasında bölgelerarası dengesizliği ortadan kaldırmaya giderek artan bir önem vermektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) bünyesinde 1971 yılında Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi kurulmuştur. Bu tarihten itibaren SSCB, İran, Irak ve Suriye'ye sınırı olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine en yüksek öncelik tanınmaya başlanmıştır.

Yüksek gelişme potansiyeli bulunan Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kalkınma çabaları arasında koordinasyonu sağlamak ve yönlendirmek üzere DPT bünyesinde kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerde esas sorumluluk Müsteşarlık Araştırma Grubuna (MAG) verilmiş ve aşağıda belirtilen görevleri üstlenmiştir:

- Makro düzeyde, ekonomik ve sosyal kalkınma için gerekli olan altyapı tesis ve yatırımlarıyla ilgili öncelikleri tesbit etmek;
- Mali kaynakları plan ve programların uygulanması için müessir bir şekilde kullanmak;
- Yatırımların verimliliğini arttırmak;
- Merkezi hükümet ve mahalli idarelerin ellerindeki kaynakları ülke ekonomisinde bütünleşmeyi sağlayacak şekilde kullanmak.

Ayrıca, gerekli durumlarda yerli ve yabancı uzman sağlanarak bölgesel kalkınmanın planlanmasını ve uygulanmasını kolaylaştırmak için Mayıs 1986'da MAG'ın koordinasyon ve denetimi altında Proje Yönetim Birimi (PYB) kurulmuştur. Daha sonra ise, Müsteşarlık Araştırma Grubundan ayrı başka bir birim oluşturulmuş ve böylece, DPT Müsteşarlık Güneydoğu Anadolu Projesi Grup Başkanlığı (DPT-MGAP) ortaya çıkmıştır.

Devletin bu tedbirleri almadaki temel amacı, proje tanımlaması, koordinasyon ve mali yönetim ve diğer ilgili konularda uygulamaya yönelik bir yönetim oluşturmaktır. Bunu gerçekleştirme yönündeki ilk adım olarak da, Güneydoğu Anadolu Projesi Master Plan çalışması (Çalışma), Proje Yönetim Birimi'nin belirlediği şartlar çerçevesinde ihale edilmiştir.

(2) Çalışmanın amaçları

Master Plan çalışmasının amaçları şunlardır:

- Güneydoğu Anadolu Bölgesi (bundan böyle GAP bölgesi veya Bölge olarak anılacaktır) için genel gelişme yönlerini açıklığa kavuşturan ve halen sürdürülmekte olan projeleri tamamlayıcı mahiyetteki ek projeleri belirlemek; ve
- Bölgede sürdürülen yatırımlar arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla müessir bir proje yönetim sistemi kurmak ve proje uygulamasını takip edip değerlendirmek.

(3) Yapılan çalışmalar

Çalışma düzeni

GAP Master Plan Çalışması, T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ile Danışman Firma arasında yapılan Sözleşme uyarınca, Nippon Koei Ltd. Şirketi (Japonya) ile Yüksel Proje A.Ş. (Türkiye) ortak girişimi tarafından yürütülmüştür. Danışman firmanın çalışması, DPT tarafından bu iş için görevlendirilen Proje Yönetim Birimi'nce desteklenmiş ve kontrol edilmiştir.

Danışman firmanın yabancı ortağının ilk ekibi, Türkiye'ye 10 Şubat 1988 tarihinde gelmiş ve Türk ortağın ekibiyle birlikte, Çalışmaya ilişkin çeşitli konularda DPT ve PYB ile görüşmelere başlamıştır. Danışman firmanın Türk ekibi çalışmaya resmen 15 Şubat 1988'de başlamıştır. DPT ile Danışman firma arasındaki sözleşme 19 Şubat 1988'de yürürlüğe girmiş, bu tarihten sonra danışmanlar Şanlıurfa'ya taşınarak GAP projesi için kurulan DPT şantiyesi içindeki ofisine yerleşmiştir.

1.ci Safha

Çalışmanın 1.ci Safhasının ilk döneminde Ankara'da ve GAP bölgesinde veri toplanmıştır. Çalışmanın kapsamı, projeye yaklaşım, ve diğer ilgili konuların açıklığa kavuşturulması için DPT/PYB ile görüşmelerde bulunulmuştur. Bölgedeki mevcut şartları ve tüm sektörleri kapsayan genel bir araştırma ve keşif taraması yapılmıştır. DPT/PYB ve Danışman firma arasında yapılan bir dizi görüşmeler sonucunda çalışmanın şu üç önemli konuda odaklaşması kararlaştırılmıştır.

- 1) Bölge kalkınmasının ana hatlarını ihtiva eden Master Planın hazırlanması,
- 2) GAP ve ilgili projelerin zamanlamasının tesbiti,
- 3) Proje Yönetim Sisteminin oluşturulması,

Bu üç konuda yapılacak analizlerin ayrıntı düzeyinin, verilerin elde edilebilirliğine ve yukarıda değinilen önemli konularla olan münasebeti esas alınarak belirlenmesi de karara bağlanmıştır.

Sektörlere göre mevcut durumun incelenmesi, Danışman firmanın; bu dönemde DPT, PYB ve diğer ilgili kurum ve kuruluşların yardımıyla topladığı veriler kullanılarak yapılmıştır. Bu başlangıç safhasında çalışmalara ilişkin sonuçlar 18 Nisan'da teslim edilen 1. Dönem Ara Raporunda özetlenmiştir.

Çalışmanın, hiç vakit kaybetmeksizin ikinci safhası başlatılmıştır. Bu safhada yapılan çalışmaların amacı a) kalkınma hedeflerini tesbit ederek gelecekteki yirmi-otuz yıl için Bölgenin kalkınma çerçevelerini belirlemek; b) kaynak dağılımı ve mekânsal gelişme yapısı açısından öncelikli alanları belirlemek; c) Bölgenin ekonomisine, nüfusuna ve istihdamına ilişkin projeksiyonlar yapmak; d) kalkınmanın çeşitli şartlarını incelemek olmuştur. Bu analizlerin ve projeksiyonların hazırlanması süreci içinde muhtemel kalkınma projeleri ve bunlarla ilişkili idari tedbirler konusunda da bazı fikirler geliştirilmiştir.

İkinci Safhada, 1. ci Safha Ara Rapor hakkında hem DPT'den resmî görüş, hem de PYB personelinin münferit görüşler alınmıştır. 30 Mayıs ile 2 Haziran tarihleri arasında DPT/PYB ile Danışman firma arasında Çalışma ile ilgili önemli konularda uzun görüşmeler olmuştur. 2. ci Safha Ara Raporu, DPT/PYB görüşlerine de mümkün olduğu kadar yer verilerek hazırlanmış ve 6 Haziran'da teslim edilmiştir.

Çalışmanın 1.ci safhasının son dönemi, kalkınma stratejisinin geliştirilmesine, kalkınma amaçlarına ulaşmak için özel tedbirlerin belirlenmesine ve yatırım projelerinin zamanlamasının hazırlanmasına ayrılmıştır. Aynı süre içinde DPT/PYB'nin görüşleri ışığında daha önce yapılan çalışmalarda gerekli değişiklikler yapılmış ve Bölge kalkınmasının sosyo-ekonomik ve mekânsal çerçeveleri gözden geçirilmiştir. Bu dönem boyunca, Bölge kalkınmasına ve planlama

metodolojilerine ilişkin yaklaşımları açıklığa kavuşturmak ve kalkınma stratejisi konusunda görüş alışverişinde bulunmak üzere, PYB personeli ile tartışma toplantıları da yapılmıştır.

1. ci Safha boyunca Danışman firma uzmanları Bölge kalkınmasına ilişkin çeşitli yönleri tartışmak, hipotezlerini test etmek ve ek bilgi ve veri toplama amacıyla, GAP'la ilişkisi bulunan birçok kuruluşu, teşkilatı ve kişileri ziyaret etmişlerdir. Ziyaret edilen teşkilat ve kuruluşlar arasında, Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı; Bayındırlık ve İskan; Ulaştırma; Sanayi ve Ticaret; Enerji ve Tabii Kaynaklar; Kültür ve Turizm; Millî Eğitim, Gençlik ve Spor, TCDD ve DESİYAB, ayrıca, Ankara'da DPT, İl Valileri, Bölgedeki yerel kurumlar, Ticaret ve Sanayi Odaları; Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı, DSİ ve Karayolları Genel Müdürlüğü'nün bölge teşkilatı, araştırma enstitüleri ve Şanlıurfa'daki Devlet Üretim Çiftliği de bulunmaktadır.

İlk Safha, 1.ci Safha Tamamlama Raporu'nun 28 Temmuz'da teslim edilmesiyle sona ermiştir. Bu rapor iki ciltten oluşmaktadır: 1. Cilt, GAP Master Planı'nın ilk taslağını içermekte; 2. Ciltte ise, Proje Yönetim Sistemine ilişkin tavsiyeler yer almaktadır.

2.ci Safha

Başlangıçta üç ay olarak planlanan 2.ci Safha çalışma süresi Danışman firmaya ek görev verilmesi ve 1. ci Safha Tamamlama Raporu hakkında ilgili kuruluşlardan gelen çok sayıda tavsiyeleri gözönüne alabilmek için uzatılmıştır. Sözkonusu ek görev, GAP bölgesinin kalkınması için daha geniş bir alternatifler yelpazesinin araştırılması amacıyla Master Plan'ın sosyo-ekonomik projeksiyonunun gözden geçirilmesidir. "Ara Makro Ekonomik Plan" raporu, Danışman firma tarafından hazırlanarak 7 Kasım'da teslim edilmiştir. Bu rapor alternatif sosyo-ekonomik projeksiyonların sonuçlarını; beklenen gelişme ve bu gelişmelerin bölgesel kalkınma amaçları açısından değerlendirmesini; ve GAP Master Plan'ın temel kavram ve senaryoları ile ilişkilerinin analizini içermektedir.

1.ci Safha Tamamlama Raporu'nda yer alan Proje Yönetim Sistemi (PYS) teklifi PYS fonksiyonlarının açıklığa kavuşturulması, Ankara'da ve GAP bölgesinde gerekli teşkilatlanma tedbirleri için alternatifler sunulması ve uygulama için atılması gereken adımları açıklığa kavuşturacak şekilde daha da geliştirilmiştir. Sonuçlar, 2.ci Safha Tamamlama Raporu, 2. Cilt şeklinde, 7 Kasım'da teslim edilmiştir.

GAP Master Planının yeniden gözden geçirilmesi ile ilgili olarak önemli çalışmalar 2.ci Safha'da gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaları yapabilmek için sulu alanlardaki deseni ve buna bağlı olarak verimlilik, sektörel işgücü verimliliği, tarıma dayalı sanayilerin hammadde ihtiyacının belirlenmesi ve diğer konuların gözden geçirilmesi gerekmiştir. Danışmanlarla DPT ve DSİ arasında 29 Eylül'de yapılan bir toplantıda GAP projesi hidroelektrik ve sulama gelişmeleri ile ilgili önemli konular tartışılmış ve karara bağlanmıştır.

1.ci Safha Tamamlama Raporu hakkında yalnızca DPT'nin Müsteşarlık Araştırma Grubundan değil, diğer dairelerinden gelen görüşler de 5-7 Eylül'de yapılan tartışmalarda geniş bir şekilde ele alınmış ve bu görüşlerin çoğu, ek bilgi ve verilerin bulunmadığı bazı istisnalar dışında, gözönüne alınarak GAP Master Planı'nda geniş çapta yer almıştır.

GAP Master Planı'nın ortak bir şekilde nihai biçimine kavuşturulması için, Proje Yönetim Birimi ile Danışman firma arasında bir dizi toplantı yapılmıştır. Master Plan raporunun, danışman firma tarafından hazırlanan her bölüm ve ekleri, önce PYB personeline dağıtılmış ve taslakla ilgili tartışmalardan çıkan sonuçlar ışığında nihai değişiklikler yapılmıştır.

2.ci Safha boyunca çalışmanın ilk sonuçları, görüşleri alınmak amacıyla geniş bir kitleye iletilmiş ve 1 Ağustos'ta Başbakanlık'ta bakanlara ve yüksek düzey hükümet görevlilerine bir briefing verilmiştir. Danışman firma 1.ci Safha Tamamlama Raporu'nda yer alan GAP Master Planı taslağının bir özetini de sunmuştur. Çeşitli zamanlarda, Master Planın kapsamı, amaçları ve temel

kavramları konusunda, hem Türk hem de yabancı birçok heyete bilgi verilmiş ve geçici sonuçlar açıklanmıştır. Ara Makro Ekonomik plan, DPT Müsteşarlık Araştırma Grubu (DPT-MAG) tarafından bütün ilgili kuruluşlara dağıtılmıştır.

3. cü Safha

Yeniden gözden geçirilmiş Master Plan'ı içeren 3.cü Safha Tamamlama Raporu, DPT-MGAP tarafından bütün ilgili kuruluşlara dağıtılmış, belirli bir süre içinde, takriben 30 hükümet kuruluşu ve dairesinden resmî görüş alınmıştır. DPT, kendi bünyesindeki dairelerin ve Proje Yönetim Birimi'nin etraflı görüşlerini içeren bir ortak görüş bildiriminde de bulunmuştur.

Alınan bütün görüşler, DPT-MGAP/PYB ve Danışman firma tarafından dikkatle incelenmiş, PYB ve Danışmanlar, görüşlerini daha iyi anlamak ve izleme tartışmaları yapmak amacıyla, bazı ilgili kuruluşları ziyaret etmişlerdir.

Master Plan'a nihaî şekli, DPT-MGAP ile ilişki içinde, PYB ve Danışman firma tarafından ortaklaşa verilmiştir. Esas Master Plan raporunun bütün bölümleri ve ekleri için, Danışman firmâ, alınan bütün görüşleri gözönünde tutarak, önerilen düzeltmeleri yapmıştır. PYB, önerilen düzeltmeleri DPT-MGAP ile karara bağlamış veya başka düzeltmelerin yapılmasını teklif etmiştir.

(4) Çalışma Raporları Serisi

Çalışma ile bağlantılı olarak, bir dizi çalışma metni hazırlanmıştır. Bunun amacı, Çalışmanın ilk sonuçlarını, daha ayrıntılı verileri ve analizleri kapsayacak şekilde derhal DPT/PYB'ye iletmek ve önemli planlama konularının tartışılmasına imkân tanımaktadır.

I. ve II.ci Safha süresince, şu çalışma raporları yayınlanmıştır:

- 1) GAP Bölgesel Modeline İlişkin bir Başlangıç Notu
- 2) GAP Ulaşım Sektöründe Bazı İlk Problemler, Şartlar, ve Gelişme
- 3) GAP İllerinde Arazi Kullanım Deseni
- 4) GAP Sulama Projesi için Teklif Edilen Ürün Deseninın Agronomik Değerlendirmesi
- 5) Muhtemel Proje İdare Sistemlerine İlişkin Bazı Ön Fikirler
- 6) Belediyeler ve Bölgesel Planlamaya İlişkin Bazı Ön Fikirler
- 7) Hayvancılık Sektörünün Mevcut Durumu
- 8) GAP Bölgesinde, Değişmekte olan Kırsal Sosyo-Kültürel Yapılar ve Arazi Tasarruf Sistemleri
- 9) GAP Sulama Projesi için Ürün Bütçe Analizi
- 10) Tarım Sektörü Değerlendirmesi
- 11) GAP Bölgesinde Turizm Kaynakları ve Potansiyeli
- 12) GAP Bölgesinde Yerleşmeler için Optimum Yerleşimi
- 13) GAP Yatırım ve Finansmanının Makroekonomik Bir Analizi
- 14) GAP Bölgesinde Tarımsal Gelişme İmkanları
- 15) Su Arz ve Talep Dengesi Araştırması
- 16) GAP Bölgesinde Arazi Kabiliyeti Değerlendirmesi
- 17) İmalât Sektörü Değerlendirmesi
- 18) Proje Finansmanı - Milletlerarası Kuruluşlar ve Kaynaklar
- 19) Balıkçılık Sektörü Raporu
- 20) GAP Bölgesinde Turizmin Gelişmesi Açısından İmkanlar ve Tedbirler
- 21) Proje Finansmanı - Genel Çerçeve
- 22) Proje Finansmanı - Kamu Yatırım Projeleri
- 23) GAP Kalkınmasının Sosyal İhtiyaçları
- 24) Kent Sektörü Değerlendirmesi
- 25) Enerji Sektörü Raporu
- 26) GAP Bölgesi için Genel Arazi Kullanım Planı

- 27) İmalât Sektörü Raporu
- 28) GAP Bölgesiyle İlişkili İllerarası Göç Analizi
- 29) Gelecekteki Trafik Deseni Analizi için Basit Bir Şebeke Modeli

1.2 Raporun Kapsamı

(1) Nihai Master Plan Raporunun kapsamı

GAP Master Plan Çalışması Nihai Master Plan Raporu, İngilizce ve Türkçe, dört cilt olarak hazırlanmıştır:

- Cilt 1 : Yöneticiler için özet
- Cilt 2 : Master Plan
- Cilt 3 : Ekler : A, B, C
- Cilt 4 : Ekler : D, E, F, G

(2) Master Plan Raporunun kapsamı

Master Plan Ana Raporu (bu cilt), GAP bölgesi bölgesel gelişme master planını ihtiva etmektedir. Yedi adet ek, sektörler itibariyle mevcut şartların daha ayrıntılı bir analizini ve bütün destekleyici verilerle birlikte sektörel bazı özellikleri incelemeye sunmaktadır.

Nihai Master Plan Raporu; (Cilt 2) şu şekilde düzenlenmiştir: İkinci Bölümde, GAP bölgesi için kalkınma amaçları belirlenmekte ve temel strateji ortaya konmaktadır. Önce, ülke ekonomisinin genel bir değerlendirmesi yapılmakta ve Bölgenin, Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısındaki yeri açıklığa kavuşturulmaktadır. İkinci olarak, esas darboğazları tesbit etmek amacıyla, Bölgenin gelişme problemleri makro düzeyde incelenmektedir. Ek A ve Ek B'de yer alan daha ayrıntılı analizlerde, ekonomik sektörler göre amaçlar ve strateji ortaya konmaktadır.

Üçüncü Bölümde, Bölgenin kalkınma senaryoları tanımlanmaktadır. Temel senaryonun esas nitelikleri açıklanmakta ve zaman boyutu (kalkınma safhaları) ile mekân boyutu (mekânsal gelişme yaklaşımı) ortaya konmaktadır. İkinci olarak, sektörler göre kalkınma senaryoları tanımlanmakta ve Bölgede gözlenecek tarımsal ve sınıai gelişmenin önemli yönleri açıklanmaktadır.

Dördüncü Bölümde, sosyo-ekonomik çerçeve ile mekânsal gelişme çerçevesinden oluşan, kalkınma çerçeveleri sunulmaktadır. Sosyo-ekonomik çerçeve, sektörler göre katma değer, kentsel ve kırsal nüfus, işgücü ve 2005 yılına kadar projeksiyonu yapılan kişi başına bölgesel gayrisafi hasıla hesaplarını sunmaktadır. Bu son projeksiyonun dayanakları, Ek C'de yer almaktadır.

Mekânsal gelişme çerçevesi ise, arazi kapasitesi, ulaşım şebekesi ve yerleşme düzeninin analizlerini içermektedir. Bu konu ile ilgili ayrıntılar, Ek D'de verilmiştir. Bu bölümün sonunda özellikle yüksek gelişme potansiyeli olan gelişme alanları belirlenmektedir.

Beşinci Bölümde, bölgesel kalkınmayı destekleyecek çeşitli kaynakların (su, enerji, insan gücü ve mali kaynakları) gelişme koşulları incelenmektedir. Bu kaynakların gelişmesi için alınması gereken genel tedbirler de burada belirtilmektedir. Bu bölüm, Ek E, F ve G'de yer alan detaylı veri ve analizlere dayanmaktadır.

Altıncı Bölümde, yüksek potansiyele sahip bölgelerle ilgili özel projeler ve bunlarla alakalı idari tedbirlerden meydana gelen Kalkınma Planı sunulmaktadır. Yakın gelecekte uygulanacak yatırım projelerinin zamanlama çizelgesi de gene bu bölümde yer almaktadır.

Son bölüm (Bölüm VII), bir uygulama planı teklif etmektedir. Bu planda, alınması gereken idari tedbirler öncelikli projeler için proje hazırlanması, tanıtımı, faaliyetleri ve diğer takip konuları ortaya konmaktadır.

İkinci Bölüm

KALKINMA AMAÇLARI VE TEMEL STRATEJİ

2.1 Kalkınma Amaçları

2.1.1. Ülke ekonomisi ve Bölge'nin yeri

(1) Ülke ekonomisi

Ülke ekonomisine toplubakış

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının yürürlüğe girdiği 1963 yılından bu yana Türkiye'nin ekonomik kalkınma politikası devlet yatırımlarının öncülüğüne ve ithal ikameci sanayileşmeye dayandırılmıştır. Bu politika, temel ekonomik altyapının özel teşebbüsün rekabetçi piyasalarda başarılı olmasına imkân vermeyecek kadar yetersiz olduğu şartlarda yüksek ekonomik büyüme sağlanması açısından başarılı olmuştur. Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH), birinci beş yıllık plan döneminde (1963-67) yılda ortalama % 6.7, ikinci beş yıllık plan döneminde (1968-72) ise yılda ortalama % 7.1 oranında artış göstermiştir.

Bu yüksek ekonomik performans 1970'lerde petrol fiyatlarında meydana gelen büyük artışlar ve genel olarak dünya ekonomisindeki durgunluktan kaynaklanan tarımsal ürün ihracatının yavaşlaması, ithalat fiyatlarının yükselmesi ve bazı sektörlerde, önceden planlanmaksızın, duruma göre yapılan devlet harcamalarındaki artış gibi sebepler yüzünden tıkanmaya başlamıştır. Bu şartlar altında yüksek ekonomik büyüme politikasının sürdürülmesi ülke ekonomisinin yapısal problemlerinin açığa çıkmasına sebep olmuştur.

Kilit ekonomik sektörlerdeki devlet işletmelerinin özünden gelen verimsizlikleri ve düşük üretkenlikleri ortaya çıkmıştır. Bu işletmelerin açık verir bir şekilde idare edilmesi ve açıklarının bütçeden kapatılması, yüksek oranlı enflasyonun önemli bir sebebi olmuştur. Yüksek seviyede himaye gören kârlı bir iç pazarın varlığı durumunda, imalatçıları ürünlerini ihraç etmeye teşvik etmek zorluğu, Türk lirasının suni olarak yüksek tutulması ihracatı olumsuz yönde etkilemiş ve petrol fiyatlarındaki büyük artışlarla ödemeler dengesi daha da kötüleşmiştir.

Bu zorlukları yenmek amacıyla Hükümet, 1980 yılında Ekonomik İstikrar Programını yürürlüğe koymuştur. Programın amaçları, kısa dönemde enflasyonu kontrol altına almak ve ödemeler dengesini düzeltmek için ekonomiyi istikrara kavuşturmak; uzun dönemde ise ekonomide yeniden yapılaşmayı sağlamaktır.

Programın temel amaçları doğrultusunda tedbirler alınmıştır. Para ve maliye politikalarında değişiklikler yapılarak para arzına bir tavan konmuş, faiz oranları yükseltilmiş, dolaylı vergiler artırılmış ve katma değer vergisi sistemi kurulmuştur. Bu tedbirlere ek olarak rekabetçi piyasa mekanizmalarının müessir bir şekilde uygulanabilmesi için, devlet işletmelerinin verimliliğini arttırmak ve bazılarını da özelleştirmek yönünde adımlar atılmıştır. Ödemeler dengesini iyileştirmek için ihracat doğrudan teşvik edilmiş ve bu amaçla vergi iadesi, düşük faizli ihracat kredileri, döviz tutma yetkisi ve vergi teşvikleri gibi ihracatı teşvik edici tedbirler alınmıştır. Diğer taraftan ithal ürünler üzerindeki koruma hadleri ya azaltılmış veya tümüyle kaldırılarak sanayinin dışa açılması teşvik edilmiş ve yabancı sermayeyi Türkiye'de yatırım yapmaya teşvik edecek tedbirler alınmıştır.

Bu politika değişikliklerinin, bazı alanlarda (ihracat gibi) etkileri çok büyük olmuş ve kısa dönemde netice vermiştir. Sözkonusu tedbirlerin tüm etkileri henüz ortaya çıkmış değildir. Gene de, Programın, 21. yüzyıla doğru ilerleyen Türkiye ekonomisinin gelişmesi için doğru bir genel çerçeve meydana getirdiği ve fiili gelişmenin de Programın gösterdiği yolda gerçekleşeceği kuşkusuzdur. Bu anlamda, Türkiye ekonomisi yeni bir gelişme dönemine girmiştir ve kısa vadeli güçlüklerin üstesinden gelinmesiyle, uzun vadede, büyümenin yeniden canlanması beklenmektedir.

Gayrisafi yurtiçi hasıla

Türkiye'nin ekonomik sektörler gere gayrisafi yurtiçi hasılası GSYİH, Tablo 2.1'de verilmiştir. Tarım, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık sektörlerinin payı sürekli gerilemekte ve şu anda bu sektörler gayrisafi yurtiçi hasılanın % 20'den daha azını oluşturmaktadırlar. İmalât, madencilik ve kamu hizmetleri alt sektörlerini içeren sanayi sektörü, tarım sektörünü 1979 yılında geçmiş ve GSYİH'da % 30'luk bir pay oluşturacak şekilde hızla genişlemiştir. Sanayi sektörü GSYİH'sının % 80'den fazlasını imalât sanayii meydana getirmektedir.

1979 ile 1986 arasındaki yedi yıllık dönemde, Türkiye'nin gayrisafi yurtiçi hasılası reel olarak yılda ortalama % 4.1 oranında büyümüştür. Bu dönemde sanayi sektörü, GSYİH'daki büyümeye tarım sektörünün iki katı oranında katkıda bulunmuş ve yılda ortalama % 5.4'lük bir büyümeye ulaşmıştır. İmalât sanayiinin yıllık ortalama büyüme hızı, % 5.8'dir. Aynı dönemde tarım sektöründeki büyüme, % 3.0 hızıyla, oldukça mütevazı olmuştur.

Türkiye'nin, bu yedi yıllık dönemde, kişi başına GSYİH'sı reel olarak yılda ortalama % 2.3 oranında artmıştır. 1985 yılı için kişi başına GSYİH, 1988 ortası fiyatlarıyla, 1,834,000 TL olarak hesaplanmıştır. Ancak, değişik bölgelerin kişi başına gayrisafi bölgesel hasılları (GSBH) arasında büyük farklılıklar görülmektedir. Ülkeyi 16 bölgeye ayırarak inceleyen yakın tarihli bir araştırmada, 1986 yılında farklı bölgelerdeki kişi başına gayrisafi bölgesel hasılanın, ülke ortalamasının % 48'i ile % 150'si arasında değiştiği belirtilmektedir (A. Eraydın, ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, yayınlanmamış metin, 1988).

Dış ticaret

Türkiye'nin toplam ihracatında tarım ürünleri ile tarıma dayalı sanayi ürünlerinin payı 1982'de % 50'den fazlaykən, son yıllarda hızlı bir düşüş göstermiştir. Gene de bu sektör, ülkenin ihracat gelirine en fazla katkıda bulunan sektördür. Bu düşüşü telâfi edecek şekilde tekstil ve giyim sanayii ürünlerinin ihracatı artmış ve % 30'a ulaşmıştır. Diğer önemli ihracat ürünleri demir ve çelik, makina ve ulaştırma ekipmanı ile çeşitli kimyasal maddelerdir. Bu ürünlerin ve diğer malların ihracat yapısında önemli bir değişiklik müşahade edilmemektedir. (Tablo 2.2).

Petrol fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak yakıtın, madeni yağların ve benzer ürünlerin Türkiye'nin toplam ithalât değeri içindeki payı azalmaktadır. Tarım ürünleri ve mamul madde ithalâtı ise, Türkiye ekonomisinin kendi gelişmesiyle tutarlı gibi gözükmemektedir (Tablo 2.3).

Dış ödemeler dengesi son yıllarda "sürekli olarak açık" vermiştir. 1980 yılındaki 4.6 milyar ABD doları tutarındaki rekor açıktan sonra giderek iyileşen ödemeler dengesi 1985'den sonra tekrar büyüyen açıklar vermeye başlamıştır. Yabancı ülkelerde çalışan işçilerin yurda gönderdikleri döviz nedeniyle meydana gelen önemli ölçüdeki pozitif net transferlere rağmen, carî işlemler dengesi sürekli negatiftir. Ancak bu durumun kötüleşeceğine dair herhangi bir net emare de yoktur (Tablo 2.3).

(2) Bölgenin yeri

Yüzölçümü ve nüfus

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illerini kapsamaktadır. Güneyde Suriye, Güneydoğuda ise Irak ile sınırı bulunan ve Türkiye'nin güneydoğusunu kaplayan bu bölgenin yüzölçümü 73,863 km² olup, ülkenin toplam yüzölçümünün % 9.5'ini oluşturmaktadır. 1985 nüfus sayımına göre Bölge'nin nüfusu 4,303,567'dir ve bu rakam, ülkenin 1985'de 50,664,458 olan toplam nüfusunun % 8.5'ini teşkil etmektedir. Ortalama nüfus yoğunluğu kilometre kareye bölgede 58 kişidir.

Nüfus artışı ve nüfus hareketleri

GAP bölgesindeki nüfus artış oranları, 1945'den bu yana bütün beş yıllık dönemlerde, Türkiye ortalamasının üzerinde olmuştur. Sonuç olarak, Bölge'nin nüfus payı, 1945'deki % 7.0'den 1985'de % 8.5'e ulaşana kadar devamlı bir şekilde artmıştır. Bunun nedeni, Bölge'den dışarıya yapılan önemli miktardaki göçün etkilerini aşan, yüksek doğum oranıdır.

Bölge içinde ise, kırsal ailelerde doğum oranının daha yüksek olmasına rağmen, kentsel nüfus artışı, kırsal nüfus artışından önemli ölçüde daha yüksektir.

Bölgedeki nüfus hareketi büyük ölçüde köylerden kentlere doğrudur. Kırsal nüfusun önemli bir bölümünün Bölge dışındaki kentlere göç ettiği görülmektedir. Bu kentler arasında, Bölge sınırlarına yakın olan Adana, Kahramanmaraş, Malatya ve Elazığ da vardır. Bu dört kentin toplam nüfusu (1985'te 1,420,986) neredeyse, Bölge'deki 40 binin üzerinde nüfusu olan bütün önemli kentlerin toplam nüfusuna (14 kentle toplam 1,594,653 nüfus) eşittir. Bölge'deki kentlerin kendi kırsal alanlarından nüfusu çekme ve emme kapasiteleri, sözü edilen Bölge-dışı kentlerle birlikte Ankara ve İstanbul'a akan dış göçü telâfi etmeye yetecek ölçüde görülmemektedir.

Ekonomi

1985'de Bölge'nin gayrisafi bölgesel hasılası (GSBH), Türkiye'nin gayrisafi yurtiçi hasılası (GSYİH) ile Tablo 2.4'te karşılaştırılmaktadır. Tarım, açıkça hakim üretim sektörüdür ve Bölge'nin GSBH'sındaki payı, yaklaşık % 40'tır. Bu sektörde Bölge, Türkiye'nin tarımsal katma değerine % 9'un üzerinde bir katkıda bulunmaktadır. Bu oran Bölge nüfusunun ülke nüfusunda payından yüksektir. Bazı ürünlerin ülke çapındaki üretiminin önemli bir kısmını Bölge karşılamaktadır: Mercimeğin % 75'i, nohutun % 17'si, arpanın % 17'si, buğdayın % 10'u, susamın % 41'i, sorgumun ve darının % 43'ü, pamuğun % 12'si, antepfıstığının % 94'ü, üzümün % 21'i ve narın % 25'i bu bölgede yetişmektedir (1985).

İmalat sanayiinin gayrisafi bölgesel hasıladaki payı % 11.7'dir; ancak bu değer Türkiye'nin imalat sektörü katma değerinin % 1.9'una tekabül etmektedir. 1985'de Bölge'de 11,378 imalat sanayii kuruluşu bulunmasına rağmen, bunların yalnızca 243'ü, on veya daha fazla işçi çalıştıran "büyük" işletmelerden meydana gelmektedir.

Bölge ekonomisi bir bütün olarak ele alındığında, Türkiye'nin gayrisafi yurtiçi hasılasından nüfus payının çok altında, ancak % 4.0 gibi mütevazı bir pay aldığı görülmektedir. 1985'de Bölgede kişi başına gayrisafi bölgesel hasıla Türkiye'nin kişi başına GSYİH'sının sadece % 47'sine tekabül eden 862,000 TL olmuştur.

Gıda üretimi

GAP Bölgesinde ve Türkiye'de temel gıda maddelerinin kişi başına üretimi, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bölgedeki ve bütün ülkedeki halkın esas besini olan buğdayın kişi başına üretimi, kendi kendine yeterlilik düzeyinin üzerindedir. Bölge, diğer bölgeler ile dış piyasalara net buğday ihracatçısı durumundadır.

Bölgedeki kişi başına et üretimi (1985'de 15.2 kg), ülke ortalamasından (1985'de 13.4 kg) fazladır. Bölge, komşu ülkelere hem et, hem de canlı hayvan ihracatçısı durumundadır.

Bölgenin kişi başına süt üretimi (1985'de 95.1 kg), ideal olmasa da kendine yeterli düzeydedir. Ne var ki, süt üretimindeki bölgelerarası dengesizlik ve süt ürününün kolay bozulabilir olması nedeniyle, Bölgedeki bazı yöreler komşu yörelerden, bazen de Bölge sınırları dışından, süt alımı yapmaktadırlar.

Kişi başına temel gıda maddeleri üretimi

	Kişi başına üretim * (kg/yıl)		Net ithalâtın Yurt-İçi üretim oranı ** (%)
	Türkiye	GAP bölgesi	
Buğday	336	406	0.9
Et	13.4	15.2	-8.1 (net ihracat)
Süt	122.4	95.1	0.1

* 1985

** 1983, 1984 ve 1985 ortalaması

Kaynaklar: Tarımsal Yapı ve üretim 1985 (üretim), İstatistik Yıllığı 1987 (Nüfus), FAO Üretim Yıllığı 1985 (üretim) ve FAO Ticaret Yıllığı 1985 (Dış Ticaret)

2.1.2 Bölgenin kalkınma problemleri

GAP bölgesi, şu anda birbiriyle bağlantılı bir dizi problemle yüzyüzedir. Belli başlı problemler ve önemli münasebetler, GAP bölgesinin problem yapısı olarak Şekil 2.1'de gösterilmiştir. Şekilde, sağda yer alan problemler daha acil veya kolay tesbit edilebilir olanlar; sol taraftakiler ise, daha temel problemler olarak tarif edilebilir.

Bölge'nin nisbeten âcil kalkınma problemleri Şekil 2.1'de şöyle özellenmiştir;

- Gelişmemiş ekonomik yapıdan kaynaklanan düşük gelir düzeyi (Mevcut ekonomik yapıda imalat sanayiinin payının düşük olması, verimliliği düşük kuru tarım ve hayvancılığın hakim olması belirlemektedir).
- Köylerden Bölge'deki büyük kentlere ve Bölge dışına göç.

Bu âcil problemler, aynı zamanda, Bölge'nin kalkınma amaçlarının neler olması gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Bölge'deki temel kalkınma problemleri ise Şekil 2.1'de şu şekilde özellenmiştir.

- Elverişsiz topoğrafik durum ve iklim şartları, özellikle su kaynaklarının kötü dağılımı, toprak ve su amenajmanından yoksun düşük verimli arazi varlığı.
- Arazi mülkiyetinde ve dağılımında çarpıklıklar.
- Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği.
- Kaynak kullanımında müessir bir planlama ve yönetimin bulunmamasıdır.

Bölge'nin kalkınması, uzun vadede, burada sayılan temel problemlerin çözülmesiyle gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla, Bölge kalkınmasının temel stratejisi, bu temel problemler bazında belirlenecektir (Bölüm 2.2).

2.1.3 Ulusal ve bölgesel kalkınma amaçları

(1) Ulusal kalkınma amaçları

Türkiye ekonomisi 1980'lerde bir dönüm noktasına girmiş ve Hükümet ülkenin sosyo-ekonomik yapısında yeniden düzenleme yapmak amacıyla kalkınma politikasında bazı temel değişiklikleri uygulamaya koymuştur (alt-bölüm 2.1.1). Bu değişiklikler halen yürürlükte olan beş yıllık kalkınma planına da yansımıştır.

Yürürlükteki beş yıllık kalkınma planının (1985-89) temel amaçları şöyle özetlenebilir:

- (i) Milli savunma ihtiyaçlarını gözetilen bir yapı içinde istihdamı artırmak, gelir dağılımını iyileştirmek, ihracat artışını teşvik etmek, sanayi üretimin payını artırma ve tarımsal gelişme potansiyelini kullanmak.
- (ii) İstikrarlı ekonomik büyümeyi devam ettirmek ve enflasyonu kontrol altına almak.
- (iii) Bir yandan makro politika tedbirleri alırken ve gerekli idari düzenlemeleri yaparken, ekonomiyi piyasa mekanizmasına uyarlamak ve özel sektörü güçlendirmek.
- (iv) Sosyal istikrar, uluslararası rekabet ve kendi kendine yeterliliği sağlamak amacıyla, hem maddi hem de beşeri kaynakları etkin bir şekilde kullanmak.
- (v) Dış ödemeler dengesini ihracatın kompozisyonunu zenginleştirerek, artış hızını devam ettirerek ve yabancı sermaye yatırımlarını teşvik ederek, dengeye kavuşturmak.

Hükümet, az gelişmiş bölgelerin kalkınmasının bu amaçlara ulaşmada katkısının büyük olacağı görüşünü taşımaktadır. Nihai hedef, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden başlayarak, Kalkınmada Öncelikli Yörelere geliştirilmesidir. Plan, ayrıca, doğrudan Merkezî Hükümet müdahalesini ve harcamalarını azaltmak amacıyla, mahalli idarelerin fonksiyonlarının genişletilmesini de öngörmektedir.

(2) Bölgesel kalkınma amaçları

Ülkenin sosyo-ekonomik bütünlüğü içinde Bölge'nin nisbi konumu (alt-bölüm 2.1.1), kalkınma potansiyeli, mevcut darboğazlar ve yukarıda sözü edilen ulusal kalkınma amaçları çerçevesinde, GAP bölgesinin kalkınma amaçları şöyle ifade edilebilir.

- (i) Bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelir farklılığını azaltmak amacıyla Bölge'nin ekonomik yapısını iyileştirerek gelir seviyesini yükseltmek,
- (ii) Kırsal alanlarda verimliliği ve istihdam imkanlarını arttırmak,
- (iii) Bölge'deki büyük kentlerin nüfus emme kapasitesini arttırmak,
- (iv) Bölge kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasıyla, kararlı ve devamlı bir ekonomik büyümenin gerçekleşmesi, ihracat artışının teşviki ve sosyal istikrarın sağlanması gibi ülke çapındaki kalkınma amaçlarına katkıda bulunmak.

2.2 Temel Kalkınma Stratejisi

Bölge'nin problem yapısının analizi (alt-bölüm 2.1.1), Bölgenin yüzyüze olduğu temel kalkınma problemlerini açıklığa kavuşturmuştur. Bunlardan, kaynak kullanımı açısından müessir bir planlanmanın ve yönetimin bulunmamasından kaynaklanan problem, DPT fonksiyonlarının yeniden düzenlenmesi ve bu çalışmada önerilen proje yönetim sistemi ile ilgili diğer tedbirlerin alınmasıyla hafifletilebilecektir.

Diğer problemleri gidermek için düşünülen temel bölgesel kalkınma stratejisi ise şu şekilde tesbit edilmiştir:

- (1) Su kaynakları ve ilgili arazi kaynaklarını (gerek sulama, gerekse kentsel ve sinai kullanım amaçları için) geliştirmek ve yönetmek (amenajmana tabi tutmak).
- (2) Pazar şartlarına ve arazinin kabiliyetine uygun bitki desenini uygulayarak, en uygun üretim tekniklerini ve tarımsal işletme yönetim sistemlerini yerleştirerek arazi kaynaklarını en iyi şekilde kullanmak.
- (3) Tarıma dayalı sanayilere ve diğer mahalli kaynaklara dayalı sanayilere öncelik vererek imalat sanayiini teşvik etmek.
- (4) Yöre halkının ihtiyaçlarını karşılamak, teknik ve idarî personelin Bölge'de kalmasını temin etmek için, sosyal hizmetleri ve kentsel altyapıyı iyileştirmek.

2.3 Tarımsal Kalkınma Amaçları ve Stratejisi

2.3.1 Tarımsal kalkınmanın darboğazları ve amaçları

(1) Darboğazlar

Tarım

Bölge'de gözlenen mevcut şartlara göre (ek A—1), tarımsal kalkınmanın önündeki belli başlı darboğazlar şöyle özetlenebilir:

- 1) Agro-ekolojik şartlar: Toplam yağışın az olması ve düzensiz dağılımı; yaz aylarındaki çok yüksek sıcaklık ve kurak dönemin uzun olması.
- 2) Teknik ve ekonomik şartlar: Sınırlı girdi kullanımı ve pazara yönelik üretimin sınırlı olması ile verimliliği düşük tarımsal teknolojilerin hakim olması. Modern girdilerin sınırlı kullanımına bir örnek, gübre kullanımıdır.

GAP Bölgesinde ve Türkiye'de 1985 yılında Gübre Kullanımı (kg/ha)

	Azotlu gübre (% 21 N)	Fosfatlı gübre (% 17 P ₂ O ₅)	Potasyumlu gübre (% 50 K ₂ O)	Toplam Gübre
Bölge	124	70.8	0.52	195
Türkiye	199	141.3	2.63	343

Kaynak: Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı

- 3) Düşük makina kullanımı: İşletmelerde tarımsal mekanizasyon ve modern alet-ekipman kullanımı sınırlıdır. Örneğin, Bölge'de traktör kullanımının oldukça düşük olduğu aşağıdaki tablodan da anlaşılmaktadır.

GAP Bölgesinde ve Türkiye'de 1985 Yılında Traktör Kullanımı

	Traktör beygir gücü/ha	1,000 ha'a düşen Traktör Sayısı	Traktör Başına ekili arazi (ha)
Bölge	0.41	8.29	120.4
Türkiye	1.05	22.30	44.8

Kaynak: GAP Sempozyumu, 1985, Ankara

Sınırlı makina kullanımının nedenleri kuru tarım sisteminin hakim oluşu, buğday, arpa ve mercimek gibi daha az makine-yoğun bitkilerin yaygınlığı, ve yürürlükteki arazi mülkiyet sistemidir.

Traktör kullanımındaki durumun aksine biçerdöğer kullanımı oldukça gelişmiş durumdadır. Bölge'de hasat mevsimi erken başladığı için diğer bölgelerden çok sayıda kiralık biçerdöğer gelmektedir.

- 4) Sosyo-kültürel yapı: Eğitimin her seviyesindeki okullaşma oranı son yıllarda hızla yükselmekle birlikte, Bölge'de genel olarak Türkiye ortalamasının altındadır. Okuryazarlık oranı da halâ düşüktür. Sosyal sistemin geleneksel hiyerarşik yapısı, yaratıcı kararlar alınmasını ve çiftçi teşkilatları kurulmasını engellemektedir.
- 5) Arazi Mülkiyetinde Çarpıklık: Az sayıda büyük toprak sahibi ile çok sayıda topraksız veya az topraklı çiftçiden oluşan arazi mülkiyet durumu, ağaların varlığı, süregiden arazi anlaşmazlıkları ve tamamlanmamış tarım reformu üretimi olumsuz etkilemektedir.
- 6) Pazarlama sistemlerinin yetersizliği: Destekleme alımlarına konu olan ürünlerde, alım fiyatları büyük ölçüde üretim maliyetlerine bağlı belirlenmektedir. Bu, bir yandan temel gıda maddelerinin fiyatlarında istikrar sağlarken, bir yandan da çiftçilerin daha fazla fiyat desteği bulan ve satışı kolay olan bitkilerin üretimini tercih etmelerine yol açmaktadır. Bunun yanında çiftçileri yaratıcılıklarını gösterecek teşviklerden de yoksun bırakmaktadır. Ayrıca aşırı üretim ve yeterli depolama imkânlarının bulunmadığı durumlarda bazı ürünlerde pazarlama problemleri de ortaya çıkabilmektedir.
- 7) Destek hizmetleri: Tarımsal yayım ve diğer destek hizmetlerinde, kısmen dağınık yerleşme düzenine bağlı olarak, büyük eksiklikler gözlenmektedir.

Hayvancılık

Bölgede hayvancılığın gelişmesini kısıtlayan faktörler şöyle özetlenebilir:

- 1) Hayvancılığın mer'aya bağlı olarak yapılması ve esasen verimi düşük olan mer'a ot veriminin giderek düşmesi.
- 2) İklim şartları ile göçer hareketlerinin de etken olduğu hayvan hastalıkları.
- 3) Ağır iklim şartları dolayısıyla hayvancılığın esas olarak koyun ve keçi yetiştiriciliğine dayanması, az miktarda sığır ve kümes hayvanı bulunması ve göçebe hayvancılığın önemli boyutlarda sürdürülmesi.
- 4) Teknik hizmetlerin çiftçilere etkili bir şekilde ulaşmasını engelleyen ve dağınık yerleşim düzeni.
- 5) Hayvan yetiştirme, bakım, çevre şartları ve mevcut hizmetler konusunda halkın yeterli bilgi sahibi olmaması.
- 6) Düşük nüfus yoğunluğu ve taze süt ile et açısından bölgesel pazarın küçük olması.

Ormancılık

Genelde iklim şartlarına bağlı olarak GAP bölgesinde orman alanları oldukça sınırlıdır ve çoğunlukla Bölgenin Kuzey ve Kuzeydoğusundaki dağlık bölgelerde yoğunlaşmıştır. Ormanların yakacak odun elde etmek için izinsiz kesimi ve otlatma/tarla açma amaçlarıyla mevcut orman ve çalılık alanlarının kullanımı yönündeki baskı, orman kaynaklarının veriminin düşmesine neden olmaktadır. Ağaçlandırma faaliyetleri, fidan yetersizliği yüzünden kısıtlanmaktadır. 6831 sayılı Ormancılık Yasası'nda yapılan değişiklik ve 1987'de yürürlüğe giren yeni Ağaçlandırma Yasası

özel teşebbüsü de fidan üretimine teşvik ettiği halde bu konuda yeterli bir gelişme henüz sözkonusu değildir.

Balıkçılık

Tatlısu balıkçılığının geliştirilmesi için yetkili kuruluşların ve güçlü teşebbüslerin bulunmayışı esas darboğazdır. Bölge'deki balıkçılık faaliyetleri açısından bir diğer darboğaz balık talebinin henüz ortaya çıkmamasıdır. Bölge'de büyük göller yoktur ve nehir balıkçılığı da yaygın değildir.

(2) Amaçlar

GAP bölgesinde tarımsal kalkınma amaçları, bitkisel üretim, hayvancılık ve balıkçılık birlikte düşünülerek ayrıca Bölge'nin kalkınma amaçları (Bölüm 2.1) ve kaynak varlığı (Ek A-1) temel alınarak aşağıdaki şekilde tesbit edilmiştir:

- 1) Kırsal kesimde gelir seviyesini artırmak: Bunu sağlamak için yazlık ve kışlık ekim dahil seracılığı, keçi-koyun yetiştiriciliği yanısıra büyükbaş ve kümes hayvancılığı ve muhtemelen su ürünleri üretimini de içine alacak şekilde tarımsal üretim faaliyetlerini çeşillendirmek ve tarımsal verimliliği yükseltmek,
- 2) Bölge'de kurulacak olan tarım ürünleri işleme sanayiilerine yeterli girdi sağlamak,
- 3) Kırsal bölgelerden dışarıya göçü asgariye indirmek amacıyla, istihdam imkânlarını arttırmak,
- 4) İhraç edilebilir ürünleri iç pazar ihtiyacının üstünde üretmek üzere katkıda bulunmak.

2.3.2 Tarımsal kalkınma için temel strateji

Genel strateji

Tarımda verimliliğin artırılması tarımsal kalkınma amaçlarına ulaşılmasının anahtarı olacaktır. Buna yönelik strateji şöyle özetlenebilir:

- 1) Elverişsiz agro-ekolojik şartların değiştirilmesinin etkili olacağı anlaşılan yerlerde, sulama imkanları sağlamak;
- 2) Gübre, ilaç, ve sulama suyu kullanımının uygun bileşimleriyle tarımda mekanizasyonu geliştirmek,
- 3) Tarımsal girdileri, zamanında yeterli miktar ve kalitede sağlamak ve dağıtmak;
- 4) Az sayıda büyük toprak sahibi ile çok sayıda topraksız ve az topraklı çiftçinin var olduğu mevcut toprak mülkiyet sistemini, geçmişteki tarım reformu tecrübelerini de dikkate alarak; ıslah etmek;
- 5) Çiftçileri daha fazla üretim yapmaya teşvik etmek amacıyla fiyatlandırma ve pazarlamayı iyileştirmek.

Sulamanın geliştirilmesi

Üretimin artırılmasında sulamanın etkili olacağı anlaşılan alanlarda, yukarıda tanımlanan strateji çerçevesinde, birçok tedbir entegre bir biçimde alınabilir. Sulu şartlarda, gübre ve tarımsal ilaçların optimal kullanımı sağlanmalı ve tarımsal mekanizasyona dayalı tarımsal uygulamalar yürürlüğe konulmalıdır. Ayrıca, Bölge'de sulu tarımı gerçekleştirmek için alınacak somut tedbirlerin alınmasında aşağıdaki strateji yol gösterici olmalıdır:

- 1) Hayvancılıkta gözlenen düşük verimliliğin aşağıdaki tedbirlerin alınmasıyla yükseltilmesi:
 - a) Duruma göre suni veya tabii tohumlama yoluyla mahallî sığır cinslerini ıslah etmek;
 - b) Çayır ve meraların daha iyi amenajmanı, yem bitkileri üretimi ve konsantre yem üretimi vasıtasıyla hayvan beslenmesini iyileştirmek;
 - c) Veterinerlik hizmetlerini geliştirmek.
- 2) Pazara yönelik üretimi teşvik etmek için fiziksel altyapıyı iyileştirmek.

Hayvancılık

Mevcut darboğazları gidermek ve kalkınma amaçlarına ulaşılmasına katkıda bulunmak amacıyla hayvancılığın geliştirilmesi stratejisi şu şekilde belirlenebilir :

- 1) Hayvancılıkta gözlenen düşük verimliliğin aşağıdaki önlemlerin alınmasıyla yükseltilmesi :
 - a) Duruma göre suni veya tabii tohumlama yoluyla yerel sığır cinslerini ıslah etmek ;
 - b) Çayır ve mer'aların daha iyi amenajmanı, yem bitkileri üretimi ve konsantre yem üretimi vasıtasıyla hayvan beslenmesini iyileştirmek ;
 - c) Veterinerlik hizmetlerini geliştirmek.
- 2) Pazara yönelik üretimi özendirmek için fiziksel altyapıyı iyileştirmek.

Balıkçılık ve ormancılık

GAP bölgesinde şu anda yok denecek durumda olan balıkçılık faaliyetlerinin tesis edilmesi için kamu sektörünün güçlü rehberliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Temel strateji şöyle ifade edilebilir:

- 1) Bölge-içi balıkçılığı teşvik etmek için baraj göllerinden yararlanılması;
- 2) Bölgede bir balık üretim merkezinin kurulması, yavru balık üretimi, eğitim ve araştırma, ürün işleme, pazarlama ve fiyatlandırma faaliyetleri de dahil olmak üzere, bir destekleme hizmetleri paketinin geliştirilmesi.

Ayrıca, arazi verimliliğini sürdürmek/geliştirmek ve hem ekonomik faaliyetler için yeni imkanlar sağlamak, hem de gelişmenin sürekliliğini güvence altına almak ve çevreyi korumak açısından önemli bir strateji şudur:

- 3) Belirlenmiş orman alanlarında ve baraj gölleri çevresinde yoğun ağaçlandırma çalışmaları yapmak ve kaliteli topraklara sahip meyilli araziler başta olmak üzere tarım alanlarında ağaçlandırmayı teşvik etmek.

2.4 Sanayileşme Amaçları ve Stratejisi

2.4.1 Sanayileşmede karşılaşılan darboğazlar ve amaçlar

(1) Kalkınmada karşılaşılan darboğazlar

İmalât sanayii

Bölge'deki imalât sanayii hâlâ olgunlaşmamış durumdadır. Bu sektörün gelişmesini aşağıda sıralanan faktörler kısıtlamaktadır:

- Bölgesel pazarın küçük olması;
- Teşebbüs gücünün yetersizliği;
- Kısmen potansiyel mahallî müteşebbislerin, şirkelleşmeden kaçınma eğiliminden kaynaklanan, yetersiz sermaye birikimi ve sermayenin Bölge'den dışarıya akması;
- Teşviklerin yetersizliği;
- Yetersiz haberleşme imkanları ile sanayi için su ve elektrik sağlamadaki yetersizlik ve istikrarsızlıklar.

Madencilik

Bölge'deki madencilik faaliyetleri şu anda petrol, linyit/kömür bakır ve fosfat üretimiyle sınırlıdır (Ek B-1). Daha geniş madencilik faaliyetlerine girişilmesinin önündeki engeller şunlardır:

- Maden arama faaliyetlerinin sınırlı olması,
- Yeterli yatırım sermayesinin bulunmaması.

Temel maden arama faaliyetleri sınırlıdır. Rezervler hakkındaki mevcut veriler ve bilgiler kamuoyuna yansıtılmadığı için özel teşebbüsün ilgisi ve sermayesi Bölge'ye çekilememektedir.

Turizm

Bölge önemli bir potansiyele sahip olduğu halde, turizm faaliyetleri çok sınırlı seviyededir. Bu sektörün gelişmesini sınırlayan temel nedenler şunlardır:

- Konaklama tesisleri hem kalite hem de miktar bakımından yetersizdir ve bu tesislere temin edilen destek hizmetleri sınırlıdır,
- Potansiyel kaynaklar sınırlı bir şekilde kullanılmaktadır,
- Bölgede tanıtım faaliyeti yapacak kuruluş bulunmamaktadır.

(2) Amaçlar

Bölge'nin kalkınma amaçları (Bölüm 2.1) ve sanayi sektörünün bu günkü durumu (Ek B-1) dikkate alınarak, Bölge'nin sanayileşmesi için şu amaçlar tespit edilmiştir.

- 1) Bölgedeki sanayileşmeyi teşvik etmek için kamu altyapı tesislerinin tamamlanması ve refah seviyesini yükseltecek yatırımların gerçekleştirilmesi; Bunun sağlanması bir taraftan bu hizmetlere bağlı sanayi kuruluşlarının karşılaştıkları darboğazları giderecek, diğer taraftan da eğitim hizmetlerine ve teknik eğitime olan talebi artıracaktır.
- 2) Yüksek ücret ödeyebilen iş kollarında istihdam imkanlarını arttırarak bölgelerarası gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesine katkıda bulunmak.
- 3) İhracatı ve diğer döviz kazandırıcı hizmetleri arttırarak ülke çapındaki plan hedeflerine katkıda bulunmak.

2.4.2 Sınai gelişme için temel strateji

Genel strateji

Kalkınmayı engelleyen darboğazları aşmak ve hedeflenen sanayileşmeyi gerçekleştirebilmek son derece bilinçli çabalara bağlı olacaktır. Bölgenin gelişmesine yönelik temel strateji tesbiti

şöyle açıklanabilir: Birincisi, Bölge birçok tüketim maddeleri ve inşaat malzemeleri bakımından yeterli durumdadır. Bu sanayiler ancak Bölgenin ekonomik gelişmesi sağlandıktan sonra gelişebilirler. Şu anda Bölgenin sınai kalkınması için itici güç olamazlar. İkincisi, Gaziantep'in sanayileşme teşebbüsü açısından gelecekte diğer illere göre çok farklı ve seçkin bir yeri olmamalıdır. Bunun nedenleri; (1) Gaziantep'in esas itibarıyla Bölge'nin geri kalan kısmı için geçerli olan darboğazlarla yüzyüze bulunması, (2) arazi kullanımı açısından tarımla olan zıtlaşmanın kent çevresinde en aşırı seviyede olması, (3) daha fazla bölgeiçi eşitlik talebinin doğmuş olması ve (4) önemli ölçüde artacak tarımsal üretimin diğer illerden taşınarak Gaziantep'te işlenmesinin ulaşım altyapısı üzerine yapacağı baskıdır.

Gaziantep'teki imalat sanayii büyümesi devam ettirilirken, diğer beş ilde de sanayileşmenin sağlanması ve tüketim maddeleri ya da inşaat malzemeleri dışındaki alt-sektörlerin geliştirilmesinin teşvik edilmesi gereklidir.

Bu hususların tümü göz önüne alınarak, GAP bölgesinin sınai kalkınması için temel strateji şu şekilde ortaya konabilir :

- 1) Mevcut mahalli hammaddelere dayanılarak kurulacak veya önemli ölçüde geliştirilebilecek stratejik önemdeki sanayileri ortaya koymak ve teşvik etmek; bunları, ilgili ekonomik faaliyetlerle birlikte adım adım geliştirmek ve ihracata yöneltmek;
- 2) Stratejik önemdeki sanayilerden faydalanarak üretim ve yönetim teknolojilerini, sermaye birikimini, teşebbüs gücünün nasıl geliştirileceğine ve uluslararası pazarlara nasıl girilebileceğine iyi birer misal oluşturmak;
- 3) Gaziantep dışındaki daha az gelişmiş beş ilin her birinde, yalnızca mevcut yerleşimi avantajlarını değil aynı zamanda illerarası münasebetleri ve bölgeiçi dengeleri de dikkate alarak, en azından bir tane stratejik önemde sanayi kurmak;
- 4) İlgili kamu kuruluşlarının fonksiyonlarını, öncelikle stratejik önemdeki sanayilere yardımcı olacak ve daha sonraki safhalarda bu sanayilerin başlatacağı sınai kalkınmayı devam ettirecek biçimde, yeniden düzenlemek ve;
- 5) Yerel müteşebbisleri kredi, bilgi, teknik yardım ve diğer gerekli teşviklerle yatırıma teşvik etmek.

Madencilik

Madencilik, daha şimdiden Bölge'deki önemli ekonomik faaliyetlerden biridir. Bunun devam ettirilebilmesi için şu temel strateji uygulanmalıdır:

- Bir yandan, değişik araştırma tekniklerini kullanarak Bölge'de sistematik ve kapsamlı bir şekilde maden arama faaliyetlerini sürdürmek, diğer yandan arama faaliyetlerini büyük gelişme potansiyeli olan kaynaklar üzerinde yoğunlaştırmak.

Turizm

Bölge'de turizmin gelişmesi için uzun vadeli bir stratejiye ihtiyaç vardır:

- 1) Kısa ve orta vadede yerli turistler ile komşu ülkelerden gelecek turistlerin sayısını arttırmak; uzun vadede uluslararası turizmi geliştirmek ve;
- 2) Tanıtım, tarihî eserlerin restorasyonu, konaklama tesislerinin ve diğer destek hizmetlerinin geliştirilmesi için ilgili kamu ve özel sektör kuruluşlarının faaliyetleri arasında koordinasyonu sağlamak.

Tablo 2.1: Ekonomik Sektörler İtibariyle Türkiye'nin Gayrisafi Yurtiçi Hasılası

(Birim: Cari fiyatlarla, Milyar TL)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	Reel Büyüme Hızı, 1979-86 (Yılda, %)	1987
1. Tarım	471.6 (23.4)	937.2	1,345.4	1,703.8	2,150.8	3,433.4	4,875.5	6,594.6 (18.6)	3.0	9,705.7 (18.3)
2. Sanayi	491.4 (24.4)	1,048.4	1,612.2	2,241.0	3,161.6	5,222.4	8,230.5	11,593.3 (32.7)	5.4	17,196.6 (32.4)
3. İnşaat	105.8 (5.2)	217.1	292.2	365.5	458.7	716.4	980.0	1,451.4 (4.1)	2.2	2,211.3 (4.2)
4. Toptan ve perakende ticaret	308.2 (15.3)	664.2	1,033.5	1,397.4	1,942.7	3,201.9	4,490.9	6,216.5 (17.5)	5.4	9,512.6 (17.9)
5. Ulaştırma ve haberleşme	200.5 (9.9)	423.0	626.8	845.8	1,141.5	1,794.3	2,724.6	3,678.4 (10.4)	3.2	5,350.7 (10.1)
6. Kamu hizmetleri	235.2 (11.7)	377.6	481.1	686.6	860.9	1,056.5	1,441.0	2,073.3 (5.8)	4.1	3,219.0 (6.1)
7. Diğerleri	202.6 (10.1)	430.5	632.8	840.8	1,101.2	1,904.3	2,783.5	3,888.0 (11.0)	3.4	5,814.3 (11.0)
Toplam (1-7)	2,015.3	4,098.0	6,024.0	8,080.9	10,817.4	17,329.2	25,526.0	35,495.5	4.1	53,010.2

* Sektörlerin payı parantez içinde % olarak verilmiştir.

Kaynaklar: Türkiye İstatistik Yıllığı: 1987 (1979-86 ve büyüme hızları)
Türkiye İstatistik Cep Kitabı, 1988 (1987)

Tablo 2.2: Dış Ticaretin Ürün Bileşimi

(Birim: %)

	1982	1983	1984	1985	1986	1987
<u>İthalât</u>						
1. Makina ve ulaştırma araçları	26.4	25.7	25.3	27.3	36.9	28.5
2. Yakıtlar, madenî yağlar ve ilgili ürünler	43.9	40.9	35.5	33.5	19.7	22.5
3. Kimyasal maddeler	11.6	13.9	14.6	13.1	14.4	15.2
4. Tarım ürünleri ve tarıma bağlı ürünler	6.8	6.3	11.1	10.5	12.3	12.6
5. Demir ve çelik dışındaki mamul maddeler	6.1	7.0	7.2	7.9	9.9	11.8
6. Demir ve çelik	5.2	5.5	6.4	7.7	6.7	10.9
Diğerleri de dahil olmak üzere TOPLAM (milyar TL)	1,453	2,114	4,000	5,959	7,502	—
<u>İhracat</u>						
1. Tarımsal mallar ve ilgili ürünler	50.2	48.0	39.1	32.9	38.2	27.9
2. Tekstil ve giyim eşyası	20.4	26.1	31.3	28.6	29.5	33.7
3. Demir ve çelik	5.5	6.3	7.4	11.0	9.9	8.4
4. Makina ve ulaştırma ekipmanı	5.2	5.2	4.8	8.1	5.5	10.7
5. Kimyasal maddeler	2.9	2.6	2.8	3.8	5.5	6.6
6. Diğer mamul maddeler	9.6	7.9	8.0	10.7	8.8	14.5
Diğerleri de dahil olmak üzere TOPLAM (milyar TL)	937	1,299	2,608	4,153	5,012	—

Kaynaklar: Türkiye İstatistik Yıllığı, 1987 (1982-86)

DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Haziran 1989 (1987).

Tablo 2.3: Cari İşlemler Dengesi

(Birim: Milyon ABD doları)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Dış ticaret dengesi	-2,554	-4,603	-3,864	-2,628	-2,990	-2,942	-2,975	-3,081	-3,234
Net hizmetler	-669	-976	-630	-501	-653	-579	-36	-396	-171
Net transferler	1,810	2171	2,575	2,294	1,785	2,114	1,998	1,949	2,418
Cari işlemler dengesi	-1,413	-3,408	-1,919	-835	-1,828	-1,407	-1,013	-1,528	-987

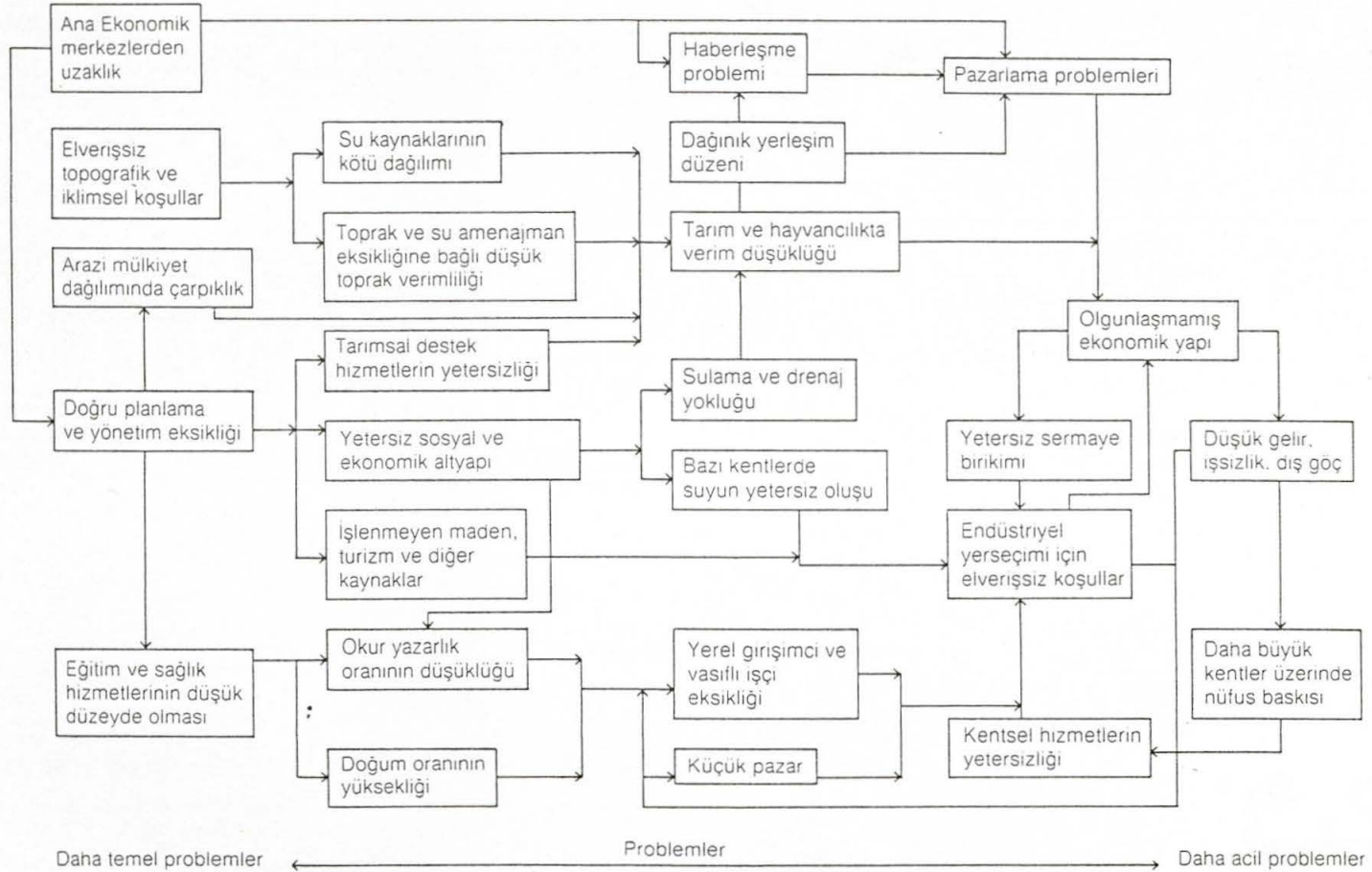
Kaynaklar: Türkiye İstatistik Yıllığı, 1987; TOBB Ekonomik Raporu, 1988.

Tablo 2.4: GAP Bölgesinde, İller İtibariyle GSBH, 1985

(Birim: 1985 fiyatlarıyla, milyar TL)

Sectors	Adıyaman	Diyarbakır	Gaziantep	Mardin	Siirt	Ş. Urfa	Toplam	GSBH içindeki (%)	Türkiye	Türkiye'nin yüzdesi olarak, GAP payı
1. Tarım	42,545	96,353	77,626	84,175	31,957	105,315	437,972	39.6	4,891,353	9.0
Bitkisel üretim ve hayvancılık	42,052	96,252	77,095	84,104	31,773	105,130	436,406	39.4	4,672,442	9.3
Ormançılık	485	100	485	71	171	185	1,497	0.1	142,606	1.0
Balıkçılık	8	1	46	0	13	0	69	0.0	76,305	0.1
2. Sanayi	8,723	25,913	60,274	12,364	55,809	10,636	173,719	15.7	8,753,328	2.0
Madencilik ve taşocakları	684	4,002	1,762	2,847	18,585	626	28,506	2.6	645,531	4.4
İmalat sanayiı	7,657	19,104	53,210	6,294	34,889	8,196	129,350	11.7	6,952,621	1.9
Elektrik, gaz ve su	381	2,807	5,302	3,223	2,335	1,814	15,862	1.4	1,155,176	1.4
3. İnşaat	2,611	32,481	7,306	5,713	4,605	29,621	82,337	7.4	1,044,957	7.9
4. Ticaret	9,049	12,860	70,966	3,810	4,763	7,144	108,592	9.8	4,762,783	2.3
5. Ulaştırma	7,351	9,868	26,150	10,361	4,687	14,308	72,725	6.6	2,741,039	2.7
6. Finans kuruluşları	2,425	6,693	9,661	3,974	3,701	6,047	32,501	2.9	834,626	3.9
7. Konut	4,599	13,683	18,743	7,014	5,634	10,694	60,368	5.5	1,149,857	5.3
8. Serbest meslekler	1,724	17,057	30,029	4,333	4,391	13,200	70,734	6.4	1,525,839	4.6
9. İzaif hizmet harcamaları	-1,209	-3,339	-4,819	-1,982	-1,846	-3,016	-16,211	1.5	-416,291	3.9
10. Alt-toplam (1-9)	77,818	211,570	295,935	129,762	113,700	193,950	1,022,736	92.4	25,295,730	4.0
11. Kamu hizmetleri	6,196	15,707	17,580	10,375	6,917	11,096	67,871	6.1	1,440,999	4.7
12. Alt-toplam (10+11)	84,014	227,277	313,515	140,137	120,617	205,045	1,090,607	98.5	26,738,729	4.1
13. İthalât gümrük resimleri	1,021	2,526	6,413	999	4,213	1,277	16,448	1.5	823,347	2.0
14. GSYH (12+13) (Alıcı fiyatları)	85,035	229,803	319,928	141,137	124,830	206,322	1,107,055	100.0	27,560,076	4.0

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası, Araştırma Dairesi, Yayın No. 1988/8
 "Türkiye Gayrisafi Yurtiçi Hasılasının İller İtibariyle Dağılımı, 1979-86".

Şekil 2.1: GAP Bölgesinin Problem Yapısı

Üçüncü Bölüm

KALKINMA SENARYOLARI

3.1 Temel Kalkınma Senaryosu

(1) Temel özellikler

Kalkınma amaçları bölümünde belirtildiği gibi (Bölüm 2.1) ekonomik gelişmenin devamlı kılınması Bölge ekonomisinde bazı yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Kırsal alanlarda verimlilik ile kentlerdeki hizmet seviyelerinin aynı anda yükseltilmesi gerekecektir. Bu nedenle GAP kalkınma senaryolarının paylaştığı iki temel faktör vardır: (1) Bölge'nin ekonomik yapısı, (2) Kır-kent karşılıklı iletişimi.

Ekonomik yapı

Bölge temel gıda maddeleri açısından kendine yeterlidir. (alt -bölüm 2.1.1). Ancak, Bölge'nin ekonomik yapısı, imalat sektörünün çok zayıf olmasına bağlı olarak, gelişmemiştir. Bölge'de yetiştirilen sanayi bitkilerinin Türkiye üretimi içindeki payı diğer ürün gruplarının hepsinden küçüktür (Ek A-1). Dolayısıyla, Bölge'nin geleceğini bir tahıl ambarı olarak tanımlayan herhangi bir kalkınma senaryosu; yapısal değişiklik içeren bölgesel kalkınma, kalkınmanın devamlılığının sağlanması ve ihracatın artırılmasına katkı gibi milli hedefler açısından doğru görünmemektedir.

Aksine, yem bitkileri ve sanayi bitkileri lehine bir ürün çeşitlendirmesi, ve tarıma dayalı sanayilerin Bölge içinde üretimlerinin artırılması, takip edilmesi gereken esas yön gibi görünmektedir. Sanayi bitkilerinin üretimiyle birlikte yalnız Bölge içi değil, daha önemlisi, Bölge dışı pazarların araştırılması gerekmektedir. Bu açıdan, Bölgenin komşu ülkelerle sınır olması avantajı etkili bir biçimde kullanılmalıdır. GAP bölgesinin nihai hedefi, "Tarıma Dayalı İhracat Temeli" şeklinde ifade edilebilir.

Bölge'deki imalat sanayiinin esas olarak tarıma dayalı olması beklenmektedir. Bu, hem tarıma girdi sağlayan, hem de tarımsal ürünleri işleyen/pazarlayan sanayileri kapsayacaktır. Bölge'de maden ve turizm kaynaklarına dayalı bazı sanayiler de kurulacaktır.

Kır-kent karşılıklı etkileşimleri

Bölge'de, esas itibariyle kır kaynaklı önemli bir dış göç müşahade edilmekte ve Bölge'nin kısmen büyük kentlerdeki nüfus baskısı artmaktadır (alt -bölüm 2.1.1). Bu gelişmeleri daha olumlu yönlendirmek için kırsal ve kentsel alanlar arasında aktif ve müsbet münasebetlerin geliştirilmesi gereklidir. Ancak, Bölge'deki ulaşım ağı oldukça gelişmiş olduğundan, bu münasebetler iki alan arasındaki fiziksel bağlantılardan çok alanların fonksiyonlarının bir üst seviyeye yükseltilmesi yoluyla sağlanabilir.

Kırsal ve kentsel alanların fonksiyonları, en etkili biçimde, bu alanların birbirini tamamlayan yönlerinden faydalanılarak geliştirilebilir. Tipik olarak, kırsal alanların temel gıda maddeleri ve işlenecek hammaddeleri temin etmesi; kentsel alanların da tarımsal girdi ve ürün dağıtım merkezleri olması ve çeşitli sosyal hizmetler sunması düşünülmektedir. Ayrıca, (1) kırsal alanlarda sanayi bitkileri üretimi artırılacak ve kentsel alanlarda tarıma dayalı sanayiler teşvik edilecek, böylece katma değer iki yönden artırılacak; (2) kırsal alanlarda yeterli iş olanakları

sağlanacak ve orta büyüklükteki kentlerin istihdam kapasitesi artırılarak Bölge'den göç azaltılacaktır.

(2) Kalkınma safhaları

Bölge'nin tüm tabii kaynaklarının kullanılmasının, mali ve idari yapısının güçlendirilmesinin ancak zaman içinde gerçekleşebileceği gözönüne alınırsa Bölge kalkınmasının sağlanması kademeli olarak planlanmalıdır. Plan dönemi, kabaca aşağıdaki üç safhaya ayrılabilir.

I. Safha: 1994'e kadar (altıncı beş yıllık plan döneminin sonu),

II. Safha: 1995-2004 (yedinci ve sekizinci beş yıllık plan dönemleri)

III. Safha: 2005 ve sonrası.

Bölge'de her safhada ulaşılması beklenen kalkınma seviyesi ve özellikleri aşağıda özetlenmiştir.

I. Safha (1994'e kadar)

Bu safhada sürmekte olan bütün projeler tamamlanmalıdır. Hükümet politikasına uygun bir şekilde yeni büyük projelere bütçe tahsisi çok sınırlı tutulmalıdır.

Başlangıçta GAP bölgesinin ana sektörü tarım olduğundan, mevcut tarım topraklarında verimliliğin artırılması üzerinde durulmalıdır. Bunu sağlamak için, daha uygun ürün çeşitlerinin yetiştirilmesi ve tarımsal uygulamaların gerekli yayım hizmetleri ile desteklenmesi, cazibe ile sulama yapılan sulama projelerine (Urfa-Harran gibi) gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Öncelikli sulama projelerinde, GAP sulama projelerinin hepsi için iyi bir ilk örnek oluşturmak amacıyla, tarla-ıçi geliştirme ve drenaj çalışmaları sulama tesislerinin gelişmesine paralel bir hızda gerçekleştirilmelidir. İrk islahı, daha iyi besleme ve hastalıkların kontrol altına alınması yollarıyla hayvancılıkta verim artışı sağlanması bu safhada başlatılacak diğer bir önemli tarımsal/kırsal kalkınma faaliyeti olacaktır.

Özellikle sulu şartlarda önerilecek olan bağ/bahçe bitkileri, yağlı tohumlar ve yem bitkileri gibi sanayi bitkilerinin demostrasyon çalışmalarına başlanması/yoğunlaştırılması sağlanmalıdır. Bunun yanında sorgum ve aspir gibi bazı ümitvar bitkiler için temel araştırma çalışmalarına başlanmalı, değişik iklim koşullarında ve mevcut yem kaynakları gözönünde tutularak, alternatif mer'a islahı metodları saha uygulamaları ile gösterilmelidir.

Bu safhada sanayileşme esas olarak tüketim malları üreten sanayilerin istikrarlı büyümesiyle desteklenecektir. Birkaç tarıma dayalı sanayi yeni kurulmuş olacaktır. Süt sığırcılığı ve tavukçuluk gibi hayvancılığa dayalı ticari işletmelerin kurulmasını teşvik için tedbirler alınmalıdır.

Bazı büyük şehirlerde (Gaziantep ve Şanlıurfa gibi) yaşamakta olan su sıkıntısı, yeni kaynakların geliştirilmesi için hazırlık yapılırken, mevcut tesislerin islahı gibi âcil önlemlerle hafifletilmelidir. Büyük hacimli yeni ulaşım projeleri gerekli görülmemiştir. Bu alanda önem verilmesi gereken, mevcut yolların asfaltlanması, bakım/onarım ve, tarımsal gelişmeyle bağlantılı olarak, köy yollarının gelecekteki gelişmesine cevap verebilecek şekilde geliştirilmesi gerekmektedir.

Sosyal altyapının bölgesel kalkınma master planıyla uyum içinde geliştirilmesi ve turizmin gelişmesi için geniş kapsamlı projeler hazırlanmalıdır. Bu safhada Atatürk Barajının tamamlanmasından sonra başlanacak projelerin fizibilite çalışmaları da yapılmalıdır.

II. Safha (1995-2004)

Bu safha yeniden yapılanma ve büyümenin hız kazanması dönemidir. GAP enerji ve sulama projelerinin ana bölümü tamamlanmış olacaktır.

Birinci safha uygulamalarından elde edilen tecrübeler ışığında, ve sulama projeleri tamamlandıkça, yeni sanayi bitkileri ile ikinci ürün yetiştirilen alanlar hızla artacaktır. Karma tarım ve/veya bağ/bahçe ürünleri ile kümes hayvancılığının birlikte uygulanması arazi kullanımını daha entansif hale getirecektir. Ayrıca tarıma dayalı sanayilerin gelişmesi hızlanacaktır.

Kırsal alanlarda arazinin daha yoğun bir şekilde kullanımının ve tarıma dayalı sanayilerin gelişmesi Bölge tarımını ve nüfus dağılımını önemli biçimde etkileyecektir. Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki aktif ekonomik etkileşim bu safhada, kalkınmanın çok önemli bir yönünü oluşturur. Bir yandan, kent fonksiyonları güçlendirilmelidir. Diğer taraftan, kent hizmetlerinden yararlanma ve ürünleri için pazar garantisi sağlama yoluyla, kırsal alanların büyümesi teşvik edilmelidir.

Bazı kentlerdeki altyapı tesis ve hizmetlerinin önemli ölçüde iyileştirilmesi gerekecektir. Aynı zamanda, köylerdeki hayat şartlarının iyileştirilmesi önemle ele alınmalıdır. Bu safhada kalkınma için ihtiyaç duyulan hususlar arasında ana yollar (Gaziantep-Şanlıurfa-Diyarbakır), tali yollar, demiryollarının takviyesi, organize sanayi bölgelerinin çözümü, bir uluslararası havaalanının ve konteyner depolarının inşası sıralanabilir. Bölge'nin hemen dışındaki limanlara konteyner tesisleri eklenerek, standartları yükseltilmelidir.

III. Safha (2005 Sonrası)

Bu safhanın başında, alınabilecek en yüksek verime ulaşamamış olsa bile, sanayi bitkilerinin çoğu çiftçi tarafından ekiliyor olacaktır. Tarımsal ürünler ve mamul mallar için dış pazarlar oluşmuş, istikrarlı ve kendini idame ettiren büyüme sağlanmış olacaktır.

Bu aşama yalnız üretim faaliyetlerine değil, bazı altyapı ve sosyal hizmet alanlarına da özel sektörün aktif bir şekilde katıldığı bir dönem olacaktır. Önemli kent merkezleri haberleşme/konferans merkezi ve yüksek öğrenim/ileri teknoloji geliştirme gibi bazı daha yüksek seviyedeki hizmet fonksiyonları ile donatılmış olacaktır. Bu dönemde uluslararası turizm de iyice yerleşmiş olacaktır. GAP bölgesinin kalkınmasının ana hedefi, Türkiye'nin diğer bölgeleriyle olduğu kadar birçok başka ülkeyle de doğrudan bağlantılı açık bir ekonomiye sahip, açık bir toplum olmalıdır.

(3) Mekânsal gelişme yapısı ve süreci

Mekânsal gelişme yapısı

Bölge'nin mekânsal gelişme yapısını, büyük oranda, gelişmiş karayolu ağları, nisbeten seyrek yerleşme dağılımı ve çeşitli ekonomik faaliyetlerle idarî ve askerî fonksiyonların yoğunlaştığı birkaç büyük kent belirleyecektir. Bölge'de doğubatı yönünde iki karayolu vardır: güneyde olanı, altı il merkezinden üçünü, yani Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin'i; diğeri de kalan üçünü, yani Adıyaman, Diyarbakır ve Siirt'i birleştirir. Bölgelerarası yük ve yolcu hareketleri, genellikle güneydoğu-kuzeybatı eksenini izler. Bölge'nin ana karayolu bağlantıları Elazığ/Malatya ve Adana'dan geçer.

Bölge'nin mekânsal kalkınmasının planlanmasında üç büyük kenti (Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır) birleştiren bir kırık gelişme aksı hipotezi geliştirilebilir (Şekil 3.1). Gaziantep Akdeniz kıyısına açılan bir kapıdan ibaret olmayıp, yukarıda belirtildiği gibi, bölgelerarası trafiğin en yoğun noktalarından birini oluşturan Adana'ya kolayca bağlantı sağlayabilmektedir. Elazığ ve Malatya ile bağlantılı olan Diyarbakır iç bölgelerden gelen malların dağıtım merkezidir.

Bu gelişme aksını kapsayan koridordaki kentlerin ve yerleşmelerin toplam nüfusu 1985'te 1.2 milyondur. Çeşitli ekonomik faaliyetlerin bu koridorda daha fazla yoğunlaşması Bölge'deki diğer alanlara göre çok daha kolay sağlanacaktır. Aynı zamanda, bunların dışındaki alanların gelişmesinin de etkili biçimde sağlanması gerekecektir. Bunun için, önce koridor alanıyla diğer yüksek potansiyelli alanlar arasında ekonomik münasebetler geliştirilmelidir. İkincisi, her yüksek

potansiyelli alandaki büyük kent'in hizmet kapasitesi yükseltilmeli ve bunların etki alanlarının (hinterland) gelişmesi teşvik edilmelidir.

Bölge'nin mekânsal gelişmesi için temel strateji aşağıda özetlenmiştir.

- 1) Altyapı tesis ve hizmetlerini iyileştirerek, stratejik önemdeki sanayilerin yerleşmesini teşvik etmek ve kırık gelişme aksını saran koridoru konsolide etmek.
- 2) Etki alanlarındaki gelişmeyi harekete geçirmek için koridor alanıyla yüksek potansiyelli diğer alanlar arasında ekonomik münasebetleri teşvik ederek koridoru genişletmek.

Mekânsal kalkınma süreci

Yakın gelecekte kalkınma çabalarının önemli bir kısmı ana hatları yukarıda belirlenen koridorda yoğunlaştırılmalıdır. Büyük kentlerdeki kentsel altyapı ve tesislerle birlikte bu kentler arasındaki fiziksel bağlantılar da iyileştirilmelidir. Büyük projelerin uygulanması ve bu projelerin etki alanlarındaki sulu tarımın gelişmesiyle birlikte aktif kır-kent münasebetleri arayışına girilmelidir. Artan tarımsal üretimi işleyecek stratejik önemdeki sanayiler koridor içinde ya da koridorun etki alanlarıyla fiziksel bağlantıları iyileştirilmiş diğer kentlerde yerleşecektir. Bu büyük kentlerde ve diğer ikinci derecedeki kentlerde büyük dağıtım depoları, finans kuruluşları, ve büyük muhafaza ve tarım ürünü işleme tesislerini de içeren tam bir tarıma dayalı hizmet faaliyetleri paketi meydana gelecektir. Koridor dışında, hızlı büyüme yalnızca nüfusun yoğun olduğu seçilmiş merkezlerde gerçekleşecektir.

Koridor, önce Diyarbakır'dan Batman'a ve Şanlıurfa'dan Adıyaman'a doğru genişleyecektir. Özellikle koridor ve Bölge'nin hemen dışındaki büyük kentlerden birkaçı, (Elazığ, Malatya ve Kahramanmaraş) tarafından çevrelenen Adıyaman bölgesi benzersiz bir konumdadır. Gerçi, bu ilin verimli topraklarının bir kısmı Atatürk baraj gölünün suları altında kalacaktır. Ancak, kır-kent münasebetleri etkili bir biçimde gerçekleştirilirse, bu bölgede kırsal kökenli bir kalkınma beklenebilir.

Çevrelerinden sulu tarım yapılan Siverek ve Birecik gibi orta büyüklükte yerleşmelerin gelişmesiyle koridor daha da bütünleşmiş olacaktır. Diğer taraftan, koridor Şanlıurfa'dan Viranşehir'e doğru da genişleyecektir. Diyarbakır-Batman eksenine Siirt'e doğru uzanacak; Diyarbakır ve Batman bağlantıları önem kazanacaktır.

Gelişme aksı Mardin/Kızıltepe'den Cizre/Silopi'ye ve Siirt'ten Şırnak/Cizre/Silopi'ye doğru daha da uzayacaktır (alt -bölüm 4.2.3).

Bu süreç içinde kentler arasındaki fonksiyonel ve hiyerarşik ayrımlar daha da açıklık kazanmalıdır. Ana koridorun ortasında yer alan ve etki alanında en önemli sulama projelerinin yürütülmesinde olduğu Şanlıurfa, haberleşme/konferans ve yüksek öğrenim/teknolojik gelişme gibi, bazı yüksek düzeyli fonksiyonlarla donanmış bir bölgesel merkez haline gelebilir. Gaziantep sinai temelini geliştirerek ihracata dönük bir imalat merkezi; Diyarbakır ise bölgesel bir ticaret merkezi olacaktır.

Koridor, giderek ikili fonksiyonlara sahip olacaktır. Güneyindeki alanlarda çeşitli stratejik önemdeki sanayiler yer alacak ve bu işletmelerin gerek duyacağı destek hizmetleri etkin bir şekilde sunulacaktır. İç bölgelerde ise, Atatürk baraj gölü çevresindeki zengin ve çok yönlü kırsal ekonomiyi elinde tutan bir bölge görünümünü arzedecektir. Koridor, doğuyla batı ve kuzeyle güneyi ayıran engel değil bir buluşma yeri olacaktır.

3.2 Tarımsal Gelişme Senaryoları

Kısa ve orta dönemde bölgede kuru tarım hakim olacaktır. Dolayısıyla, kuru tarımda verimliliğin artırılmasına önem verilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan GAP bölgesinde tarımın uzun dönemli

gelişmesi ise büyük ölçüde GAP sulama projelerinin uygulanmasına bağlıdır. Dolayısıyla, Bölge tarımına ilişkin gelişme senaryoları sulamanın geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşarak hazırlanabilir.

(1) Sulamada gelişme hızı

Başlangıç planı

DSİ'nin başlangıçta planladığı sulama gelişme hızı Tablo 3.1'de gösterilmiştir. Bu hız, 2002 yılına kadar, 1.6 milyon hektarı kapsayan sulama ağının tamamlanması ile ortaya çıkacak hızdır. Bu hızın, sulamada azami gelişmeyi gösterdiği kabul edilebilir.

Uygulayıcı kuruluşların kapasitesi

Sulama alanının 2005'e kadar 1.6 milyon hektara ulaşacağı biraz daha yavaş bir sulama gelişme hızı DSİ'nin yılda yaklaşık 100,000 hektar alan üzerinde sulama çalışmalarını tamamlamasını gerektirecektir. GAP projesinin mevcut durumu ve DSİ'nin var olan kapasitesi gözönüne alındığında, yeterli finansman sağlanırsa, bunun gerçekleştirilmesi mümkündür. Ancak, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün (KHGM) tarla içi geliştirme hizmetlerini buna paralel bir hızda tamamlaması son derece güç olacaktır. Şanlıurfa KHGM İl Müdürlüğü'nün şu anda yıllık tarla içi geliştirme hizmetleri kapasitesinin 1000 hektar olduğu; ancak KHGM'nin müteahhitlerce de desteklenmesi halinde, yılda 3000 hektara ulaşabileceği ifade edilmiştir.

Arazi dağıtımı ve toplulaştırma

GAP bölgesinde KHGM faaliyetlerinin yetersiz kalmasının bir nedeni toprak reformu yasası uyarınca kamulaştırılan toprakların ve devlete ait arazilerin yeniden dağıtımındaki gecikmedir. Tarım reformu kuruluşunun arazilerin yeniden dağıtımını Şanlıurfa ilinde 1990'a kadar, Bölge'nin geri kalanında ise 1992'ye kadar tamamlama hedefine kolayca ulaşılabilir.

Tarımsal yayım ve araştırma

Bölge tarımının, bugünkü kuru tahıl ve baklagiller tarımından, asgari ölçüde nadas kullanan entansif sulu tarıma dönüşmesi tarımsal yayım hizmetlerinin ve araştırma faaliyetinin güçlendirilmesini gerektirecektir. Şanlıurfa'da, tarımsal yayım ve araştırmanın koordinasyonundan sorumlu Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı İl Müdürlüğü sulu tarıma büyük ölçekli geçiş için hazırlığı daha yeni başlamıştır. Çeşitli araştırma kuruluşları, kuru ve sulu tarım koşullarında çeşitli denemeleri sürdürmekle birlikte, ürün rotasyonu ve sulama uygulamaları konularında çok az araştırma yapmış bulunmaktadır.

Dünya Bankası tarafından finanse edilen TYUAP projesi (Ek A-1), seçilmiş illerde tarımsal yayım hizmetlerinin yeniden teşkilatlanmasına ve güçlendirilmesine ve Diyarbakır'daki Güneydoğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü'ne destek sağlamaktadır. Nadas alanlarının daraltılması ve ikinci ürün programlarının sonuçları, sulamaya yeni açılan alanlarda ekilecek yeni ürünlerin seçiminde de kullanılacaktır. Ancak, bütün bu çalışmalara karşın, birçok sulama projesi için uygun tarımsal uygulamaların yerleşmesi ve her sulama projesinin tamamlanmasından sonra optimal verime ulaşılması zaman alacaktır.

Diğer sulama projelerinden edinilen tecrübeler

Türkiye'deki ve diğer ülkelerdeki sulama projelerinden edinilen tecrübe çiftçilerin suyun mevcudiyeti halinde, işletmelerinin tarla içi geliştirme hizmetleri tamamlanmamış olsa da, suyu hemen kullanmak istediklerini göstermektedir. Hatta, bol su bulunduğu anda, aşırı sulama eğilimi ortaya çıkmakta ve bu da taban suyu seviyesinin yükselmesine ve giderek tuzlanmaya yol açmaktadır. Bu tür problemlerin çıkarması için, sulama başladığında drenaj ve tarla içi geliştirme hizmetlerinin tamamlanmış olması son derece önemlidir. Sulama hizmetlerinin beklenen gelişme

hızı ile, son derece sınırlı olan tarla içi geliştirme hizmetleri gerçekleştirme kapasitesi arasındaki büyük fark, giderilmesi gereken kritik bir problemdir.

(2) Uygulama safhaları

Yukarıda ele alınan etkenler ışığında, GAP sulama projelerinin kademeli uygulamaya alınması daha uygun görünmektedir. Temel düşünce, temel araştırmalar, sürmekte olan projelerin izlenmesi ve iç ve dış pazarlardaki gelişmeler yoluyla elde edilecek bilgilerden yararlanarak, uzun dönemli tedbirler geliştirirken, uygulamaya kısa ve orta dönemde en çok umut vaadeden alt-projeler üzerinde yoğunlaştırmaktır.

Bu kademeli uygulamanın temel kıstasları şunlar olacaktır:

- Yatırımın ileri aşamasında olanlar dahil, öncelikli projelerin mümkün olan en kısa zamanda bitirilmesi;
- Uygun su kullanımı, tarımsal yayım hizmetleri ve daha yüksek bitki yoğunluğu uygulaması yoluyla verim artışı sağlanması;
- Sulamadan mümkün olduğu kadar Bölge'nin her tarafının yararlanmasını sağlamak ve Bölge içinde daha iyi bir gelir dağılımı temin etmek.

Uygulamanın farklı safhalara ayrılması sayesinde hektar başına verim artışı sağlanır ve tarımsal yayım hizmetleri etkili bir biçimde sunulursa, sulama yatırımlarının maliyet-etkinliği artacaktır. Sulama tesislerinin geliştirilmesi ile birlikte tarla içi geliştirme çalışmaları daha uyumlu bir hız kazanacak ve dolayısıyla yeterli drenajın olmamasından kaynaklanan tuzlanma ve arazi üzerinde su birikmesi en aza indirilmiş olacaktır. Arazi mülkiyet sistemlerinin iyileştirilmesi, çiftçilerin teşkilatlanması, ve yeni tarımsal girdiler sağlanması, projelerin safhalara ayrılması durumunda, bu çabaların çok daha büyük proje paketlerine yayılacağı duruma göre, daha kolaylaşacaktır.

(3) Ürün deseni

Bölge'de şu anda uygulanan ve gelecekte de uygulanacak olan, ürün deseni içinde hakim ürünler tahıl, baklagiller ve pamuktur. Bu ürün deseni üç ürün grubunun yaygınlaştırılması ile çeşitlendirilebilir.

Yaygınlaştırılacak ürünler

Türkiye'de şu anda bir ham yağ üretim açığı vardır ve bu açık muhtemelen kısa ve orta dönemde de sürecektir. Bu açığı azaltmak ve ihracata da katkıda bulunmak üzere, Bölge'de yağlı tohum üretimine önem verilmelidir. Susam, yerfıstığı ve mısır yağı, ihracat açısından ümit veren yüksek fiyatlı mallardır. Bu ürünlerin küspeleri hem ihraç edilebilir, hem de hayvancılıkta yem olarak kullanılabilir. Yetiştirilebilecek diğer yağlı tohumlar soya fasulyesi, ayçiçeği, kolza ve aspirdir. Aspir Türkiye'de tabii olarak yetişen bir bitkidir, fakat halihazırda çok sınırlı bir alanda ekilmektedir. Geniş çaplı ekime geçmeden önce daha detaylı araştırma ve deneme yapılması gerekmektedir.

İşlenebilecek diğer ürünler grubu meyve ve sebzelerdir. Zeytinyağı, domates salçası, üzüm işleme ve mahalli olarak yetiştirilen diğer bazı meyveler ümit vaatmektedir.

Çeşitlilik, yeni stratejik ürünlerin ekimi ile artırılabilir. Tahıllardan hemen sonra ekilebilen ümitvar bir ürün yüksek verimli sorgumdur. Yerli çeşitlerin verimi 1.5 ton/ha iken yeni çeşitlerin verimi 4.5 ton/ha'a kadar çıkabilmektedir. Sorgum, hayvan yemi olarak mısır yerine kullanılabilir ve ihraç şansı bulunmaktadır.

Üçüncü ürün grubu, yem bitkileri ve yemeklik dane baklagillerdir. Dane sorgum ve silaj mısır en

ümitvar iki üründür. Yem bitkileri üretiminin artırılması, mevcut düşük verimli hayvancılığın geliştirilmesinin temel şartlarından birisidir.

Bu üç gruba önem verilmesi, sulanan alanlarda ürün çeşitliliğini ve bitki yoğunluğunu arttıracaktır.

Ürün rotasyonları

Bölge'de sulu tarımda ürün rotasyonu hakkında somut araştırma sonuçları çok sınırlı olduğundan, tavsiye edilebilecek ürün desenleri, en fazla fikir verici nitelikte olabilir. Kışın nadas bırakılan, ya da pamuk ekiminden önce hasatı yapılabilen kışlık sebzeler, yağ bitkileri ya da baklagiller gibi çabuk olgunlaşan ürünlerin yetiştirildiği alanlarda pamuk ekilmesi tavsiye edilmektedir.

Kışlık buğdaydan sonra, yağlı tohumlar, mısır ya da yazlık sebzelerin ekilmesi tavsiye edilmektedir. Her birinin hangi oranlarda ekileceği, verime, piyasa talebine ve maliyete bağlıdır. Ancak, diğer ülkelerdeki tecrübeler, her iki ürün için aynı makinelerin kullanılabilmesi sebebiyle buğday/soya rotasyonunun çok kârlı olduğunu göstermiştir. Soyanın daha fazla toprak hazırlığı gerekmeden, buğday anızı üzerine ekilmesi mümkündür (minimum toprak işleme sistemi). Mısır, GAP bölgesinde, Temmuz'un ilk haftasında ekilmek suretiyle ve yüksek verim alınarak, başarıyla yetiştirilebilmektedir.

Rotasyonda baklagil bitkisine yer verilmesi gübre ihtiyacının azaltılması açısından önemlidir. Pamuk ve mısır kışlık baklagil, ya da kolza ve aspir gibi yağlı tohumlar takip etmelidir. Buğdaydan sonra genellikle yağlı tohum ya da baklagil, hasatın geç olması durumunda ise mısır ya da kışlık sebzeler ekilmelidir. Pamuğun hemen ardından fiğ, onun ardından da mısır ekilebilir. Fiğın, hasattan sonraki iki yıl boyunca mısır ve pamuk verimini arttırdığı müşahade edilmiştir. Tam gelişme halinde önerilen ürün deseni basitleştirilerek Tablo 3.2'de verilmiştir.

3.3 Sanayileşme Senaryoları

(1) Sanayileşme süreci

GAP bölgesinde sanayileşmenin ilk önemli adımı stratejik önemdeki sanayilerin başarılı bir şekilde gelişmesi olacaktır. Bu, daha sonraki sanayileşme için, sermaye, müteşebbislik, teknik ve idarecilik becerisi açılarından bir temel meydana getirecektir. Tüketim malı ve inşaat malzemesi üreten sanayilerin gelişme eğilimiyle birleşen bu temel, ileri ve geri bağlantılar ve benzer ekonomik faaliyetler yoluyla, başka işletmelerin ortaya çıkmasına yol açacaktır.

Bu ilk gelişme sonucunda temin edilen gelir artışı, Bölge'nin daha da sanayileşmesi için gereken şartları hazırlayacaktır. Stratejik önemdeki sanayi işletmeleri, tecrübe edilmiş üretim ve idare teknolojilerinden olduğu kadar genişleyen pazarlardan da faydalanan yeni kuruluşlarla artacaktır. Kentleşmeyle birlikte, tüketim malı ve inşaat malzemesi üretiminin daha da artması beklenmektedir. Bölge'nin sosyo-ekonomik gelişmişliği ve gelir seviyesi arttıkça, başka sektörlerin artan talebini karşılamak üzere yeni sanayi işletmeleri ortaya çıkacaktır. Bölge tarımı geliştikçe gübre sanayii kurulacak, bunu tarımsal alet ve ekipman üretimi takip edecektir. Giderek, genel makina sanayii kurulacaktır.

(2) Stratejik önemdeki sanayiler

Sanayilerin değerlendirilmesi

Öncelikle, GAP bölgesinde yeni meydana getirilecek veya önemle teşvik edilebilecek muhtemel alt sektörlerin bir sıralaması yapılmış (Ek B-2), sıralanan bu sanayiler için, aşağıdaki beş kriter kullanılarak bir ön-değerlendirme yapılmıştır:

- 1) Hammadde temini;
- 2) İşgücü ihtiyacı ve gerekli beceri seviyeleri;
- 3) Sermaye ihtiyacı;
- 4) Pazar şansı;
- 5) Elektrik, su ve atık su arıtımı ihtiyaçları.

Bu kriterlerden herbiri için, Bölge'nin yeterliliği veya yetersizliği beşer derece içinde değerlendirilmiştir.

Yeterlilik derecesi

- 1) Yeterli değil ancak, gelecek için ümit verici,
- 2) Yeterli değil ancak, yakın gelecekte ümit verici,
- 3) Yeterli,
- 4) Yeterli ve gelecek için ümit verici,
- 5) Yeterli ve yakın gelecek için ümit verici.

Yetersizlik derecesi

- 1) Yetersiz ancak, bazı teşvik önlemleri alınırsa yakın gelecek için ümit verici,
- 2) Yetersiz ancak, bazı teşvik önlemleri alınırsa gelecekte ümit verici,
- 3) Yetersiz,
- 4) Yetersiz ve yavaş şekilde kötüye gidiş,
- 5) Yetersiz ve hızlı şekilde kötüye gidiş.

Yeterlilik dercelere 1'den 5'e, yetersizlik derecelere ise -1'den -5'e kadar puan verilerek her alt-sektör için toplam puan bulunmuştur. Sonuçlar Tablo 3.3'te özetlenmiştir.

Ümitvar sanayiler

Tablo 3.3'teki sıralama ve çevresel etki gibi kaygılara dayanarak GAP'ta kurulabilecek sanayilerin tesbiti mümkündür. Değerlendirme sırasında en yüksek puanı alan alt sektörler öncelikle seçilmelidir. Bunun yanında karşılıklı bağlantıları olan alt-sektörlerin, bazılarının puanı nispeten düşük de olsa seçilmesi gerekir. Puanları orta düzeyde olan sanayilerden bazıları, birkaç ilde yoğunlaşmış olmaları sebebiyle düşük bir genel puan almalarına karşın diğerlerine göre avantaja sahip oldukları için seçilebilirler.

Bu değerlendirmelere göre, aşağıdaki alt sektörler, ümitvar olarak seçilebilirler.

Buğday işleme

- Buğday unu
- Makarna/İrmik

Pamuk işleme

- Çırçır
- Pamuk ipliği/merserize pamuk ipliği
- Pamuklu dokuma
- Pamuk
- Konfeksiyon

Yemelik yağ sanayileri

- Ham yemelik yağlar
- Rafine yemelik yağlar
- Hayvan yemi

Hayvancılık ürünleri işleme

- Kesimhane
- Dabaklama (deri ve post)
- Et işleme
- Deri ayakkabı
- Süt işleme

İnşaat malzemeleri üretimi

- Beton bloklar/beton mamuller
- Tuğla ve kiremit
- Beton borular

Diğerleri

- Basım ve matbaacılık.

Yukarıda sıralanan alt sektörlerden ilk dört gruptakiler bölge ekonomisine etkisi ve temel sanayileşme stratejisine uygunlukları açısından daha ümit vericidirler. İnşaat malzemeleri üretimi ile basım ve matbaacılık, ancak Bölge'deki gelir arttıkça ve kentleşme ilerledikçe, genel eğilimi takip ederek büyüyecektir. Meyve/sebze işleme, paketlenme ve şişeleme, ambalaj malzemeleri, antep fıstığı işleme, balık işleme ve konserve/paketlenme alt sektörleri ise daha ayrıntılı bir şekilde incelenmelidir.

Bu çalışmada diğer bazı imalat sanayi alt sektörleri de niteliksel olarak incelenmiştir. Turizmle ilişkili alt sektörler, özellikle Bölge'deki çeşitli potansiyel turizm kaynaklarının dış turizm için geliştirilmesi halinde, temel kalkınma stratejisine uygun düşmektedirler. Madencilik alanında stratejik önemde sanayi olarak nitelenebilecek alanların olmadığı anlaşılmaktadır. Petrol rafinerisi, bakır ürünleri, gübre, çimento ve seramik, madencilikle alakalı önemli alanlar olmakla birlikte, ya bilinen rezervlerin azlığı ya da ürünlerinin iç pazara yönelik olması nedeniyle, değerlendirmede üst sıralarda yer almamıştır.

Bölge'de gelişmesi beklenen diğer bir dizi sanayi de ham madde üretim/işleme sanayilerine hizmet edenleridir. Bunların arasında döküm ve torna işleriyle yedek parça üretimi önem kazanmaktadır. Diğer alt sektörler ise mobilya, mutfak araç-gereci ve kimyasal madde gibi tüketim malları üretimine ait olanlardır. Bu iki grup yukarıda anlatılan sanayilerin kurulmasından sonraki bir safhada ve Bölge'de nüfus ve gelir artışının gerçekleşmesiyle birlikte gelişecektir.

Stratejik önemdeki sanayilerin seçimi

GAP'ın Gaziantep dışındaki beş ilinde seçilmiş olan stratejik öneme sahip sanayiler şunlardır;

Adıyaman : Turizmle ilişkili sanayiler;

Diyarbakır : Yemeklik yağlar (esas) ve hayvan yemi sanayileri;

Mardin : İrmik/makarna, çırçır ve meyva işleme;

Siirt : Et işleme ve deri sanayileri;

Şanlıurfa : Tekstil-giyim eşyası (esas), yemeklik yağ ve hayvan yemi sanayileri

Bu sanayiler Bölge'de esasen mevcuttur. Ancak, gelecekte daha çok güçlendirilecek ve yaygınlaştırılacaklardır. Bu seçim, stratejik önemde diğer sanayiler olmayacağı veya bir ildeki stratejik sanayinin bir başka ilde kurulmayacağı anlamına gelmemelidir. Aksine, her bir ilde de en azından belirtilen sanayi işletmelerin kurulması gerektiği anlamına gelir. Bu sanayilerin her birinin gelişme şartları aşağıda açıklanmıştır.

(3) Adıyaman'da turizmle ilişkili sanayiler

Kaynaklar/hammaddeler

Turizmle ilgili sanayiler turizm tesisleri inşasını ve çeşitli hizmet sanayilerini kapsar. İnşaat malzemelerinin büyük kısmı, otel ve lokantalar için gıda maddesi ve hazır yemek hizmetleri, opal gibi bazı hatıra eşyası malzemesi de dahil olmak üzere bu işletmelerin kullanacağı hammaddelerin çoğu il içinde temin edilebilir. Turistik tesisler için gerekli olan bazı özel inşaat malzemeleri ise başka illerden temin edilecektir.

Adıyaman ili Nemrut Dağı ve diğer tarihî eserler itibarıyla turizm potansiyeli en zengin olan ildir. Atatürk baraj gölü turizm için önemli bir imkan yaratacaktır. Bölge, Malatya, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep gibi potansiyeli olan ulaşım noktalarına yakın mesafededir.

Gelişme şartları

Adıyaman'da turizmle ilişkili sanayilerin gelişmesi için aşağıdaki şartlar temin edilmelidir.

- Şanlıurfa, Gaziantep ve Bölge dışındaki Malatya'dan ulaşım imkanlarının iyileştirilmesi,
- Diyarbakır'dan ulaşımın kolaylaşması için kuzeyde baraj gölünden geçişin iyileştirilmesi,
- Baraj gölü çevresinin ağaçlandırılması ve suya dayanan bir dinlenme alanı meydana getirilmesi ve,
- Konaklama yerleri ile lokantaların kalitesinin yükseltilmesi, bunlarla beraber turizm eğitim/danışma merkezi gibi destek tesislerin meydana getirilmesi.

(4) Diyarbakır'da yemeklik yağ ve hayvan yemi sanayileri

Hammaddeler

Diyarbakır'da şu anda yağ bitkileri üretimi 22,000 ton pamuk çekirdeği 5,500 ton ayçiçeği ve 2,000 ton susamdan meydana gelmektedir. Bu üretim miktarlarıyla yıllık kapasitesi 4,000 ton olan bir yemeklik yağ işletmesinin kurulması mümkündür. GAP sulama projelerinin uygulanmasıyla bu bitki türlerinin üretimi iki ile dört kat artacaktır. Ayrıca, ilave hammadde olarak çok miktarda soya fasulyesi ve mısır da üretilecektir.

Gelişme şartları

Diyarbakır, yemeklik ham ve rafine yağ üretimi için gerekli şartlara sahiptir. Bu şartlar işgücü, elektrik, su ve destek hizmetleri ile ilişkili sanayi kollarının varlığıdır.

Pazarlar

Yemeklik yağların dış pazar potansiyeli oldukça geniştir. Gelişmekte olan ülkelerin OECD ülkelerine yemeklik yağ ihracatında 1960-80 yılları arasında, yılda % 11.4'lük bir artış kaydedilmiştir. Türkiye önemli bir yemeklik yağ ithalatçısı olmasına rağmen (1982/83'te 140,000 ton), esas itibarıyla zeytinyağına bağlı olarak ihracatı da artmaktadır (1982/83'te 60,000 ton). Yurtiçi zeytinyağı üretimi şu anda ham madde darboğazı nedeniyle yetersiz durumdadır.

(5) Mardin'deki sanayiler

Hammaddeler

Mardin'de kısa ve orta dönemde, hammadde bulunabilirliğine bağlı olarak bir dizi küçük imalat

tesisi öngörülmektedir. Bölgenin buğday üretiminin % 20'sinin bu ilden geldiği ve öncelikle ele alınacak olan sulama projelerinin bu il sınırları içinde bulunduğu gözönünde tutulursa, un fabrikalarının bu il dahilinde nisbi avantajları olduğu görülür. Çeşitli tahılların üretimi arttığında ve soya fasulyesi yaygınlaşmaya başladığında tohum temizleme tesisleri de kurulabilir.

Mardin'de meyve üretimi Adıyaman, Siirt ve Şanlıurfa'dan daha fazla, Diyarbakır ile ise hemen hemen aynı seviyededir. Bu il, şu anda Bölge'nin en büyük kayısı üreticisi durumundadır. Ayrıca, üzüm üretimi açısından da Diyarbakır'la birlikte Gaziantep'in hemen ardından gelmektedir.

Sulama projeleri tamamlandığında Mardin'de 100.000 hektardan fazla bir alan sulamaya açılmış olacaktır. Bu alanın önemli bir kısmının pamuk ekimine ayrılması beklenmektedir; bu ise büyük sayıda çırçır tesisinin kurulmasını ve muhtemelen pamuk ipliği üretimine geçişi destekleyecektir.

Gelişme şartları

Yakın gelecekte un fabrikaları ve çırçır tesisleri kurulabilir. Un mamulleri ve pamuk ipliği üretim tesislerinin hemen kurulabilmesinin ön şartı öncelikli sulama projelerinin başarıyla uygulanmasıdır. Un mamulleri için ilin sert buğday (durum) üretimini artırması gerekmektedir.

Meyve işleme tesislerinin kurulması için belli meyvelerin ildeki üretiminin artması ya da komşu illerden daha fazla hammadde getirilmesi gereklidir. İlin taşlık ve eğimli arazileri etkili bir biçimde kullanılabilirse üzüm üretimi bir şarap fabrikasını besleyebilecek seviyeye çıkarılabilir.

Pazarlar

Buğday unu, makarna ve pamuk ürünleri, esas olarak iç pazar içindir. İşlenmiş meyve ve şarap üretimi ise dış pazarları hedef almalıdır. Meyve suyu Mardin'in coğrafi avantaja sahip olduğu komşu Ortadoğu ülkelerinde pazar bulabilir.

(6) Siirt'te et ve deri işleme sanayileri

Hammaddeler

Hayvan sayısı Siirt'te nisbeten az olmakla birlikte, en çok keçiye sahip olan ildir. Sığır sayısı, ilde yeni başlatılmış olan kapalı ve açık ahır hayvancılığı metodlarıyla önemli ölçüde artırılabilir. Ancak, mevcut hayvan sayısı ilde önemli bir hayvancılık sanayiinin kurulması için yeterlidir. Türkiye'nin batı kesimlerinden bölgeye getirilmesi gereken girdiler sadece deri işlemede kullanılan kimyasal maddelerdir.

Gelişme Şartları

Et işleme tesislerinin başarıyla kurulması için iki önemli faktör sağlık şartlarının temin edilmesi ve ürün çeşitlerinin artırılmasıdır. Sağlık gereklerine uygunluk için aşağıdaki şartların gerçekleşmesi lüzumludur.

- Veteriner hizmetlerinin iyileştirilmesi,
- Sıhhi kesimhaneler kurulması,
- Kesimhanelerin ve taşıt vasıtalarının ön soğutma sistemleri ile teçhiz edilmesi, ve
- Ambalajlama (plastik kaplarla).

Taşıma maliyetini azaltmak, ambalajlamayı kolaylaştırmak, ve ildeki materyallerden tam anlamıyla faydalanmak için karkas etin parça halinde paketlenmiş olarak satışına geçiş teşvik edilmelidir.

Diğer bir önemli nokta, kesimhane, et işleme tesisi, hayvan yemi, deri işleme tesisi ve diğer yan tesisler de dahil, eksiksiz bir entegre tesisler sistemi kurulmasıdır. Bu yolla, toplam yatırım maliyeti en aza indirilebilir, üretim süreçleri en verimli biçimde düzenlenebilir, ve bölgesel katma değer yükseltilebilir. Ayrıca, organik atıkları asgariye indirerek ve atık su arıtma tesislerinin entegre edilmesiyle daha iyi bir çevre kontrolü temin edilebilir.

Pazarlar

Milletlerarası pazarlardaki yoğun rekabete rağmen yukarıda anlatıldığı gibi sağlık şartlarına uyulması ve ürün çeşitlerinin artırılmasıyla işlenmiş etin ihracatı imkanı vardır.

Türkiye'nin et ihracı pazarı Orta Doğu'dur. Avustralya ve Yeni Zelanda ürünlerinin de geldiği bu bölgede rekabet çok yoğundur. Ancak, Türkiye aşağıdaki avantajlara sahiptir:

- Pazara yakınlık nedeniyle düşük taşıma maliyeti;
- Pazarı oluşturan ülkelerle kültürel ve dinî bağlar;
- Yüksek kuzu eti talebi ve kuyruklu koyun etinin tercih edilmesi;
- Pazarı oluşturan ülkelerde fazla katı standartların olmaması.

Aşağıda görüleceği gibi, bu ürünlerin ihracatı hızla artmaktadır:

Türkiye'nin Deri, Post ve Kürk İhracatı

	1982	1985
Miktar (ton)	13	915
Değer (milyon dolar)	0.08	1.7

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı, 1987.

Ümit vaadedilen deri ürünleri arasında, OECD'ye ve diğer gelişmiş ülkelere ihracı hedeflenen deri konfeksiyon ve ayakkabı bulunmaktadır.

(7) Şanlıurfa'da tekstil ve hijyenik ürünler

Hammaddeler

Şanlıurfa'da yılda 25,000 ton kütlü pamuk üretilmektedir. GAP sulama projelerinin tamamlanmasıyla birlikte bu miktarın birkaç katına çıkması beklenmektedir. Dolayısıyla stratejik önemdeki bu sanayilerin kurulma gerekçesi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Gelişme şartları

Esas ürün olan pamuk ipliği ve pamuklu dokumaya ilave olarak idrofil pamuk, gazlı bez ve dokunmamış kumaş gibi hijyenik ürünler, ürün çeşitliliğini arttıracak ürünler olarak düşünülmektedir. Böyle bir ürün çeşitlendirmesi kademeli olarak gerçekleştirilebilir.

Hijyenik ürünlerde kullanılacak girdilerin ağartılması için çok miktarda temiz su gereklidir (bir ton hijyenik ürün için 10 ton kadar su). Ayrıca atıksuyu arıtma şarttır. Hijyenik malzeme üretiminin diğer bir şartı da sağlıklı ve düzenli ambalajlamadır.

Pazarlar

İhracat imkanları orta seviyededir. Ancak, iç ve dış pazarlarda talep yavaş bir şekilde artmaktadır ve üretim kapasitesinin artırılması farklı ürünlere olan talep gözönünde tutularak planlanmalıdır. OECD ülkeleri bu ürünlere kota sistemi uygulamaktadır; ancak ilave bir bedel ödeyerek kotanın üstünde ihracat yapılabilmesi mümkündür.

Türkiye'nin tekstil ürünleri ihracatı 1979'da 10 milyon ABD dolaryken, hızla artarak 1987'de 2.7 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. İhracat-üretim oranları pamuk ipliğinde % 54, trikoda % 75 olmak üzere yüksek; tekstil ürün ithalâtı ise nisbeten düşüktür (1985'te 145 milyon ABD doları). Bu rakamlar, iç pazarın yerli tekstil ürün arzıyla hemen tamamen doymuş olduğunu ve bu sanayiın büyümesinin hammadde arzındaki artışa ve dış pazarların genişlemesine bağlı olduğunu göstermektedir.

(8) Gaziantep'teki sanayiler

Gaziantep'te birçok büyük kapasiteli tesis ve taşaron kuruluşlardan oluşan tam bir imalat ve ticaret işletmeleri yelpazesi vardır. Türkiye'nin doğusundaki 13 il Gaziantep'in etki alanında olarak kabul edildiğinden hammadde temininde ve ürün pazarlamasında hiçbir ciddi problem müşahade edilmemektedir. Sınai yoğunlaşma meydana gelmiştir ve imalât sanayii kendi büyümesini kendisi temin etmektedir. Tüketim malları ve bazı inşaat malzemeleri sanayiilerinin gelişmesi ve ivme kazanması, Gaziantep'te ve diğer illerdeki artışıyla birlikte, esas olarak bu ilde gerçekleşecektir.

Gaziantep'te kurulu işletmelerin bir problemi de dış pazarlarda rekabet edebilecek şekilde yeniden teşkilatlanmalarıdır. Teşkilatlanma hususundaki problemler alakalı kuruluşlar arasında işbirliğine gidilmemesi ve ticaret sektörünün yetersiz kapasitesidir. Ancak, Gaziantep'teki imalât sanayii işletmelerinin oldukça yerleşmiş konumu dikkate alındığında, yapılması gereken şey ürün kalitesinin yükseltilmesi için rehberlik, teknik destek ve dış pazarlamada yardımcı olmaktır.

Tablo 3.1: GAP Sulama Projelerinin Tamamlanması İçin DSİ'nin Yaptığı İlık Takvim

Sulama Projesi	Sulanacak Alan (ha)	Tamamlanma Tarihi
1. Urfa-Harran	141,535	1992
2. Mardin-Ceylanpınar 1. aşama	230,130	1996
3. Mardin-Ceylanpınar 2. aşama	104,809	2000
4. Siverek-Hilvan pompaj	160,105	2002
5. Bozova pompaj	69,702	1995
6. Suruç-Baziki	146,500	2000
7. Adıyaman-Kâhta	77,409	1994
8. Adıyaman-Göksu-Araban	71,598	1997
9. Gaziantep	81,670	1997
10. Dicle sağ sahil	52,033	1993
11. Dicle sağ sahil-pompaj..	74,047	1993
12. Batman sağ sahil	18,758	1993
13. Batman sol sahil	18,986	1993
14. Batman-Silvan	213,000	2001
15. Garzan	60,000	2002
16. Silopi	32,000	2002
17. Nusaybin-Cizre-İdil	89,000	2002
Sulanan Arazi Toplamı	1,641,282	
Kuru Arazi	1,439,900	

Kaynak: DSİ

Tablo 3.2: Master Plan İçin nerilen rn Deseni

(Birim: %)

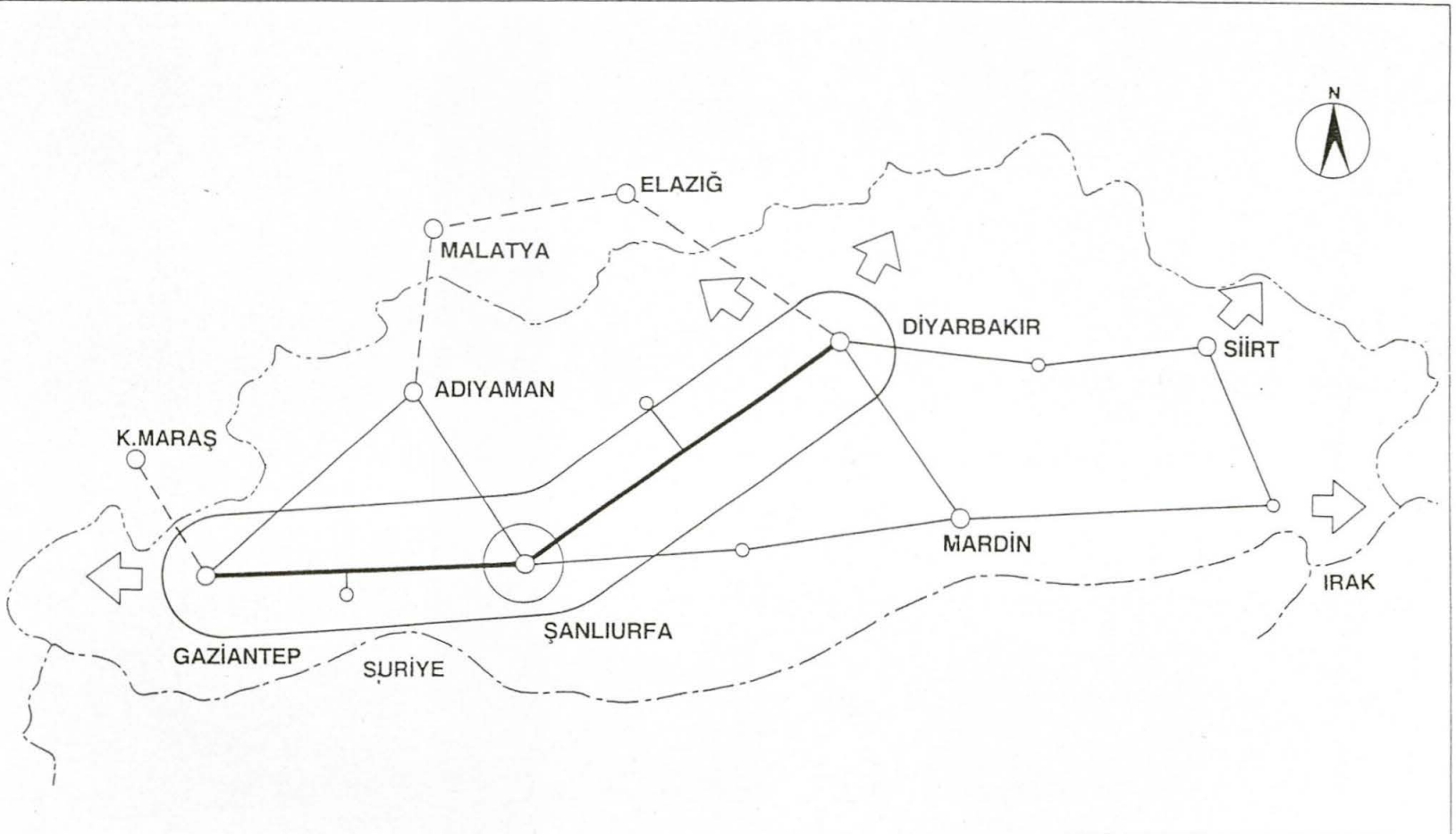
rn	Toplam alana oranı
Ana rnler	
Buğday	25
Arpa ve diğeryem bitkileri	15
Mercimek ve kuru fasulye	8
Pamuk	25
Kışlık sebzeler	2
Çok yıllı bitkiler*	20
Alt-toplam	95
Diğeryrnler	
Soya fasulyesi	10
Mısır ve yem bitkileri	8
Yerfıstığı	5
Ayçiçeği	5
Susam	5
Sebzeler (domates ve patates dahil)	6
Alt-toplam	39
Toplam (rn yoğunluğu)	134

* Antepfıstığı, zm, meyva ağaçları, kavak ve fidanlığı kapsar.

Tablo 3.3: GAP Bölgesi Muhtemel Sanayilerin Sıralaması

Altsektör	Puan	Altsektör	Puan
1 Buğday unu	89	36 Yarı-kamgarn iplikler	23
2 Çırçır	73	37 Terlik ve spor ayakkabısı	23
3 Ham yemeklik yağ	64	38 Plastik ayakkabı	21
4 Antepfıstığı	62	39 Konserve sebze	18
5 Makarna	48	40 Kurutulmuş besinler	18
6 Korde pamuk ipliği	47	41 Dikiş ipliği	18
7 Elde dokunmuş halı (yün)	47	42 Jüt elyafı	18
8 Rafine yemeklik yağ	46	43 İşlemeli kumaş	18
9 Kesimhane	43	44 Gübre	18
10 Beton briket	42	45 Plastik kap (kova vb.)	18
11 Hazır beton	42	46 Çivi	18
12 Örgü kumaş	40	47 Şişe kapağı	18
13 Pamuklu kumaş	38	48 Asbestli beton levha	18
14 Tabaklama	37	49 Otomobil parçası	18
15 Kümes hayvanı eti	35	50 Kamgarn iplik	17
16 Bijuteri	34	51 Çuval, tekstil torba	17
17 Tuğla ve kiremit	34	52 Saf pamuk triko ipliği	17
18 Beton boru	34	53 Yonga levha	17
19 Deri ayakkabı	33	54 Domates salçası	16
20 Baskı ve matbaacılık	33	55 Havalandırma aletleri	16
21 Hazır giyim, triko	32	56 Teneke kutu	16
22 Kireç	32	57 Karışık pamuk ipliği	15
23 Rafine tuz	31	58 Asbestli çimento boru	15
24 Elde dokunmuş halı (ipek)	31	59 Mermer levha	15
25 Kozmetik ürünleri	31	60 Maden suyu	13
26 Pamuk	31	61 Gülsuyu ve gülyağı	13
27 Konfeksiyon	30	62 Tütün işleme	11
28 Keçe ve keçe eşya	30	63 Deri giyim	11
29 Beton kolon	30	64 Mobilya	11
30 Meşrubat şişeleme	28	65 Havlu ve benzeri kumaş	10
31 Tohum ekme makinesi	28	66 Hazır havlu ve bornoz	10
32 Mercerize pamuk ipliği	28	67 Su, gaz ve yakıt tankları	9
33 Süt işleme	26	68 Tarımsal mücadele ilaçları	—
34 Sert plastik boru	26	69 Dikenli tel, ince tel	—
35 Mobilya ve tesisat	25		

Sıralamayı Müşavir Firma Yapmıştır.

Şekil 3.1 "Kırık Gelişme Aksı" Mekansal Gelişme Yapısı

TURKIYE CUMHURİYETİ
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
 NIPPON KOEI CO. LTD. - YÜKSEL PROJE A.Ş.

Dördüncü Bölüm

KALKINMA ÇERÇEVELERİ

4.1. Sosyo-Ekonomik Çerçeve

4.1.1 Metod ve veriler

(1) Metod

Bölgesel kalkınma planlarının sosyo-ekonomik çerçevesi, veya makro-çerçeve, kalkınma hedeflerini ya da belli bir hedef yıl için kalkınma seviyesini belirler. Bu belirleme seçilmiş sosyo-ekonomik göstergeler kullanılarak bu göstergeler arasında tutarlılık sağlayan projeksiyonlara dayandırılır. Bunun için basit bir model kullanılmıştır. Modelde kullanılan temel göstergeler, gayrisafi bölgesel hasıla (GSBH) ve bunun tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler olarak ayrımı; kırsal ve kentsel nüfus, toplam istihdam ve kişi başına GSBH'dir.

Katma değer

Planlanan GAP sulama projelerinden elde edilecek katma değer, muhtemel ürün desenleri tahminleri yapılarak ve her ürün için birim alandan sağlanacak katma değer tesbit edilerek hesaplanmıştır. Kuru tarımda yaratılacak katma değer ise sulamanın geliştirilmesinden sonra toplam kuru tarım alanlarının belirlenmesi ve kuru tarımda verimlilik artışının hesaba katılmasıyla hesaplanmıştır.

Hayvancılık sektöründeki katma değer verimlilik seviyesi belirlenmek suretiyle hesaplanmıştır. Bölge içi balıkçılığın, ormancılığın ve diğer ilgili faaliyetlerin katma değeri kabaca tahmin edilmiş ve toplam tarımsal katma değer hesaplarına dahil edilmiştir.

GAP bölgesinde yeni kurulacak veya büyük ölçüde geliştirilecek olan imalat sanayileri daha önce belirlenmişti (Bölüm 3.3). Bu sanayilerin katma değeri, tek tek hesaplanmıştır. Her bir sanayi için, bitkisel ve hayvansal üretimde beklenen artıştan kaynaklanan ham madde bulunabilirliği, ana girdi ve çıktılara ait girdi-çıkıtı oranları ile hem girdilerin, hem de çıktılarının fiyatları tesbit edildikten sonra katma değerleri bulunmuştur (EK A-2).

GAP bölgesindeki elektrik, gaz ve su sektörüne, planlanan GAP•hidro-elektrik projeleri uygulamaya konuldukça, elektrik alt-sektörü hakim olacaktır. Bu sektörün katma değeri, üretilecek hidroelektrik enerjisi miktarına göre hesaplanmıştır.

İnşaat faaliyetleri; kamu yatırımlarına, konut harcamalarına ve sınıai kalkınmaya dayanarak belirlenmektedir. GAP bölgesinde inşaat sektöründeki katma değer, kamu yatırımlarının bölgedeki projeler arasında dağılımı ve sanayileşmenin gerektireceği yatırım miktarları tahmin edilerek hesaplanmıştır.

Hizmet sektöründeki katma değer ise, tarım, sanayi ve inşaat sektörlerindeki büyümeye bağlı olarak doğrudan hizmet çarpanları yoluyla hesaplanmıştır.

Nüfus ve işgücü

Her ana sektör için, sektörde çalışan kişi başına birim katma değer ya da istihdam katsayısı; üretim, katma değer ve istihdam arasındaki geçmiş ilişkiler esas alınarak belirlenmiştir. Model,

sektörler itibariyle emek verimliliğinde gelecekte gerçekleşecek artışı da hesaba katmaktadır. Katma değerden ve istihdam katsayısından yola çıkarak, model, her sektörün yaratacağı istihdam imkanlarını veya işgücü ihtiyacını hesaplamaktadır.

Bölgenin gelecekteki nüfusu toplam işgücü ihtiyacı, işgücü katılım oranları ve toplam nüfus içindeki çalışabilir yaşta olanların oranlarından hareketle bulunmuştur. İşgücü katılım oranı, çalışma çağındaki nüfus içinde fiilen çalışmakta olanların oranıdır.

Kentsel nüfus sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerindeki istihdama bağlı olarak hesaplanmıştır. Kırsal nüfus ise, tarımdaki istihdamdan türetilmiştir. Ancak tarımda çalışanların bir kısmının kentsel yerleşme olarak belirlenen merkezlerde yaşadığı göz önüne alınmalıdır.

(2) Veriler

Baz yıl 1985, hedef yıl ise 2005 olarak alınmıştır. Parasal terimlerle ifade edilen bütün değişkenler ve parametreler, Haziran 1988 fiyatlarıdır. Baz yıl verileri, mevcut katma değer hesaplarından (Tablo 2.4) ve DİE nüfus sayımlarının nüfus ve istihdam verilerinden oluşmaktadır. Katsayılar, mümkün olduğu ölçüde, yakın dönem istatistikleri esas alınarak hesaplanmıştır. İstatistiklerin bulunmadığı durumlarda, varsayımlar yapılmak zorunda kalmıştır. Katma değer, nüfus ve işgücü projeksiyonunda kullanılan veriler, Ek-C'de yer almaktadır.

4.1.2 Alternatif sosyo-ekonomik çerçeveler

(1) Trend projeksiyonu

Trend projeksiyonu, geçmişteki gelişmelerin aynen devam etmesi durumunda, Bölge sosyo-ekonomisinin gelecekte nasıl olacağını ifade eder. Trend nüfus projeksiyonu bu çalışmalarda esas alınmış ve bu nüfusun gerektirdiği faaliyet seviyeleri hesaplanmıştır.

Trend projeksiyonuna göre, Bölge ekonomisi yılda ortalama % 4.7 oranında büyüyecektir; tarımsal büyüme hızı % 2.7, sanayi büyüme hızı % 6.0, inşaat % 4.6, ve hizmet sektörü büyüme hızı da yüzde 5.8 olacaktır. Geçmiş yıllar eğilimlerinden hareketle tahmin edilen bu büyüme hızları altı ilin 1980-85 dönemi sektörel büyüme hızları ile karşılaştırıldığında bu altı ilde gerçekleşen büyüme hızının tarım sektöründe yıllık % 2.6, ekonomik büyümenin ise yılda % 4.6 olduğu görülmektedir.

Toplam nüfus yılda ortalama % 2.9 oranında artarak 2005 yılında 7.7 milyona ulaşacaktır; kentsel nüfus artışı yılda % 4.2, kırsal nüfus artışı ise % 1.2 olacaktır. Kişi başına GSBH 1985'deki 862 bin TL'den yılda ortalama % 1.8'lik bir artışla, 2005 yılında 1 milyon 232 bin TL'ne yükselecektir.

(2) Senaryo projeksiyonları

Bölge için kalkınma projeksiyonları, üç ayrı alternatif gözönüne alınarak yapılmıştır. Birinci durumda (Alternatif A), başlangıçta planlanmış alanın tümü sulanacaktır. Bu, enerji üretiminden bir miktar fedakarlık yapmayı gerektirecektir. İkinci bir alternatif olarak (Alternatif B), Hükümetin, öncelikli sulama projelerinin uygulanması dahil, maksimum enerji üretimin hedefleyeceği düşünülmüştür.

GAP yatırımları, fonlarının veya diğer kaynakların sınırlı olmasından, ya da bu kısmın sonunda tartışılan nedenlerden dolayı, daha yavaş bir hızda gerçekleşebilir. Bu durumda, yalnızca öncelikli sulama ve hidroelektrik projeleri (Bölüm 5.1) uygulamaya alınacaktır (Alternatif C). Bu üç projeksiyon senaryolarının sonuçları, Tablo 4.1'de özetlenmektedir. Trend projeksiyonu da, karşılaştırma amacıyla, aynı tabloda verilmiştir.

4.1.3 Değerlendirme

(1) Ulusal kalkınma kararları

GAP bölgesinin kalkınması, ulusal sosyo-ekonomik kalkınma ve Hükümetin kaynak tahsis politikalarıyla uyumlu bir çerçeve içinde planlanmak ve değerlendirilmek durumundadır. Projeyi etkileyecek makro çerçeve ile ilgili beklentiler şunlardır:

Şu anda mevcut olan kamu sektörü açığının, Hükümet'in yüksek enflasyon oranını kontrol altına alma politikasına uygun olarak, azalacağı beklenmektedir. Son yıllardaki hızlı ekonomik büyüme, esas olarak kamu sektörü harcama artışından kaynaklanan talep büyümesinin yarattığı bir gelişme olduğu için, kamu sektörü sabit sermaye yatırımları büyüme hızının yavaşlatılması gerekecektir.

Kamu sabit yatırımları büyümesinin, orta vadede, önemli ölçüde bastırılması ve ekonomik büyümenin de 1980-85 döneminde ulaşılan (yılda % 4.8) ortalamanın altına düşürülmesi gerekli olacaktır. Daha uzun vadede, reel GSYİH tekrar daha yüksek bir büyüme hızına ulaşabilecek ve kamu sabit yatırımları da biraz daha hızlı büyüyecektir.

Bölgesel planlama amaçları açısından ülke ekonomisinin ortalama büyüme hızı, 1985-2005 arasında yılda % 5.4, kamu sabit sermaye yatırımlarının büyüme hızı ise yılda % 4.0 olarak kabul edilmiştir.

(2) Ek kriterler ve veriler

Projeksiyon modelinde kullanılan sosyo-ekonomik göstergelere ek olarak, kalkınma alternatiflerinin değerlendirilmesinde şu kriterler kullanılmıştır:

Kamu yatırımları

A, B ve C Alternatiflerindeki kamu yatırım ihtiyaçları, her projenin içindeki tarım ve enerji sektörleri için ayrı ayrı proje bazında hesaplanmıştır. Diğer sektörler için ise, genel bölgesel tahminler yapılmıştır.

Başlangıçtaki GAP sulama ve hidroelektrik projelerinin yatırım ihtiyaçları mevcut raporlardan alınmış veya bu raporlarda yer alan verilere dayanılarak hesaplanmıştır. Tarla içi geliştirme harcamaları, her proje için, hektar başına birim maliyet belirlenerek tesbit edilmiştir. Enerji sektörü yatırım tahminleri enerji nakil ve dağıtım maliyet tahminlerini de içermektedir.

Konut, eğitim ve sağlık hizmetleri sektörlerine yapılacak kamu yatırımları, nüfus projeksiyonu ve hizmet seviyelerinde şu andaki ülke ortalamasına ulaşılmasını hedef almıştır.

İmalat ve madencilik sektörlerinde kamu yatırımları yılda % 2.0 oranında artacaktır. Ulaştırma ve diğer hizmet sektörlerindeki kamu yatırımları büyümesi, Bölge ekonomisinin büyümesine paralel olarak hesaplanmıştır.

Yatırım verimliliği

GAP yatırımlarının ekonomik etkinliği, marjinal sermaye-hasıla oranlarıyla ölçülmüştür. Yatırım tutarlarına hem kamu kesimi hem de özel sektör yatırımları dahildir. Özel yatırımlar, son yıllarda Türkiye'de toplam kamu yatırımlarının % 65'i civarında olmuştur. Bu oran, GAP bölgesinde daha düşüktür; yaklaşık % 45 dolayındadır ve projeksiyonlarda bu oranın, 2005 yılında % 65'e ulaşacak şekilde sürekli artacağı varsayılmıştır.

Dış finansman ihtiyacı

GAP için dış finansman ihtiyacı hesaplanan yatırım maliyetlerinin dış para payı bulunarak hesap edilmiştir. Hesaplar, sulama ve hidroelektrik projeleri için ayrı ayrı, diğer sektör yatırımları içinse toplam olarak yapılmıştır. Dış para payı, sulama tesisleri için % 40; GAP hidroelektrik ve sulama projeleri birarada dışpara payı, % 31 olarak belirlenmiştir. Diğer sektörlerden, ulaştırma için % 30, imalat ve madencilik için % 25, geri kalan bütün sektörler içinse % 10 alınmıştır.

(3) Değerlendirme

Kalkınma alternatifleri, çok sayıda kriter kullanılarak değerlendirilmiştir (Tablo 4.2).

Ekonomik büyüme

1985-2005 döneminde en yüksek ekonomik büyüme, A Alternatifi altında bütün GAP sulama ve hidroelektrik projelerinin 2005 yılına kadar bitirilmesiyle, yılda % 7.7 olarak gerçekleşebilir. Bununla beraber kişi başına GSBH rakamları ihtiyatlı bir şekilde yorumlanmalıdır. Alternatif projeksiyonlar, milli ve bölgesel amaçlara verdikleri farklı ağırlıklar bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Ayrıca, farklı üretkenlik, istihdam ve nüfus seviyeleri öngörmektedirler.

Kamu yatırımları

Kamu yatırım ihtiyaçları genel olarak beklenen ekonomik büyüme ile aynı doğrultuda olup, 1988-2005 döneminde A Alternatifinde 28,400 milyar TL; B Alternatifinde 22,400 milyar TL; C Alternatifinde ise 20,700 milyar TL'dir. Kamu yatırım etkinliği en yüksek düzeyine C Alternatif altında ulaşacaktır. Marjinal sermaye-hasıla oranı bu alternatifte 3.24'dür. Bu oran A Alternatifinde 3.71, B Alternatifinde ise 3.27'dir.

Dış finansman

Dış finansman ihtiyaçları da genellikle beklenen ekonomik büyüme ile aynı doğrultudadır. Ancak, yalnızca öncelikli projelerin uygulanması sözkonusu olduğunda, yatırım maliyetlerinin döviz payı bir miktar yükselmektedir.

Sosyal hizmetler

Kişi başına hizmet seviyelerinin bütün alternatiflerde aynı olacağı varsayılmıştır. Prensip olarak, ilk, orta ve yüksek öğretimdeki okullaşma oranları, sağlık imkanları ve personel seviyeleri en azından şu andaki ülke ortalaması seviyesine yükselecektir.

Ayrıntılı değerlendirme neticeleri, Ek C'de verilmiştir.

(4) Tavsiye edilen çerçeve

GAP bölgesi ekonomisinin daha yüksek hızla büyümesini temin eden kalkınma alternatifleri, daha fazla kamu yatırımı yapılmasını gerektirmektedir. Yalnızca öncelikli projelerin ayrıcalıklı bir biçimde uygulanması durumunda, toplam üretim seviyeleri daha düşük olsa bile GAP için yapılacak kamu yatırımlarının verimliliği artmış olacaktır. Dolayısıyla, GAP bölgesi ekonomisinin hızlı büyümesi ile ülke çapında gerçekleştirilecek kamu yatırımlarında verimlilik sağlanması arasında, yapılacak seçim birisinin diğerine tercih edilmesi durumunu yaratacaktır. Bu ise, bir politik tercih meselesidir.

Kamu kesimi GAP bölgesinde halen çok büyük boyutta yatırım yapmaktadır. Uzun dönemli yatırımlarla ilgili belirsizlikler de gözönüne alınırsa, önceliği olmayan projelerin ertelenerek (C Alternatifinin) benimsenmesi tavsiye edilmektedir. Bu alternatifte, temel GAP projelerinin

uygulama süresi, daha uzun bir döneme yayılacak ve bu durumun aşağıdaki olumlu sonuçları olacaktır:

Birincisi, GAP'a tahsis edilen kamu sektörü kaynakları - mali, beşeri ve diğer -, diğer bölgelerin kaynak ihtiyaçları ile daha uyumlu olacaktır. Ayrıca, yatırım verimliliği yalnızca öncelikli projeler uygulamaya alınacağı için, daha yüksek olacaktır. İkincisi, tarla içi geliştirme faaliyetleri ile, sağlanan suyun fiilen sulamada kullanılması arasında koordinasyon sağlanabilecektir. Diğer taraftan, yetersiz drenajdan doğabilecek tuzlanma ve su seviyesinin yükselmesi gibi problemlerin asgariye indirilmesi mümkün olacaktır.

Üçüncüsü, gelecekte oluşacak teknolojik gelişmeler, daha sonraki aşamada uygulanacak projelere yansıtılabilecektir. Özellikle, şu anda uygulanabilir gözükmeyen bazı sulama projelerinin, ileride uygulanabilir projelere dönüştürülmesiyle, GAP yatırımlarının bir bütün olarak verimliliği daha da artmış olacaktır. Tavsiye edilen çerçeve uyarınca Bölge ekonomisinin yıllık büyümesi % 6.8, tarım sektörü % 4.0, sanayi sektörü ise % 9.1 oranında olacaktır. Bu iki sektörün katma değer projeksiyonları, Tablo 4.3 ve 4.4'de yer almaktadır. Yıllık ortalama nüfus artışı % 3.0 olacaktır. Kişi başına GSBH, yılda % 3.7 oranında artarak 2005 yılında 1 milyon 784 bin TL'na ulaşacaktır. Bu, dönem boyunca ortalama büyüme hızıdır. Başlangıçta, 1990'ların ortalarına kadar büyüme, % 5.5 civarında olacak; 2005 yılında % 12 dolayına ulaşacaktır.

4.2 Mekansal Gelişme Çerçevesi

4.2.1 Arazi kabiliyeti

(1) Arazi sınıflandırması

GAP bölgesi, esas olarak Aşağı Fırat ve Dicle havzaları ile, Yukarı Mezopotamya ovalarından oluşmaktadır. Ovalar, 20,000 kilometre kareyi kapsamakta ve doğuda, kuzeyde ve batıda dağlık arazi ile çevrili bulunmaktadır.

72,956 kilometre karelik toplam alanın 30,812 kilometre karesi, veya % 42.2'si ekili arazidir. Bunun 26,287 kilometre karelik, veya % 36.0'lık bölümü, kuru tarım arazisi, 1,207 kilometre kare veya % 1.7'si sulu tarım arazisidir ve gerisi bağ/bahçe tarımına ve diğerlerine ayrılmıştır. Mer'alar % 33.3'lük bir alanı kapsamakta, bunun % 0.008'i çayır olarak kullanılmaktadır. Ormanlar ve çalılık arazi % 20.5'lik bir paya sahiptir, geri kalan ise yerleşimler, bataklıklar, nehir yatakları, kayalık arazi ve su yüzeylerinden oluşmaktadır. Halen mevcut arazi kullanım deseni, daha yakın zamanlara ait veri bulunmadığı için, 1978 verileri esas alınarak analiz edilmiş ve Şekil 4.1'de şematik olarak gösterilmiştir.

Bölge'deki arazi, sekiz toprak sınıfına ayrılmaktadır. I, II ve III. sınıflar, tarıma en uygun topraklardır. TOPRAKSU sınıflandırmasına göre IV. sınıf da tarıma elverişlidir. Toplam GAP arazisinde, bu dört sınıfta bulunan % 42.8'lik bir alan tarıma elverişli durumdadır (Ek D-1). I, II ve III. sınıf arazinin % 90'ını aşan bölümü ve IV. sınıf arazinin de aşağı yukarı % 65'i halen ekilidir. Bu arazi sınıflarında yaklaşık 445,000 hektarlık alan çayır, mer'a, yerleşim alanlarıdır veya çalılıkla kaplıdır.

Topraktaki yüzey taşları, önemli bir problemdir. II, III ve IV. sınıf toprakların % 37.1'i taşlarla kaplıdır. Neredeyse ekilebilir toprakların yarısının taşla kaplı olduğu Mardin, Şanlıurfa ve Diyarbakır'da bu problem özellikle önemlidir (Şekil 4.2).

% 12'den az meyilli arazi, tarıma elverişli olarak kabul edilmektedir. Bölgede toplam arazinin % 94'ü bu kategoridedir. % 6'dan daha dik meyilli araziler, Bölgenin kuzey kenarlarında yer almakta ve Siirt ilinin büyük bölümünü kapsamaktadırlar (Şekil 4.3, Ek D-1).

Toprak açısından problemlı alanların dağılımı, Ek D-1'de özetlenmiştir. Adıyaman'daki küçük bir bölge ve Akçakale sulama alanı dışında fazla bir tuzluluk (salinite) ve alkalilik problemi yoktur. Drenaj problemi de en az seviyededir: II, III ve IV. sınıf toprakların 4,408 hektarında yetersiz drenaj görülmektedir. Rüzgar erozyonu belli yörelerde, II, III ve IV. sınıf toprak gruplarında, arazinin % 61-79'unda orta derecede, % 4-18'inde ise şiddetli su erozyonu görülmektedir (Şekil 4.4).

(2) Eşik analizleri

Arazi kabiliyeti değerlendirmesi için seçilen kriterler meyil, toprak kabiliyeti, erozyon, sulama projesi ve yüzey taşlarıdır. Çalışmada aşağıdaki şekiller tanımlanmıştır.

Meyil

Genel meyil eşiği, % 12 diklik derecesi olarak kabul edilmiştir. Ara eşik, % 6'dır. % 6 ile 12 arasındaki meyilli arazi, sanayi ve bazı tarım amaçları için kullanılacaktır.

Toprak kabiliyeti

TOPRAKSU'nun yaptığı toprak kabiliyeti sınıflandırmasına dayanarak I, II ve III. sınıf toprakların bir eşik oluşturduğu kabul edilmiş ve bunlar tarıma ayrılmıştır.

Erozyon

Burada da TOPRAKSU sınıflandırması kullanılmış ve ciddi ve çok ciddi erozyon eşikleri olarak kabul edilmiştir.

Sulama projeleri

Sulama projeleri kapsamındaki alanlar ekime ayrılacak arazi kabul edilmiştir. Bu alanlar, erozyonun ve diğer problemlerin tanımlanması için diğer kriterler açısından da incelemeye tabii tutulmuştur.

Yüzey taşları

II ve III. sınıf, yüzeyi taşla kaplı topraklar, gelecekteki tarım toprakları olarak kabul edilebilirler.

(3) Arazi kullanım planı

Mecut arazi kullanımı ve arazi kabiliyeti eşik analizinin incelenmesi esas alınarak gelecekteki arazi kullanım kararlarına yol gösterecek geniş bir kriterler dizisi belirlenmiştir. Bu kriterlerin uygulanmasıyla hazırlanan bir arazi kullanım planlama haritası, uzun vadede GAP bölgesindeki arazi kullanım desenini, yol gösterici bir şekilde ortaya koymaktadır (Şekil 4.5).

Ormanlık alanların ve köy ortak kullanımına açık olan mer'aların mülkiyetinin, aşağıda sunulan analiz açısından önemli sonuçları vardır. Ancak bunlar, veri yokluğu yüzünden gözönüne alınmamıştır. Aşağıda, mer'alar için kontrollü otlama; kamu mülkiyetindeki arazi içinse, ağaçlandırma önerilmektedir.

Aşağıda arazi kullanım planlama haritasının içerdiği genel kriterler özetlenmektedir:

Tarımsal arazi

I, II ve III. sınıf toprağa sahip ovalık alanlar, birinci derecede tarım toprağı olarak ayrılmalıdır. Bu alanlar, büyük ölçüde, DSI'nin planladığı sulanacak alanlara tekabül etmektedir. Bu sınıflardaki geri kalan alanların miktarı küçüktür. Bunlar da, ya kuyularla sulanan tarım arazisi kapsamındadır veya planlanmış şebekenin genişletilmesi ile sulanabilecek konumdadır.

Şu anda ekilen ve I-III.cü sınıflar dışında kalan arazi daha az yoğun tarımsal kullanımlar için ayrılmalıdır. Düşük sınıf toprak üzerinde yer alan mevcut mer'alar esas olarak korunmalı, ancak erozyon problemi varsa iyileştirilmelidirler.

Verimli tarım topraklarının bazı bölümleri, özellikle Mardin, Şanlıurfa ve Diyarbakır'da, taşla kaplıdır. Yüze taşları, kendi başına, arazinin tarımsal amaçlarla kullanılmasına engel değildir. Toplam taşlı bölgenin (bunun büyüklüğü, kaynaklara göre 820,000 ile 970,000 hektar arasında değişmektedir), 367,000 hektarının ekonomik olarak temizlenebileceği belirtilmektedir (Şanlıurfa Köy Hizmetleri Müdürlüğü). Taş toplama projelerinin yapılabilirliğini belirlemek için, toprak derinliği ile diğer toprak özelliklerini ve tarım dışındaki alternatif arazi kullanımlarını tesbit edecek çalışmalara ihtiyaç vardır.

Ormanlaştırma/ağaçlandırma

Meyil ve erozyon eşikleri altındaki arazi, mevcut arazi kullanımına ve toprak kalitesine bağlı olarak, ağaçlandırma veya bağ/bahçe tesisi için kullanılmalıdır. Eğer bu tür arazi halen fıstık ve üzüm gibi özel bitkiler yetiştirmek için kullanılıyorsa, veya IV. sınıflarsa bu arazide, zorunlu erozyon kontrol tedbirleriyle birlikte, ağaçlandırma tavsiye edilmektedir. Bu alanların dışındaki arazilerde orman tesis edilmelidir.

Çok şiddetli erozyona tabi düşük kaliteli arazilerde yer alan mevcut mer'alar ormana dönüştürülmelidir. Eğer toprak oldukça derinse, bağ/bahçe tesisi de bir alternatif olabilir.

% 12'den daha dik meyilli araziler eğer halen ormanla kaplıysa orman koruma bölgesi, değilse yeni plantasyon olacaktır.

Tavsiye edilen ağaçlandırma alanları, Bölge'yi çevrelemektedir. Bölgenin iç kısımlarında bazı ormanlaştırma alanları tavsiye edilmektedir. Bu alanlar genellikle mer'a olarak kullanılmaktadır ve bir kısmı ise çalılık arazilerdir. Geniş bir mer'a alanının ormana dönüştürülmesi tavsiye edilmektedir; çünkü, toprak kalitesi ve şiddetli erozyondan dolayı bunların otlak olarak korunması etkin bir arazi kullanım değildir.

Baraj gölleri çevresinde ağaçlandırma, aşağıda açıklanacağı üzere, bir zorunluluktur. Bununla beraber, arazi kullanım planlama haritasında, yalnızca çok ciddi erozyona tabi alanlar ağaçlandırma için tavsiye edilmiştir.

(4) Arazi kullanımı tedbirleri

Tavsiye edilen arazi kullanım haritasıyla ortaya çıkan önemli arazi kullanım problemleri şunlardır:

1. Tarım topraklarının verimliliğinin artırılması,
2. Ağaç dikimi ve erozyon kontrolü,
3. Kentleşme ve altyapı için arazi kullanımı.

Arazi kullanım planlama haritasının halen varolan arazi kullanım haritasıyla karşılaştırılması ile bu problemlerle ilişkili olarak gelecekteki arazi kullanımının temel yönleri şöyle belirlenebilir;

Tarımsal arazi verimliliğini artırmanın başlıca yolları, sulu tarım uygulaması, taştan arındırma ve erozyon kontrolüdür. Sulu tarım açısından drenaj ve arazi tesviyesi de çok önem kazanmaktadır.

Ağaçlandırma ve erozyon kontrolü için, hem çalılık arazilerin hem de mer'aların önemli bir bölümü ormana dönüştürülecektir. Dağlık alanlarda, mevcut mer'alar bu amaç için kullanılacaktır. Ciddi erozyona tabi diğer alanlarda da ağaçlandırma yapılacaktır. Erozyon problemi olan ekilebilir arazilerde teraslama, şeritvari ekim ve malçlama gibi toprak koruma tedbirleri alınmalıdır. Şeritvari ekimde, dönüş şeritleri üzerine tek yıllık bitki, konturlar üzerine ise otlar ekilmelidir. Tek yıllık bitki

ekimi yapılmazsa bile, konturlardaki otlar erozyona uğramış toprağı tular ve yüzey erozyonunu azaltır. Toprak yüzeyinin malçlama yapılması ise, toprağı yağmur damlaları erozyonu ile rüzgar erozyonundan korur.

Baraj göllerinden dolayı arazinin su altında kalması ve kentsel arazi kullanımı ve organize sanayi bölgeleri, uluslararası havaalanları, konteyner depoları ve hububat siloları gibi yeni türde altyapı tesisleri için arazi ayrılması yüzünden karayolları güzergahlarının yeniden düzenlenmesi altyapıyla ilişkili temel arazi problemleridir. Bu problemler, Master Plan'ın tavsiye ettiği geniş arazi kullanımı çerçevesi içinde, münferit projeler temelinde ele alınıp çözülmelidir.

Master Plan, kalkınma faaliyetlerinin önce mevcut altyapının daha iyi olduğu bölgelerde yoğunlaştırılmasını öngörmektedir. Özellikle, sanayi ve nüfus daha ziyade Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır'ı birbirine bağlayan kırık gelişme aksı boyunca yoğunlaşacak, daha sonra diğer koridorlara yayılacaktır. Bu tür mekansal gelişme, kentsel gelişme ile tarım arasındaki arazi kullanımı açısından var olan çelişkiyi kalkınma faaliyetlerinin daha dağınık olduğu duruma oranla asgariye indiren bir biçimde kentsel gelişmeye yol gösterilebilmesini mümkün kılacaktır.

Böyle bir mekansal gelişmeyi teşvik etmek açısından bu iki önemli tedbir birer önşart durumundadır:

- (1) Bölgesel mekansal gelişme çerçevesi içinde yer alan koridor kapsamındaki önemli kentsel alanlar için ayrıntılı bir arazi kullanım planı yapılmalıdır.
- (2) Birinci derecede tarım topraklarındaki bütün önemli yatırımlar için çevre etki değerlendirmesi ve sosyal/ekonomik maliyet-fayda analizi yapılmasının sağlanması amacıyla tedbirler alınmalıdır.

4.2.2 Ulaşım ağı

(1) Mevcut ulaşım - toplu bakış

Karayolu ağı

GAP bölgesinin yol ağı, 138 m/km²'si asfalt/stabilize döşeli, 165 m/km²'si ise kaplamasız ve/veya hamyol olarak Türkiye yollarının % 9'unu meydana getirmektedir. Her iki rakam da Türkiye ortalamasının üzerindedir.

Bölgenin karayolu trafiğindeki odak noktaları Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin-Kızıltepe ile Diyarbakır-Batman ve Silopi'dir.

Gaziantep-Silopi koridoru, Ortadoğu ticaret ve transit trafiğinin en büyük bölümünü taşımaktadır. Bu koridordaki trafik yükü, çoğunluğunu kamyonların meydana getirdiği günlük 4,000 araç olarak tahmin edilmektedir (Şekil 4.6 ve 4.7).

İkinci en ağır trafik talebi, Şanlıurfa-Diyarbakır-Silvan karayolundadır. Günde 1,500 aracın seyrettiği bu yol, esas olarak, yurtiçi trafiğini taşımaktadır.

İlçe merkezlerini birbirine bağlayan diğer önemli yollar, çoğunlukla mahallî, çakıl tabanlı her mevsim açık sathi asfalt kaplama yollardır. Gaziantep-Kilis, Gaziantep-Yavuzeli-Araban-Besni, Diyarbakır-Bismil, Gercüş-Midyat-Ömerli, Mardin-Cizre, Şanlıurfa-Akçakale, ve Viranşehir-Ceylanpınar merkezlerini birbirine bağlayan yollar, ikinci sınıf asfalt kaplı stabilize yollardır. Geri kalan ilçe merkezleri ise, üçüncü sınıf yol şebekesiyle birbirlerine bağlanmaktadır.

Köy yolları

YSE programı çerçevesinde yürütülen çabalarla, Bölge'deki köy ve mezraların % 98'i ile devlet ve

il karayolu sisteminin bağlantısı kurulmuştur. Mevcut yollar, 3,435 köye ve 4,879 mezraya ulaşarak kırsal alanlardaki 2.1 milyon kişiye hizmet vermektedir. Bu nüfus içinde 135,000 kişi patika yollardan yararlanmaktadır. Toplam nüfusun % 5'ten azının düzgün yol bağlantısından mahrum olduğu söylenebilir.

Demiryolu ulaşımı

GAP bölgesinde iki TCDD ana demiryolu hattı vardır. Biri, Bölgenin güney sınırı boyunca doğu-batı doğrultusunda uzanır ve Türkiye'yi doğu Suriye ve kuzeybatı Irak'a bağlar. Diğer hat ise, Malatya, Diyarbakır ve Kurtalan bağlantısını temin eder. Toplam uzunluk 805 kilometredir.

Demiryolunun yolcu ve yük taşımacılığındaki payı, toplam taşımanın % 4'ü ve % 10'udur. GAP bölgesinin demiryolu verileri, demiryolunun rolünün, ülkenin tümüne oranla daha az olduğunu ortaya koymaktadır.

Belli başlı GAP kentsel yerleşmelerinden yalnızca Gaziantep, Diyarbakır ve Batman demiryoluna doğrudan ulaşabilmektedir. Demiryolunu en fazla kullananlar, Batman'daki petro-kimya ve rafineri ile demir ve çelik dağıtım kuruluşlarıdır.

Havacılık

GAP bölgesi içinde ve bitişiğinde Bölgeye ticari hizmet veren altı sivil havaalanı vardır. Bunlar; Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa, Elazığ, Malatya ve Adana havaalanlarıdır. Şanlıurfa ve Elazığ dışındaki bütün havaalanları DC-9 ve B-727 ve A-320'ler için gerekli kapasiteye sahiptir. Adana dışındaki bütün havaalanlarından, sadece günde bir ticari sefer yapılmaktadır. Bölge içi hizmet mevcut değildir.

Boruhatları

Çeşitli kuyu başları ile yerel toplama noktaları arasında küçük hacimli boru hatları döşenmiştir. Batman rafinerisinden çıkan orta hacimli boruhatları, ham petrol toplama amacına hizmet etmektedir. Türkiye'nin doğusunda ve güneyindeki merkezlerde uluslararası petrol dağıtımı için kullanılan iki boruhattı da mevcuttur.

Limanlar

Bölgelerarası ve uluslararası gemi taşımacılığı için, Bölgenin hemen dışındaki Mersin ve İskenderun'da iki liman vardır. Şu anda bu limanlar, önemli gecikmelere veya lüzumsuz derecede yüksek yükleme-boşaltma masraflarına neden olmaksızın iyi bir şekilde çalışmaktadırlar. Bu limanlarda işlem gören kargo tonajları son yıllarda fazla artmamakta olup, toplam ülke gemi taşımacılığındaki nisbi önemi azalmaktadır.

(2) Bölge ulaşımında eğilimler ve gelişme imkânları

Genel gelişme imkânları

Halen demiryolları, GAP bölgesi dahilinde yolcu ve yük taşımacılığının % 1'den azına katkıda bulunmaktadır. Bölge içine ve dışına mal taşımacılığında TCDD'nin payı % 3'ten azdır; taşınan mallar ise esas olarak tahıl, çimento, gübre, çelik ürünleri, pamuk, petrol, kömür ve madendir. Mevcut organizasyon ve fiziki şartlar karşısında, demiryolunun gelecekte daha fazla taşıma yapacak duruma gelmesi mümkün görünmemektedir.

Havacılık, belli başlı kentler de olmak üzere, seçilmiş yolcu pazarının % 5'ine hizmet verebilir. Bölge içi yük taşımacılığında ise, potansiyel tonajın % 1'ine ulaşmayacaktır.

Karayolu taşımacılığında kullanılan çeşitli gereçler ve organizasyon yöntemleri, hakim ticaret biçimi olmaya devam edecektir. Yolcu taşımacılığının % 95'ten fazlası, kuru yük taşımacılığının ise % 98'i, karayolu ile gerçekleştirilecektir.

Karayolu trafiğinde eğilimler

GAP bölgesindeki karayolu ulaşımı, geçmiş trafik etüd verilerine dayanarak bir ölçüde analiz edilebilir. TCK, trafik ve ulaşım etüdlerinin sonuçlarını düzenli olarak yayınlamaktadır. Bu veriler ülkenin anayollarında seyreden çeşitli türdeki araçların sayısını da içermektedir. Daha eski yayınlarda, mal kategorilerine ayrılmış yük taşımaya ve yolcu hareketlerine ilişkin verileri de bulmak mümkündür. TCK, her yıl çok sayıda noktayı seçerek başlangıç-bitiş (O-D) etüdüleri de yürütmektedir; ancak ne yazık ki, yakın tarihe ait sonuçlar hala işlenmemiş veri durumunda olup O-D tabloları da yoktur.

GAP bölgesindeki karayolu şebekesinin ana kesimlerinde seyreden araçların türlerine göre sayıları, 1975, 1979 ve 1985 yılları için, Şekil 4.6 ve 4.7'de gösterilmiştir. Birkaç kesim için, sayım istasyon noktaları yıllara göre biraz farklıdır; bu da karşılaştırmayı güçleştirmektedir. E-24 karayolunda trafiğin, özellikle kamyonlar açısından, önemli ölçüde arttığı gözlenmektedir. Bunun nedeni, kısmen komşu ülkelerdeki savaşın yol açtığı uluslararası karayolu yük taşımacılığının artmış olmasıdır.

Anayolların başka hiçbir bölümünde, yük trafiğinde önemli bir artış görülmemektedir. Diyarbakır-Ergani yolunda kamyon trafiğinin azalması, Ergani'deki bakır üretiminin düşmesini yansıtmaktadır. Diyarbakır-Şanlıurfa yolunda kamyon trafiğinin azalması ise, bakırla ilişkili trafiğin hafiflemesinden ziyade, trafiğin E-24 karayoluna kaymasının göstergesi olabilir.

Bu iki yol dışında, Şekil 4.6 ve 4.7'de gösterilen bütün kesimlerde taşınan malların tonaj itibarıyla en büyük bölümünü tarım ürünleri ile mamul maddeler oluşturmaktadır. Diyarbakır-Şanlıurfa yolunun batısındaki kesimlerde mamul maddelerin payı daha yüksekken, doğuda hem 1975 hem de 1979 için, tarım ürünlerinin payı daha büyüktür. Hayvan taşımacılığı, büyük ölçüde, Siirt-Diyarbakır-Adıyaman hattında ve Diyarbakır-Ergani yolunda; hayvansal ürünler taşımacılığı ise, E-24 karayolunun Irak sınırına giden doğu kesiminde gerçekleştirilmektedir. Diyarbakır civarında otomobil trafiği azalmıştır.

GAP bölgesindeki ulaşımın geçmiş ve mevcut durumuna ilişkin ayrıntılı veriler ve analizler, Ek D-2'de yer almaktadır.

Yolcu trafiği gelişimi

Gelecekte, karayolunda yolcu trafiği, nüfus artışı ve ekonomik büyüme ile birlikte artacaktır. Ekonomik büyüme, kişi başına trafik yaratımında kendini gösterir. Kişi başına GSBH'nin yılda % 3.7 oranında artması beklenmektedir. GSBH'ye göre elastikiyeti 0.8 varsayacak olursak, kişi başına trafik yaratımı yılda % 2.9 oranında artabilir. Yıllık % 3.0'lık nüfus artışının etkilerini de dahil ettiğimizde, karayolundaki yolcu trafiği hacminin yılda ortalama % 6.0 oranında artacağını söyleyebiliriz.

(3) Gelecekteki trafik dokusu analizi

Amaç ve metod

GAP bölgesinin gelecekteki trafik dokusu yukarıda özetlenen eğilimler ve imkânlar istikametinde olmayabilir. GAP uygulamasının doğuracağı büyük miktarda tarımsal ürün ve işlenmiş madde, Bölgenin trafik dokusunu değiştirebilir.

GAP'la ilişkili mal akışının temel istikametlerini analiz etmek için, basit bir şebeke modeli kullanılmıştır. GAP bölgesindeki temel malların arz ve talebi, iller ve belli başlı ihracat yönleri itibariyle belirlenmiş, ürün işleme tesislerinin yerleri, mümkün olan azami kapasiteleriyle tesbit edilmiştir. Toplam ton-kilometreyi asgariye indirecek trafik dokusu doğrusal programlama ile bulunmuştur. Bu analizin amacı, gelecekteki trafiği belirli bir yol veya demiryolu kesimine projekte etmekten çok, gelecekte hakim olması muhtemel trafik dokusunu açıklığa kavuşturmaktır.

Mallar itibariyle trafik dokusu

Analiz edilen temel mallar, tahıllar ve tahıl ürünleri, canlı hayvan ve et, pamuk ve pamuk ürünleri, yağlı tohum ve yemeklik yağlar, sebzeler ve işlenmiş sebzelerdir. Modelde girdi olarak kullanılan, bu malların toplam bölgesel üretimi ve bölgesel/ihracat talepleri, Tablo 4.5'de özetlenmektedir. Şekil 4.8'de gösterilen optimizasyon sonuçları şunları ortaya koymaktadır:

Tahıllar ve tahıl ürünleri için esas ürün akışının Mardin'den Siirt'e ve Şanlıurfa'dan batıya doğru olduğu gözlenmektedir. Tahıl ihracatı, komşu ülkelere yem bitkileri ve Doğu Anadolu'ya buğday şeklindedir.

Et taşımacılığı genellikle doğudan batıya doğrudur ve esas ürün işleme merkezleri Diyarbakır ve Siirt'tir. Siirt'ten az miktarda et ihracatı, Mardin'den de hayvan ihracatı gözlenmektedir.

Pamuk ve pamuk ürünleri ve taze/işlenmiş sebzeler, esas olarak, başlıca koridorlar olan Diyarbakır-Şanlıurfa, Şanlıurfa-Gaziantep ve Mardin-Şanlıurfa boyunca taşınmaktadır. Yağlı tohumlar, Mardin'den Diyarbakır'a ve ihracat için, güneydoğuya taşınmaktadır. Hem yağlı tohumların, hem de yemeklik yağlar esas akımının Şanlıurfa'dan batıya olduğu izlenmektedir.

GAP'ın yaratacağı trafik yükü

GAP ile ilişkili mal akışı, trafik hacmine dönüştürülebilir. Her bir yol biriminde taşınan yıllık toplam tonaj, kamyon itibariyle ortalama günlük trafik'e (OGT) çevrilmiştir; burada, büyük kamyonların ortalama yük kapasitesinin araç başına 12 ton olduğu varsayılmıştır. Daha sonra OGT'de, engebesiz sathda 3 olan, kamyonun otomobil eşdeğerinin uygulanmasıyla yolcu oto birim değeri elde edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.6'da gösterilmiştir.

Tablo 4.6'da gösterilen günlük trafik, GAP uygulamasıyla ilişkili gelecekteki trafiğin bir projeksiyonu olarak görülmemelidir. Ancak, GAP ile ilişkili trafiğin ele alınmasında farklı şebeke bağlantılarının nisbi önemini ortaya koymaktadır. Analiz sonuçları GAP'ın yaratacağı trafiğin toplam trafik içinde önemli bir payı olacağını göstermektedir. Bunlar arasında en önemlisi Gaziantep-Şanlıurfa bağlantısı olup, bunu Hilvan-Diyarbakır ve Şanlıurfa-Hilvan bağlantıları takip etmektedir. Bunların ardından Kızıltepe-Mardin bağlantısı gelmekte; Nusaybin-Cizre ve Cizre-Silopi bağlantıları ise, geri kalanlar içinde en önemlileri olmaktadır.

(4) Ulaşım gelişmesi için strateji

Mevcut şartlar, eğilimler ve gelişme imkânları ile gelecekteki trafik dokusunun analizi sonucunda, Bölgedeki ulaşım sisteminin geliştirilmesi için genel strateji şöyle tesbit edilmiştir;

1. Bölgede, hem bölge içi hem de bölgelerarası trafikte temel ulaştırma türü olan karayolu şebekesini daha da geliştirmek için; a) ana yolların bakımı ve kalitesinin iyileştirilmesi; b) yol şebekesindeki aksaklıkların giderilmesi; ve c) seçilmiş kırsal merkezlere ulaşımın geliştirilmesi.
2. Ana yolların ve demiryolu sisteminin selektif bir şekilde geliştirilmesi, ihracat limanlarının geliştirilmesi ve gerekli desteğin sağlanmasıyla GAP ile ilişkili mallar için ihracat koridorları oluşturulması ve bunların pekiştirilmesi.

3. Seçilmiş havaalanlarının kalitesinin yükseltilerek, komşu ülkelere de genişletilebilecek mahallî havacılık ağı kurulması, öncelikle yerli ve yabancı turizm ile sanayileşmeyi amaçlayan bölgelerarası hizmetlerin artırılması suretiyle hava taşımacılığının geliştirilmesi.
4. Bütün köyler için kırsal yol ağının tamamlanması, küçük boru hatlarının yaygınlaştırılması, depolama tesisleri ve bazı kentsel merkezlerde kamyon/otobüs terminallerinin inşası gibi belirli mahallî ulaşım ihtiyaçlarının karşılanması.

4.2.3 Yerleşim dokuları ve koridorları

(1) Yerleşim dokularındaki değişimler

Bölgedeki 3,610 yerleşim içinde hakim olan, küçük yerleşmelerdir. Bölge toplam nüfusunun % 44'ü, 2000'den daha az nüfuslu yerleşimlerde; % 31'i ise, 50,001'den fazla nüfuslu yerleşimlerde yaşamaktadır.

Son yirmi yılda en önemli değişiklikleri, 2,000'den az nüfuslu yerleşmeler ile 50,001'den fazla nüfusa sahip yerlerdeki toplam nüfusun bölge nüfusu içindeki payı, 1965'de % 14'den 1985'de % 31'e yükselmiştir. Aynı dönemde, 2,000'den az nüfuslu yerleşmelerin payı, % 64'den % 44'e inmiştir. Sekiz önemli merkezin (Nizip, Siirt-Merkez, Kilis, Adıyaman-Merkez, Batman, Şanlıurfa-Merkez, Diyarbakır-Merkez ve Gaziantep-Merkez) nüfusu, 1965'de 469,696'dan 1985'de 1,325,051'e yükselmiştir; bu, yılda % 5.3 oranında bir artışı ifade etmektedir. Bölgenin geri kalanındaki nüfus, aynı dönemde, yalnızca yılda % 2.2 oranında artmıştır.

GAP çerçevesinde sulu tarımın giderek artışıyla ve bunun ikincil etkileriyle birlikte, nüfus dağılımı, sulu tarıma açılacak olan arazi açısından elverişli konumda olan Batman-Siirt, Kızıltepe-Mardin ve Viranşehir-Şanlıurfa'ya doğru kayacaktır. Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi büyük merkezler, mevcut avantajları ve stratejik konumları sayesinde bölgesel ve alt-bölgesel etkinliklerini sürdüreceklidir.

Kırsal bölgelerin çoğunda egemen olan çok küçük yerleşimlerin oluşturduğu dağınık yerleşim deseni de gelecekte değişikliğe uğrayacaktır. Bu, kırsal bölgelerdeki faaliyetlerde meydana gelecek değişimlerin bir yansıması olacaktır. Gelecekte, kümes hayvancılığı ile ahır hayvancılığı, seracılığın ve bağ/bahçeciliğin birarada yapıldığı yeni tür karma çiftçilik de dahil olmak üzere kırsal faaliyetler daha çeşitli hale gelecektir. Bunun sonucunda, özellikle büyük kent merkezlerinin yakınında tarımsal arazi kullanımı çok daha yoğunlaşacaktır. Geniş yerleşme kümelerinin belli başlı kentsel merkezlerin çevresinde, daha küçük kümelerin ise kıra yönelik hizmetlerin ve pazarlama olanaklarının bulunduğu daha küçük çaplı merkezlerin çevresinde yer aldığı, kümesel bir yerleşme dokusu ortaya çıkacaktır.

Kümesel yerleşme dokuları, çeşitli kırsal altyapıların daha etkin bir biçimde gerçekleştirilmesine imkan verecektir. Elektrik dağıtım ve telekomünikasyon kapasitesinin daha verimli bir şekilde yaygınlaştırılması mümkün olacak, ayrıca aynı dağıtım sistemi içine kümesel yerleşimlerin de alınmasıyla, yeterli içme suyu sağlanması planlanabilecektir. Aslında bunlar, kırsal yerleşim dokularında meydana gelecek değişikliklerin yönlendirilmesi açısından etkili tedbirler olarak kullanılabilir. Kırsal altyapıda öncelik, yukarıda belirtilen tedbirlerle birlikte, kırsal yol ağının genişletilmesine ve yeni sulama projeleri sonucu ortaya çıkacak drenaj hizmetlerinin sağlanmasına verilmelidir.

(2) Koridor gelişmesi

Koridorların değerlendirilmesi

GAP bölgesindeki önemli koridorlar, nüfus potansiyeli, yoğunluk, ulaştırma ağı, arazi kullanım

kabiliyeti ve imalat faaliyetleri itibarıyla analiz edilmiştir. Bunun sonucunda, 23 tane önemli koridor belirlenmiştir (Şekil 4.9).

GAP bölgesinde, koridorlar dışındaki alanlar, büyük ölçüde, ortalama nüfusu 500 olan küçük köy yerleşimleridir. Siirt ilindeki bazı ufak köyler dışında bunların çoğunun koridorlara yol bağlantısı vardır.

Bu koridorların değerlendirilmesi sonucu, bölgesel ölçekte öneme sahip iki koridor; Gaziantep'ten Mardin'e uzanan A koridoru ile, kırık gelişme aksı üzerindeki B koridoru olduğunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle B koridoru, daha az sayıda yerleşim merkezi ile bölgesel nüfusun büyük çoğunluğunu barındırmaktadır (ayrıntılar Ek D-3'de yer almaktadır).

Koridor gelişmesinin safhalandırılması

Söz konusu 23 koridor bir sıraya konmuş ve gelişmeleri belli safhalar halinde belirlenmiştir. Bu hususta izlenen strateji şöyledir:

1. Kısa vadede, mevcut ekonomik faaliyetlerden ve konumsal avantajlardan yararlanan ekonomik bakımdan geçerli bir koridor oluşturmak;
2. Şanlıurfa'da odaklanan yıldız biçimli bir koridor oluşturabilmek amacıyla B koridorunu uzatmak;
3. Geri kalan koridorları, ana koridorlarla birleştirmek.

Sonuçlar, Şekil 4.9'da gösterilmiştir. I. aşamada (B) koridoru boyunca belli başlı bölgesel kamu yatırımları, kentsel ve kırsal altyapı planlanacak ve bunların uygulaması başlatılacaktır. II. aşama Batman-Siirt, Adıyaman-Şanlıurfa ve Şanlıurfa-Mardin-Silopi akslarının, B koridoru ile entegrasyonunu kapsayacaktır. Bu safhada Bölgeden içeri ve dışarı uzanan ana koridorlar, yani İslahiye-Gaziantep ve Elazığ-Bingöl-Diyarbakır koridorlarının geliştirilmesi planlanacaktır. III. safhada koridor gelişme matrisi tamamlanacaktır.

4.2.4 Kentsel gelişme

(1) Büyüme özellikleri

Öngörülen bölgesel gelişme önemli ölçüde iç göç ve kentsel nüfus artışı öngörmektedir. Kentsel gelişmenin dikkatle planlanması potansiyel yatırımcıları ve bölgeye göç edecek nüfusu çekmede önemli rol oynayacaktır. Altyapıyı geliştirmenin ve kentsel hizmet düzeylerini iyileştirmenin önemli etkisi olacaktır.

GAP bölgesinde, nispeten hızlı büyüyen kentsel merkezler, ana ulaşım koridorları içinde yoğunlaşmış durumdadır (Şekil 4.10). Bu büyümenin tümünü, üretim faaliyetlerine bağlamak mümkün değildir. Daha küçük merkezlerde hizmet sektörü egemendir; bunların dışında kalanlar ise esas olarak idari fonksiyonları nedeniyle büyümüşlerdir.

Kentsel gelişme planları derhal gözden geçirilerek güncelleştirilmesi gereken merkezler belirlenmiştir. Bunlar Şanlıurfa-Merkez de dahil olmak üzere, bu ildeki Hilvan, Birecik, Siverek ve Suruç ilçeleri ve Nizip, Gaziantep-Merkez ve Diyarbakır-Merkez'dir.

(2) Kentsel arazi tahsisi

GAP bölgesindeki kentsel merkezlerin nüfusu yoğundur. Burada dikkatle incelenen 20 kentsel merkez in ortalama yoğunluğunun, hektar başına 213 kişi olduğu hesaplanmıştır. Bunlar arasında Şanlıurfa-Birecik ve Diyarbakır-Merkez en yüksek, Akçakale-Şanlıurfa ve Siverek-Şanlıurfa ise

en düşük nüfus yoğunluğuna sahiptir. Bu merkezlerin coğrafi konumları, sözkonusu nüfus yoğunluklarını belirleyen en önemli etkidir. Akçakale ve Siverek, bu merkezlerin yatay genişlemesini mümkün kılan düz bir ovada kurulmuşlardır; buna karşılık Birecik ve Diyarbakır, nehirler tarafından sınırlanmalarından daha yoğunlaşmış bir büyümeye zorlanmışlardır.

2005 yılında nüfusu 10 bini aşacak olan 36 merkez için 213 kişi/ha esasına dayanan kentsel arazi kullanımı, kentsel amaçlar için 17 bin hektar araziye daha ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir. Gelecekte daha yoğun bir nüfus sözkonusu olsa bile, ek kentsel alan ihtiyacı, 2005 yılında 12 bin hektardan daha az olmayacaktır (Ek D-3).

Kentsel kullanımlar için arazi tahsisi ve yoğunluk politikaları, kentsel faaliyetler ile tarımsal arazi kullanım arasındaki ilişkiler dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Özellikle kentleşmenin, birinci ve ikinci sınıf tarım topraklarına daha şimdiden "tecavüz" ettiği düşünülecek olursa, kentsel gelişme alanlarının dikkatli bir biçimde seçilmesi gerekir. 20 kentsel merkezde yapılan yerinde incelemelere dayanarak, bu tür "tecavüz"lere ilişkin acil kararlara ihtiyaç gösteren merkezler: Şanlıurfa ilinde, Şanlıurfa-Merkez de dahil olmak üzere Suruç, Viranşehir, Akçakale ve Siverek; Gaziantep-Merkez; Diyarbakır ilinde Diyarbakır-Merkez, Ergani, Silvan ve Bismil; Siirt'te Batman; Mardin'de Kızıltepe ve Adıyaman-Merkez'dir.

(3) Kentsel altyapı

Mevcut şartlar

Kentsel altyapı gelişmesi, GAP bölgesinin muhtemel büyümesiyle uyum içinde olmalıdır. DPT/PYB'nin 1987'de yaptığı bir envanter çalışmasında, 89 belediye merkezinden yalnızca üçünde kanalizasyon bulunduğu ve yedi lanesinde içme suyu şebekesinin tamamlanmış olduğu ortaya çıkmıştır. Geri kalan ve hiçbir altyapıya sahip olmayan belediyelerin bir kısmında proje veya altyapı inşaa çalışmaları sürdürülmektedir.

GAP bölgesinde, kentlerdeki konutların % 60'ında, belediyelerin sağladığı su bağlantısı vardır. Konutlara ulaşan su miktarı, kaynaklardan elde edilen toplam su miktarının % 64'ü olarak tahmin edilmektedir. Kayıpların yüksek olmasının nedeni tesislerin eskiliği ve bakım yetersizliğindedir.

1985 yılında araştırma yapılan 33 belediyede, içme suyu şebekesine sahip konutlarda kişi başına günlük kullanılan su miktarı 109 litre olarak hesaplanmıştır. Bu, İller Bankası'nca belirlenen standardın ancak % 60'ına tekabül etmektedir.

33 belediye ile ilgili olarak İller Bankası'nın yaptığı araştırmaya göre, yalnızca bir tek belediyede (Kızıltepe, 1982) kanalizasyon inşaatı tamamlanmış durumdadır. Buna karşılık hiçbir belediyede, kanalizasyon arıtma tesisi mevcut değildir.

Darboğazlar

İller Bankası, belediyelere kentsel altyapı hizmetleri için teknik ve mali yardım sağlamaktadır. Geçmiş yıllarda bölgedeki bazı kentsel yerleşmeler için projeler başlatmış olmakla birlikte zamanında uygulama imkanını bulamamış, dolayısıyla uygulama devamlı kentsel gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Örneğin, Bölgede uygulanmaya başlanmasından onbeş (15) yıl sonra hala inşaatı devam eden bazı projeler bulunmaktadır.

GAP illerinde, proje planlanması ve uygulanmasına ilişkin birçok mahallî yönetim politikaları, yeni kentsel gelişme alanlarına yöneliktir. Kentsel yerleşmelerin merkezi kesimleri yoğunlukla ihmal edilmiş ve mevcut sistemler aşırı kullanılmış durumdadır. Mali kapasite, bütün kentsel altyapı sistemlerinin yenilenmesini engelleyen bir darboğazdır.

İhtiyaçlar

Belediyelerin su ihtiyacı, İller Bankası tarafından sağlanan proje özellerine dayanılarak tesbit edilmiştir. Nüfusa ilişkin rakamlarda, 2005 yılı GAP hedefleri bakımından bazı ayarlamalar yapılmıştır. Su arz ve talebi tahminlefi, İller Bankası, DİE ve belediye ilgililerinden alınan bilgiler kullanılarak yapılmıştır.

2005 yılında, toplam günlük belediye suyu tüketiminin, 5.4 milyonluk bir nüfus için günde 1.0 milyon metreküpe ulaşması beklenmektedir. Bunun için, 169 milyar TL yatırım yapılması gerekecektir.

Üç farklı atık arıtma yöntemi analiz edilmiştir: Havalandırma havuzu, aktif çamur ve damlatmalı filtre. Yeterli alan olduğunda havalandırma havuzu en iyi çözümdür, çünkü bu en masrafsız yöntemdir. Daha büyük belediyelerde, yürürlüğe girecek yöntemin uzun vadeli planlara dahil edilmesi benimsenmelidir.

GAP Master Planı, kırık gelişme aksı boyundaki önemli yerleşimlerde gerekli altyapının hemen geliştirilmesini öngörmektedir. Bu aks boyunca, nüfusu 10 bin'in üzerinde (1985) olan yedi belediye vardır. İkinci öncelik, yüksek nüfus endeksine sahip belediyelere verilmelidir. Diğer belediyeler de dahil olmak üzere, belediye altyapı ihtiyaçları için gerekli toplam yatırım miktarı 857 milyar TL'dir (Ek (D-3)).

4.2.5 Mekansal gelişme potansiyeli

(1) Potansiyel değerlendirme faktörleri

Herhangi bir bölgenin mekansal gelişmesi, bir ölçüde, ulaşım ağı, yerleşim dokusu ve arazi kabiliyeti tarafından belirlenir. Suyun mevcudiyeli de, mekansal gelişme dokusunu önemle etkileyen bir diğer faktördür. GAP bölgesinde, su depolama ve dağıtım tesislerini öngören önemli altyapı projelerinin uygulanması sonucunda mekansal gelişme dokusu büyük ölçüde değişikliğe uğrayacaktır.

Ulaşım ağı ve yerleşim dokusu, kentsel hizmetlerden yararlanabilmeyi büyük ölçüde belirler; bu nedenle, gelişme potansiyelinin tespitinde önemli bir faktördür. Bu faktör, doğrudan, seçilmiş kentsel merkezlere olan uzaklığın ölçülmesiyle, veya ana ulaşım hatları aracılığıyla ölçülür. Mekansal gelişme temel stratejisine ve koridor analizi sonuçlarına uygun olarak, Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır'ı birleştiren karayolları arter olarak kabul edilmiş ve karayollarının her iki tarafındaki koridor bandının yüksek potansiyele sahip olduğu düşünülmüştür.

Seçilmiş merkezleri birleştiren diğer ana yollar için, daha dar bir bant yüksek potansiyel alanı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, all-bölgesel merkezlerin belirli bir yarı-çap dahilindeki alanları, ikincil merkezler ve diğer ilçe merkezlerinde yüksek potansiyeli, gene bu sraya göre azalmaktadır.

Gelişme potansiyelinin belirlenmesinde arazi kullanım kabiliyeti bir diğer önemli faktördür. GAP sulama projelerinin uygulanmasının planlandığı ovalar, büyük ölçüde, verimli toprağa sahip, az eğimli ve erozyondan az etkilenen alanlardır.

(2) Mekansal gelişme potansiyelinin değerlendirilmesi

Kentsel hizmetlere ulaşılabilirliği, ve tanımladığı şekliyle arazi kullanım kabiliyetini kriter olarak kullandığımızda, GAP bölgesindeki alanlar dört zona ayrılabilir (Şekil 4.11). Tanımlanan yüksek potansiyel alanları ve bunun her zonun gelişmesine getireceği sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1. Zon : (Kentsel Hizmetlere Yakın, Yüksek Arazi Kullanım Kapasitesi)

Bu zonda üç bölge belirlenebilir: (a) Diyarbakır-Batman bölgesi, (b) Şanlıurfa genişletilmiş bölgesi, (c) Cizre-Silopi bölgesi. Suyun bölgeye getirilmesi sonucu, en yüksek ekonomik performans bu bölgelerde beklenmelidir. Buraları, aynı zamanda, tarıma dayalı sanayilerin kurulacağı yerler olmaya da en büyük adaydırlar. Kentleşme ile tarım arasında meydana gelecek arazi kullanım çelişkilerinin dikkatle ele alınması gerekir.

2. Zon : (Kentsel Hizmetlere Yakın, Düşük Arazi Kullanım Kapasitesi)

Bu zonda iki bölge belirlenebilir : (d) Gaziantep bölgesi ve (e) Siirt bölgesi. Arazi kullanım kabiliyetinin düşük olması nedeniyle, ağırlık, sanayileşmeye verilmelidir : Siirt için hayvancılık ile ilgili sanayi, Gaziantep için de çeşitli sanayiler olabilir. Bu bölgelerin gelişmesinde, arazinin daha da az yoğun bir biçimde kullanılması amaçlanmalıdır. Sanayi, hayvancılık ve içmesuyu açısından su tedariki bir önkoşul olacaktır.

3. Zon : (Kentsel Hizmetlere Uzak, Yüksek Arazi Kullanım Kapasitesi)

Bu zon, 1. zonun etki alanını kapsar. Belli başlı kentsel merkezlerden nispeten uzak olan bu bölgelerde arazi verimliliğinin artırılması çok önemli olacaktır. Bu açıdan, pazarlama kanallarının oluşturulması ve tarım girdileri ile tarımsal yayım hizmetlerinin sağlanması, en az köy yollarının ve diğer altyapı tesislerinin iyileştirilmesi kadar önemlidir.

4. Zon : (Kentsel Hizmetlere Uzak, Düşük Arazi Kullanım Kapasitesi)

Bu zon, 1. ve 3. zonun dışında kalan alanları kapsamaktadır. Maden yataklarının bulunması veya potansiyel turizm alanlarının varlığı gibi istisnai durumlar dışında, bu bölgelerdeki gelişmeye fazla öncelik tanınmayacaktır.

Yukarıda tanımlanan bölgelere ek olarak iki bölge, 1. ve 2. zonların karma özelliklerini yansıtmaktadır : (f) Adıyaman bölgesi ve (g) Mardin-Kızıltepe bölgesi. Mekansal gelişme temel stratejisine uygun olarak, 1. zon bölgeleri (a) ve (b) ile 2. zon bölgesi (d)'nin potansiyel gelişmesi, koridorun güçlendirilmesi için kullanılacaktır. 2. kesim (e) ve (f) bölgelerinin geliştirilmesi, koridoru genişletecektir. Ek gelişme bölgelerini ise, 1. zon (c) ve (g) bölgeleri oluşturacaktır. Destek hizmetlerinin sunulması mümkün olursa, 3. zon bölgelerinin gelişmesi de teşvik edilecektir.

(3) Yüksek potansiyelli bölgeler

Yukarıda özellikleri belirtilen dört zon, bölgesel kalkınmanın programlanması açısından alt-bölge olarak aşağıdaki gibi belirlenebilir :

1. Diyarbakır-Batman Gelişme Alanı
2. Şanlıurfa (Greater) Gelişme Alanı
3. Gaziantep (Gateway) Gelişme Alanı
4. Siirt Gelişme Alanı
5. Adıyaman Gelişme Alanı
6. Mardin (Frontier) Gelişme Alanı

Tablo 4.1: A, B, C Alternatiflerine Göre GAP Sosyo-ekonomik Projeksiyonları

	1985	Trend Projeksiyonu	2005 Alternatif Senaryo Projeksiyonları		
			A: Maksimum sulama	B: Maksimum elektrik	C: Daha yavaş kalkınma
GSBH (Milyar TL)	3,709	9,329 (4.7)	16,503 (7.7)	15,158 (7.3)	13,929 (6.8)
Tarım	1,467	2,499 (2.7)	3,810 (4.9)	3,186 (4.0)	3,186 (4.0)
Endüstri	582	1,867 (6.0)	3,922 (10.0)	3,790 (9.8)	3,307 (9.1)
İnşaat	276	680 (4.6)	987 (6.6)	956 (6.4)	864 (5.9)
Hizmetler	1,384	4,283 (5.8)	7,783 (9.0)	7,225 (8.6)	6,572 (8.1)
Nüfus (1000)	4,304	7,575 (2.9)	9,284 (3.9)	8,228 (3.3)	7,809 (3.0)
Kentsel	2,148	4,859 (4.2)	6,299 (5.5)	5,732 (5.0)	5,313 (4.6)
Kırsal	2,156	2,716 (1.2)	2,986 (1.6)	2,496 (0.7)	2,496 (0.7)
İstihdam (1000)	1,528	2,355 (2.2)	3,324 (4.0)	2,942 (3.3)	2,796 (3.1)
Kişi başına (1000 TL) GSBH	862	1,232 (1.8)	1,778 (3.7)	1,842 (3.9)	1,784 (3.7)
	:				

1985-2005 yılları arasındaki ortalama büyüme hızı yüzdeleri parantez içindedir.

Tablo 4.2: Seçilmiş Ekonomik Göstergeler İtibariyle Kalkınma Alternatiflerinin Değerlendirilmesi

İndeks	Alternatif		
	A Maks. sulama	B Maks. elektrik	C Daha yavaş kalkınma
Marjinal Sermaye- Hasıla oranı	3.71	3.27	3.24
GSBH Büyümesi Yıllık %	7.7	7.3	6.8
2005 yılında kişi başına GSBH (1000 TL)	1,778	1,842	1,784
Toplam Kamu Yatırım ihtiyacı Milyar TL	28,800	22,400	20,600
Dışpara ihtiyacı Milyon ABD doları*	6,100	5,400	4,900

* 1988 yılı ortası, 1,350 TL/ABD \$ üzerinden dönüştürülmüştür.

Tablo 4.3: Tarımsal Üretim ve Katma Değer Tahmini

Bitki/faaliyet	1985		2005	
	Üretim 1000 ton	Katma değer Milyar TL	Üretim 1000 ton	Katma değer Milyar TL
Bitki ekimi				
Buğday	1,748.8	63.5	3,270.2	150.7
Arpa	1,103.8	32.3	1,624.6	51.7
Kuru fasulye	2.0	1.7	53.3	45.3
Mercimek	464.7	231.0	704.6	308.7
Pamuk	160.6	46.1	477.8	193.1
Susam	18.3	19.6	70.3	89.0
Domates	192.7	54.6	1,024.4	259.9
Patates	4.6	1.4	325.4	38.6
Diğer sebzeler	1,092.1	118.6	1,181.5	225.9
Mısır	8.3	0.6	150.0	12.2
Pirinç	6.4	5.0	96.4	51.3
Yem bitkileri	6.4	1.6	265.4	21.9
Soya fasulyesi	—	0.1	158.0	32.0
Yerfıstığı	—	0.0	85.1	59.4
Ayçiçeği	5.5	1.4	91.1	23.5
Antepfıstığı	33.0	121.7	124.7	874.9
Üzüm	698.6	290.4	786.6	
Diğerleri	—	78.5	—	
Alt-toplam	—	1,068.1	—	2,438.1
Hayvancılık				
Süt	394.8	—	1,253.7	—
Et	75.7	—	162.0	—
Diğer ürünler*	—	—	—	—
Alt-toplam	—	365.8	—	648.0
Balıkçılık, Ormancılık ve diğerleri	—	33.2	—	100.0
Toplam tarımsal katma değer	—	1,467.1	..	3,186.1

* Buna yumurta, yün, moher, kıl, ham deri, bağırsak, hayvan gübresi ve postu dahildir.

Kaynak: Ek A—2

Tablo 4.4: Sanayi katma değer tahmini

(Birim: Milyar TL)		
Sektör/altsektör	1985	2005
İmalat		
Yeni ve/veya geliştirilecek sanayiler		
İşlenmemiş yemeklik yağlar ve küspeler		70.3
Rafine yemeklik yağlar		5.8
Buğday unu		163.5
İrmik/makarna		29.9
Çırcır		94.7
Pamuk ürünleri		147.1
Hayvan kesimi ve et ürünleri işleme		125.9
Post ve deri		64.0
Meyve/sebze işleme		22.8
Çimento		31.9
Fosfat gübresi		35.9
Alt-toplam	0	792
Bütün diğer sanayiler	433.0	1,322
Toplam imalat	433.0	2,114
Madencilik	95.5	306
Kamu hizmetleri	53.1	887
Toplam endüstriyel katma değer	581.7	3,307

Kaynaklar: Ek B-3 (2005), Tablo 2.4 (1985)

Tablo 4.5: Toplam Bölge Üretimi ve Tarımsal ve İşlenmiş Maddeler için Bölge/İhracat Talebi

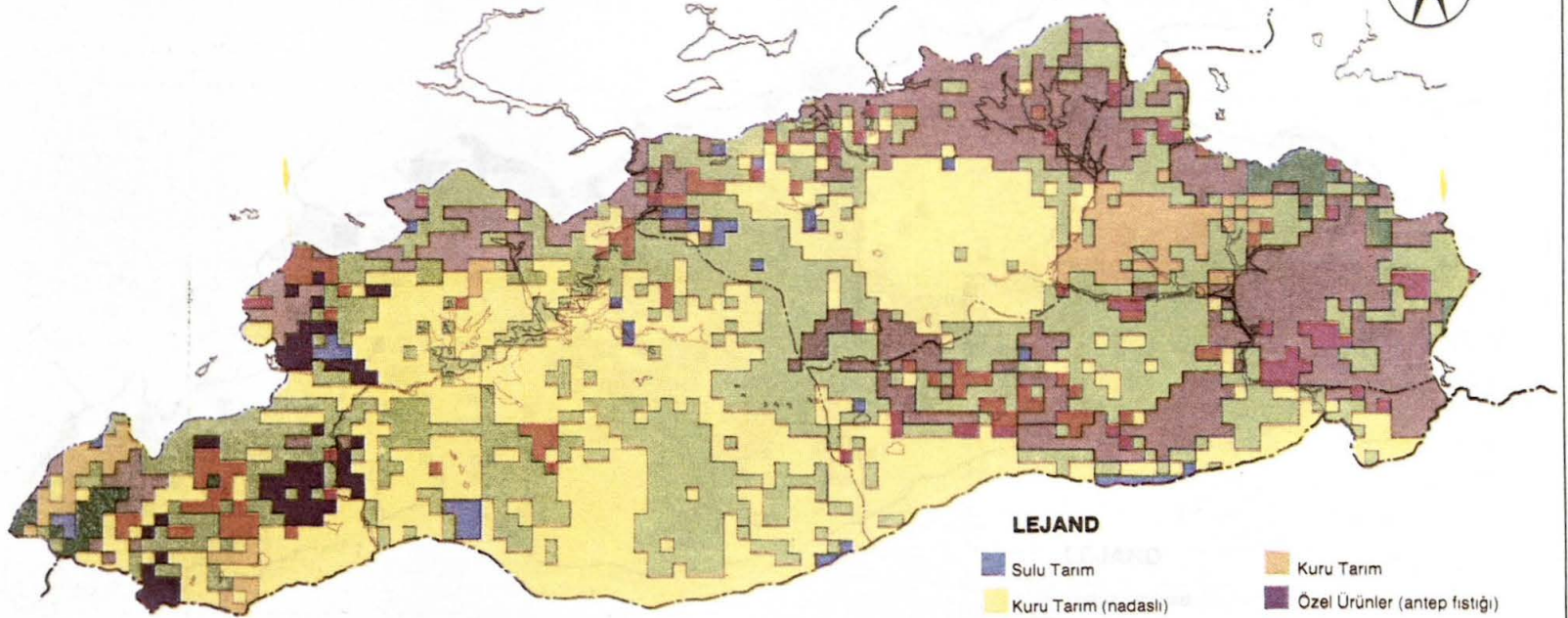
Bölgedeki işleme tesisleri olan iller 1	Tarımsal Üretim ve mamul maddeler	Toplam Bölgesel Üretim (1000 ton)	Bölge İşleme oranı (%)	Girdi-çıkışı oranı (%)	Hammede Nihai Talebi (1000 ton)										İşlenmiş Maade Nihai Talebi (1000 ton)											
					GAP Bölgesi 2					İhracat 3					GAP Bölgesi 2					İhracat 3						
					A	D	G	M	S	U	E	C	W	S	I	A	D	G	M	S	U	E	C	W	S	I
A.D.G M.S.U	Hububat Un, yem	4,755	49.6	0.8	162	424	<u>1,804</u> 425	253	244	296	286	123	<u>594</u> 95	48	42	160.7	419.6	<u>1,785.6</u> 421.3	249.9	241.1	292.8	0	0	<u>100</u> 0	50	50
S.M.D	Canlı Hayvan eti	285	85	0.8	0	0	<u>0</u> 0	0	0	0	0	0	<u>43</u> 0	22	21	17	43	<u>186</u> 43	26	26	31	0	0	<u>8</u> 1	3	4
G.U	Pamuk Pamuk ürünleri	859	100	0.375	0	0	<u>0</u> 0	0	0	0	0	0	<u>0</u> 0	0	0	5	13	<u>53</u> 13	7	7	8	10	20	<u>269</u> 169	35	35
U.D	Yağlı tohumlar yemelik yağlar	1,147	61.0	0.25	15	40	<u>172</u> 41	25	23	28	13	34	<u>275</u> 101	60	67	2.5	6.6	<u>28</u> 6.6	3.9	3.8	4.6	3.3	13.4	<u>147</u> 36.1	42.8	51.4
D.M	Sebze İşlenmiş sebze	2,952	32.4	1.00	180	469	<u>1,995</u> 471	279	269	327	0	0	<u>0</u> 0	0	0	0	0	<u>0</u> 0	0	0	0	0	0	<u>957</u> 0	557	400

Not: 1 A: Adıyaman D: Diyarbakır G: Gaziantep M: Mardin S: Siirt U: Şanlıurfa
2 Her illin talebi 2005 il nüfusu ile orantılıdır.
(A: 9.0%, D: 23.5%, G: 23.6%, M: 14.0%, S: 13.5%, U: 16.4%)
3 E: Türkiye'nin doğusu, C: İçanadolu, W: Türkiye'nin batısı, S: Suriye, I: Irak

Tablo 4.6: GAP Kapsamındaki Temel Malların Seçilmiş Yollardaki Trafik Yükleri*

Güzergah	Taşınan yıllık toplam tonaj (1000 tön)											Yolcu oto birim değeri (PCU)
	Tahıl	Tahıl ürünleri	Canlı hayvan	Et	Pamuk	Pamuk ürünleri	Yağlı tohumlar	Yemeklik yağlar	Sebzeler	İşlenmiş sebzeler	Toplam	
Adıyaman-Şanlıurfa/Diyarbakır			26	17							43	44
Diyarbakır - Ergani	123					20	34	13		200	390	401
Diyarbakır - Silvan	54		45	35	60	17		7	119		337	346
Gaziantep - Şanlıurfa	169	413	7	47		169	88	86	87	557	1,623	1,667
Şanlıurfa - Nusaybin		8	52	39	225	42		29		27	417	428
Şanlıurfa - Hilvan			13	39	254	50			405	530	1,291	1,326
Hilvan - Diyarbakır			39	56	254	50			405	530	1,334	1,371
Kızıltepe - Mardin	89	92	31	39	225	7	67	23		427	1,000	1,027
Mardin-Çınar							156	27			183	188
Nusaybin - Cizre	42	171	21			35	67	51		400	787	809
Cizre - Silopi	42	50	21	4		35	67	51		400	670	688

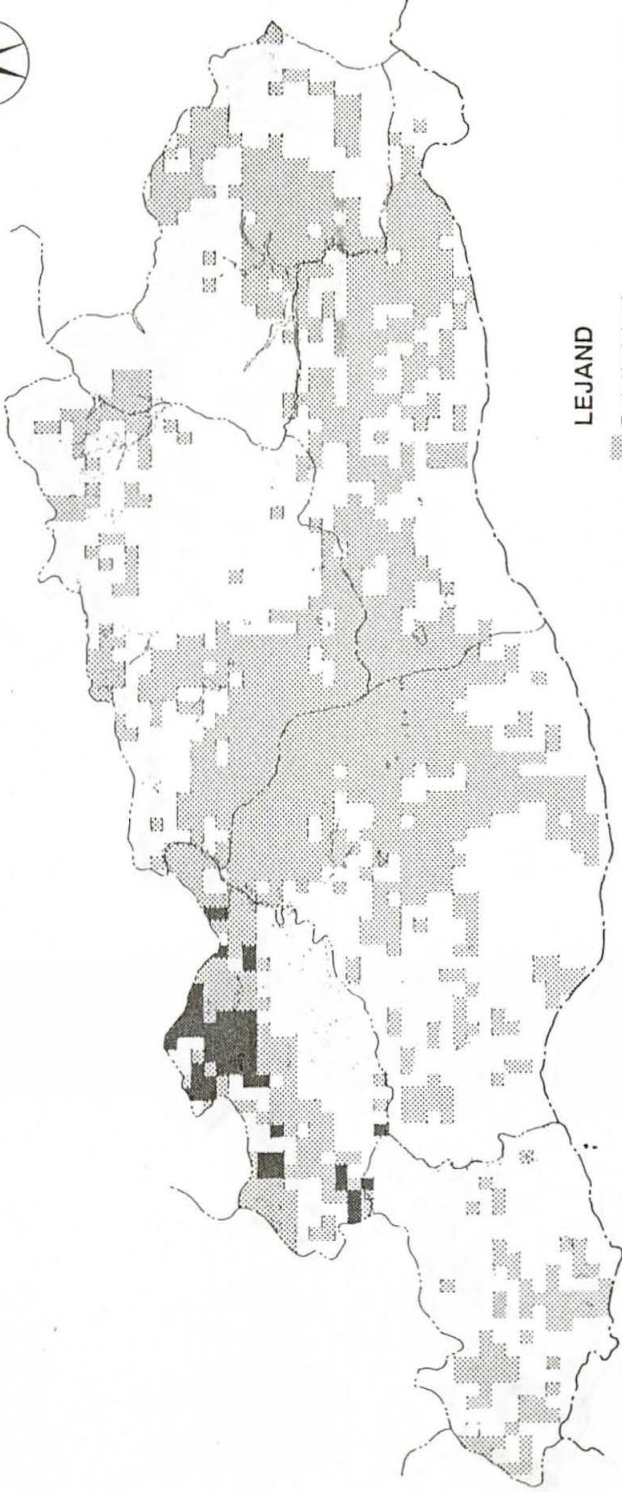
* Danışman tarafından tahmin edilmiştir.

LEJAND

Sulu Tarım	Kuru Tarım
Kuru Tarım (nadasız)	Özel Ürünler (antep fıstığı)
Bağ-Bahçe	Mer'a
Orman	Çalılık
Kullanılmayan Arazi,
Kayalıklar, Dereboyları	

Şekil 4.1 GAP Bölgesinde Mevcut Arazi Kullanımı

LEJAND

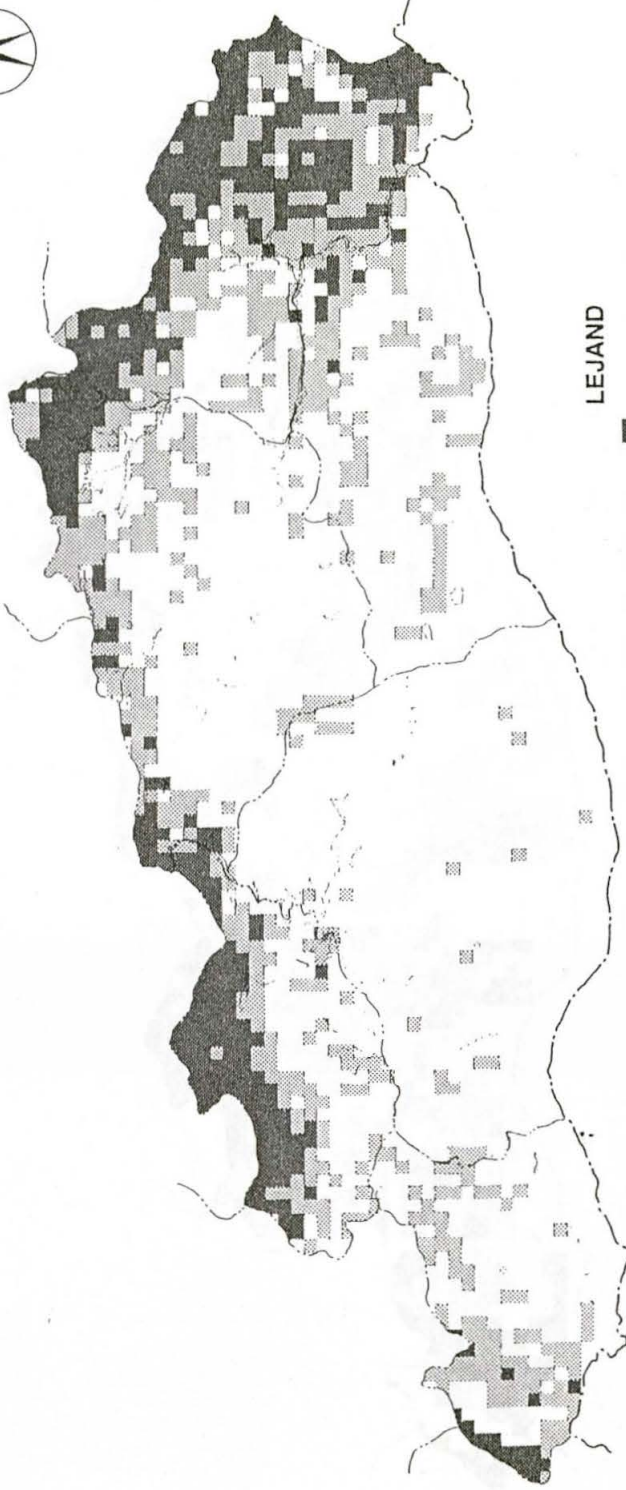
- Taşla Kaplı Arazi
- Kayalık Arazi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

NIPPON KOEI CO. LTD. - YUKSEL PROJE A.Ş.

Şekil 4.2 Taşla Kaplı Toprak Dağılımı

LEJAND

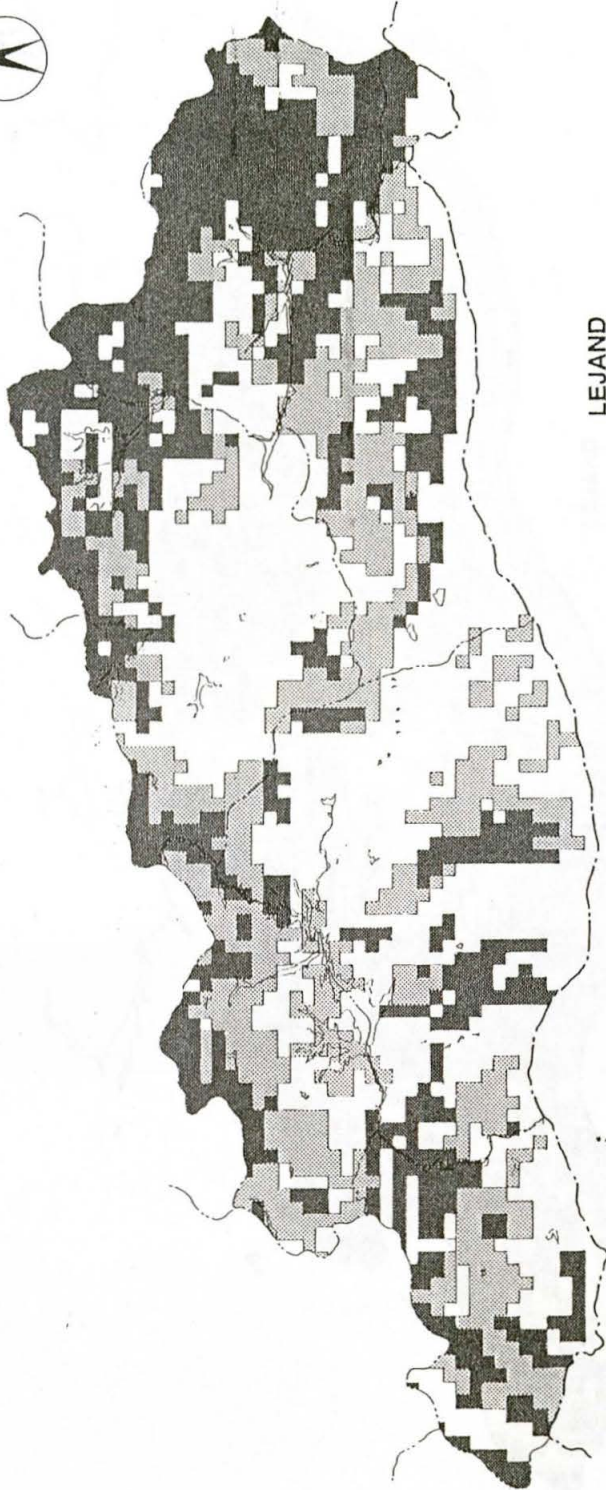
- % 12'den Fazla Eđim
- % 6 ile 12 arası Eđim

Şekil 4.3 GAP Bölgesinde Eđim Eşikleri

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

NIPPON KOEI CO. LTD. · YUKSEL PROJE A.Ş.

LEJAND

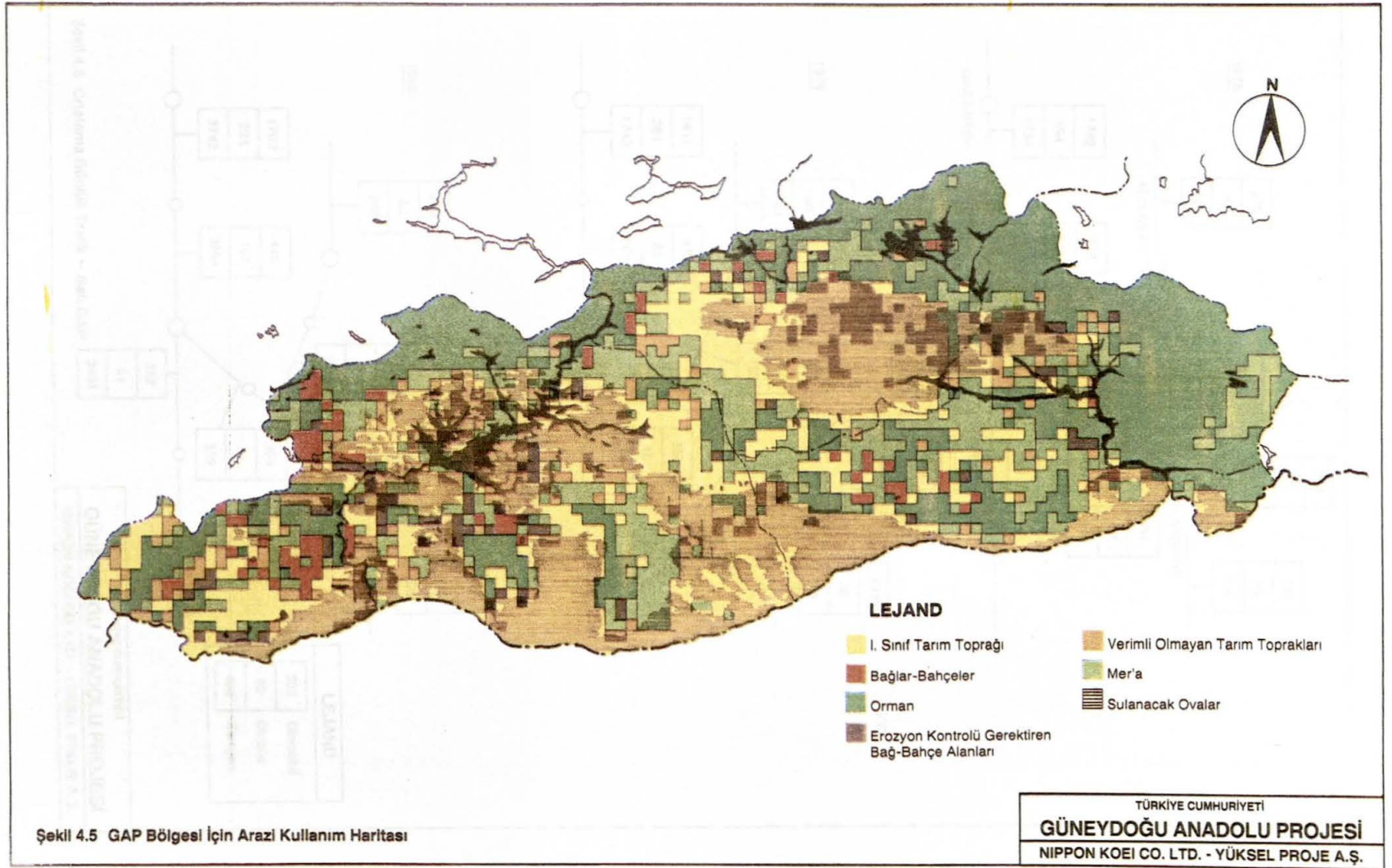
- Çok Şiddetli Erozyon
- Şiddetli Erozyon

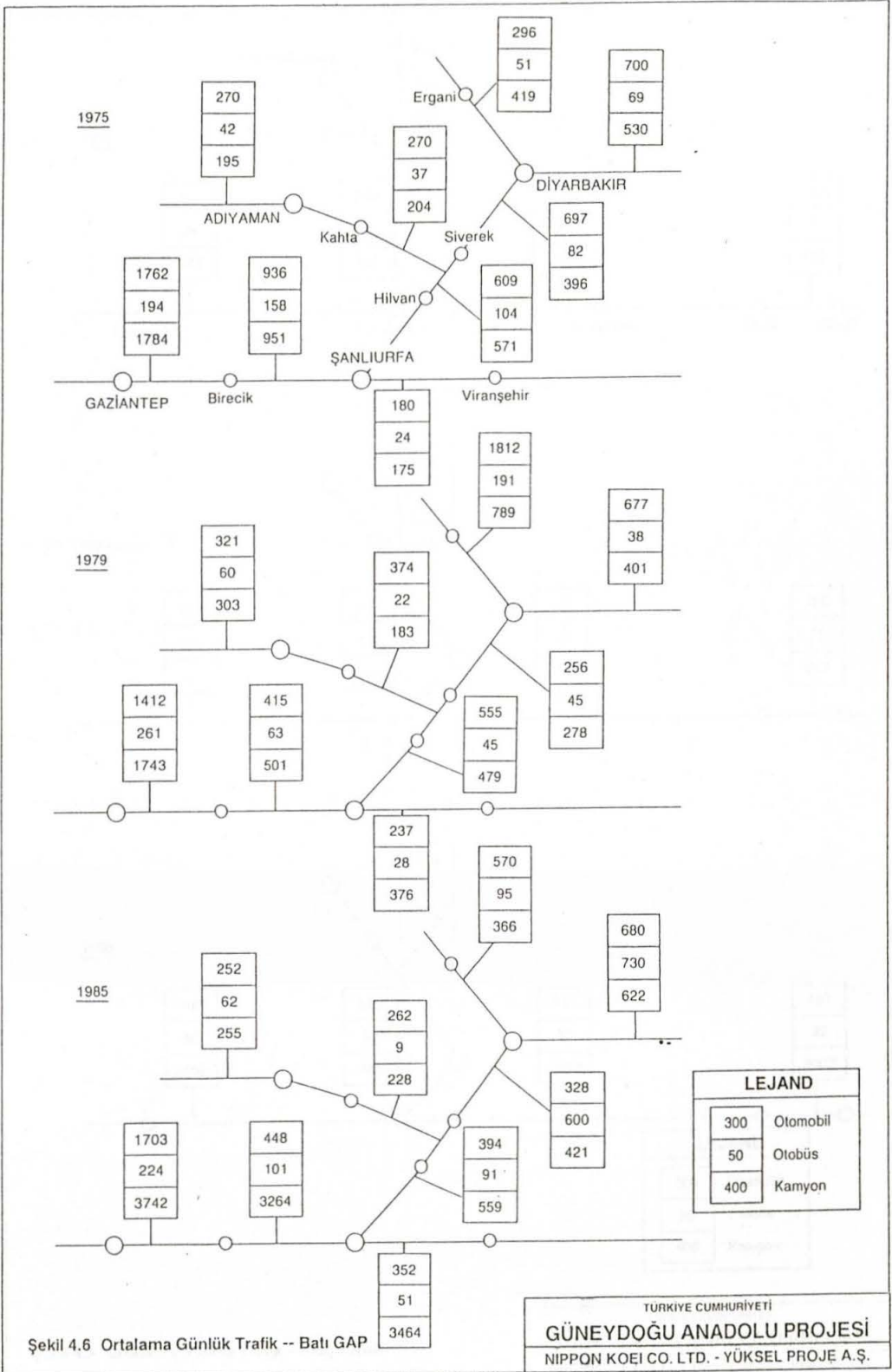
TÜRKİYE CUMHURİYETİ

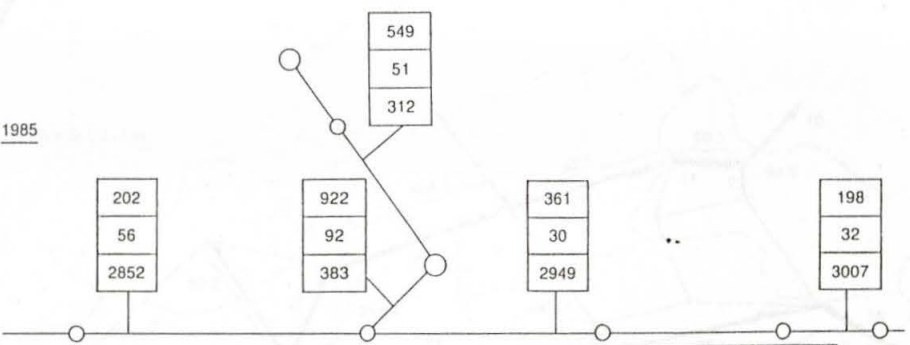
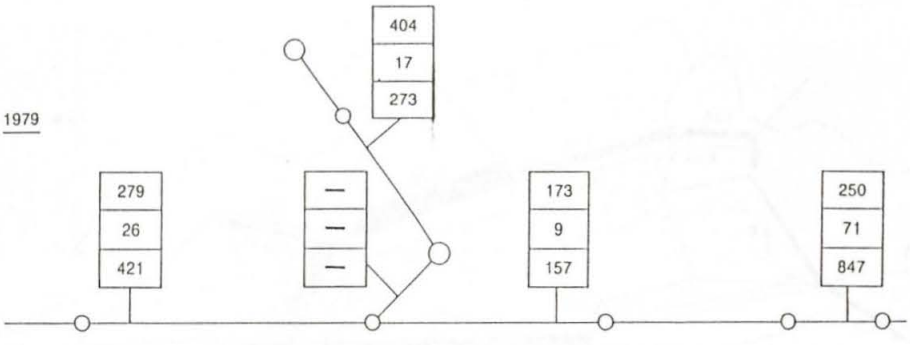
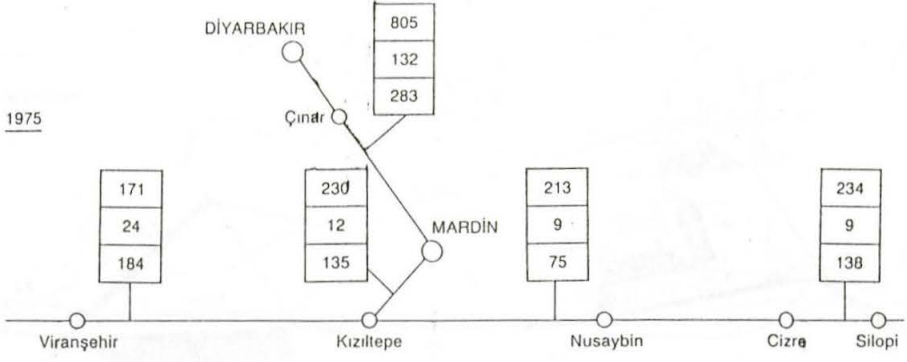
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

NIPPON KÖEI CO. LTD. - YÜKSEL PROJE A.Ş.

Şekil 4.4 GAP Bölgesinde Erozyon Eşikleri

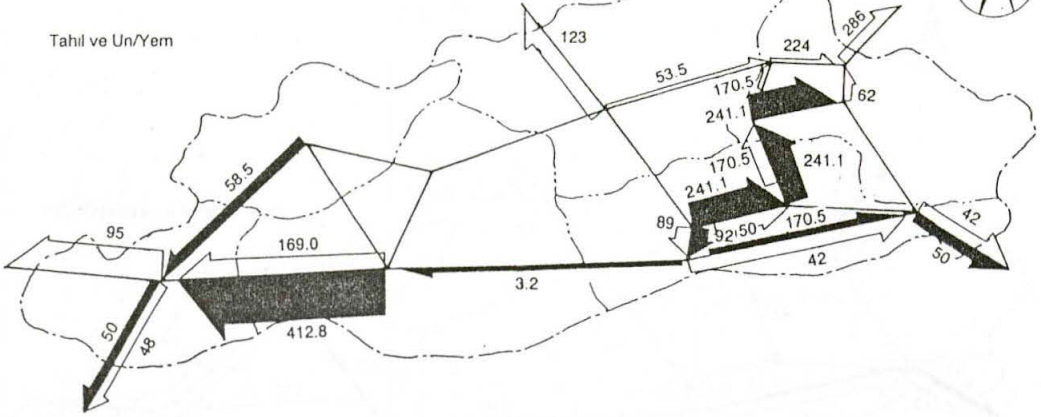
LEJAND

300	Otomobil
50	Otobüs
400	Kamyon

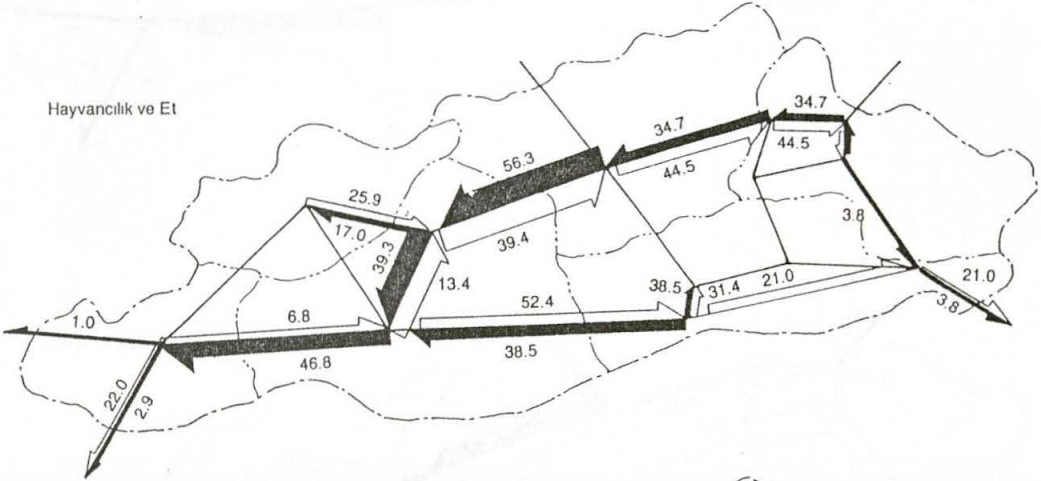
Şekil 4.7 Ortalama Günlük Trafik -- Doğu GAP

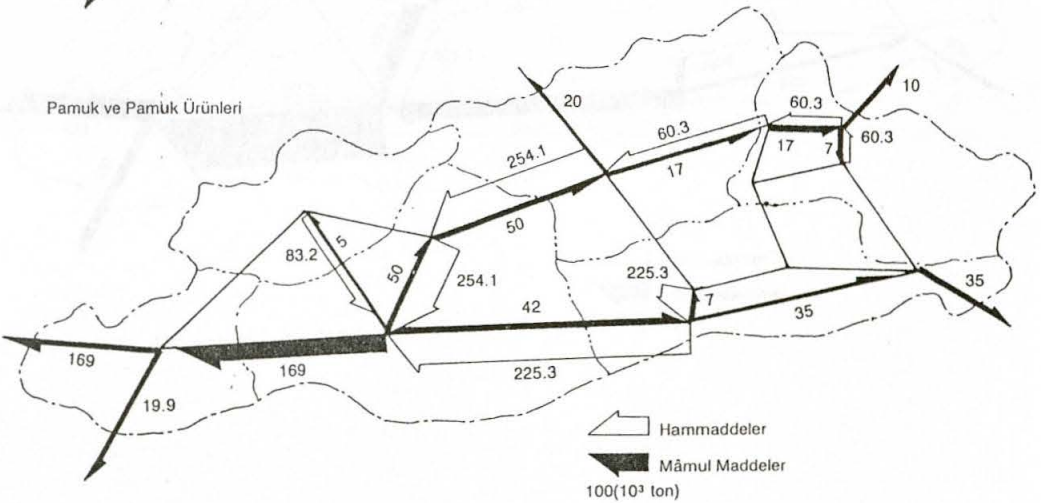
Tahıl ve Un/Yem

Hayvancılık ve Et

Pamuk ve Pamuk Ürünleri

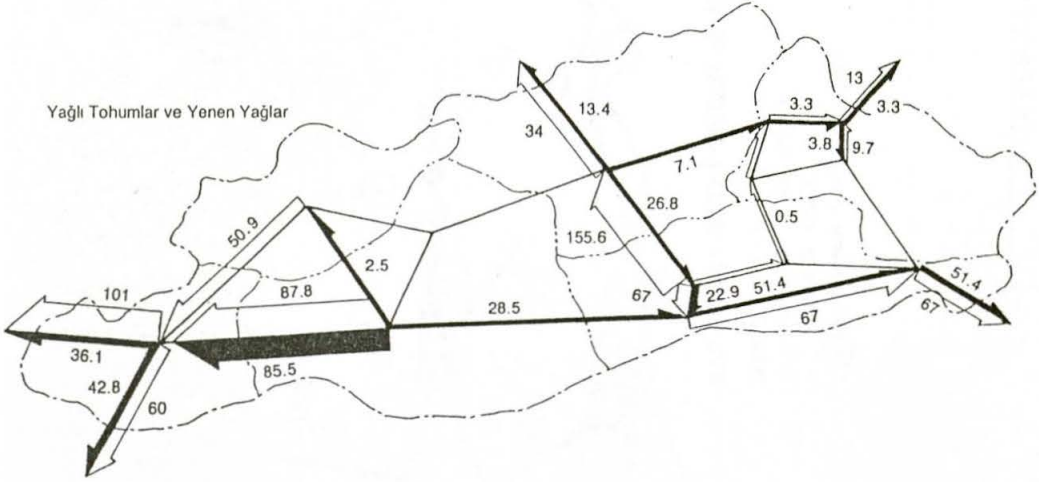

◀ Hammaddeler
▶ Mâmul Maddeler
100(10³ ton)

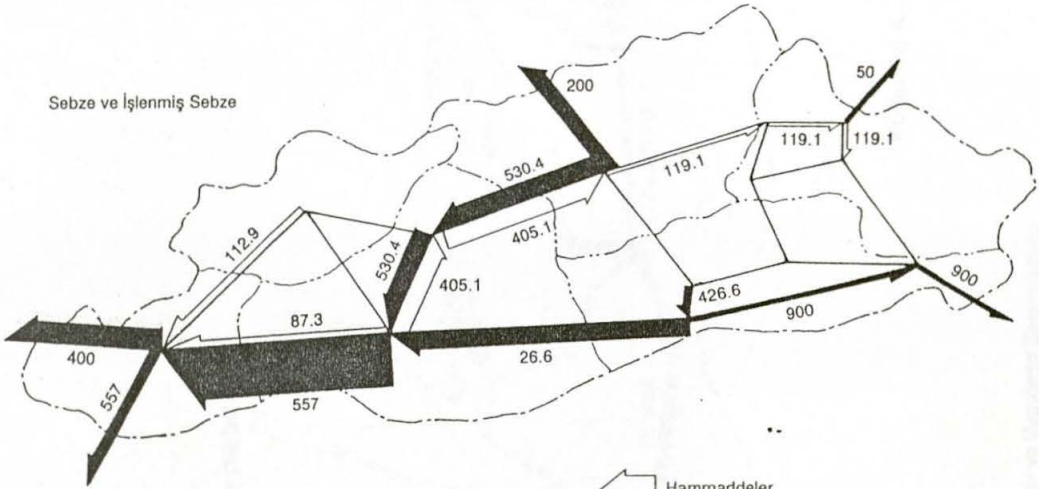
Şekil 4.8 Mallar İltbarıyla Trafik Deseni (1/2)

Yağlı Tohumlar ve Yenen Yağlar

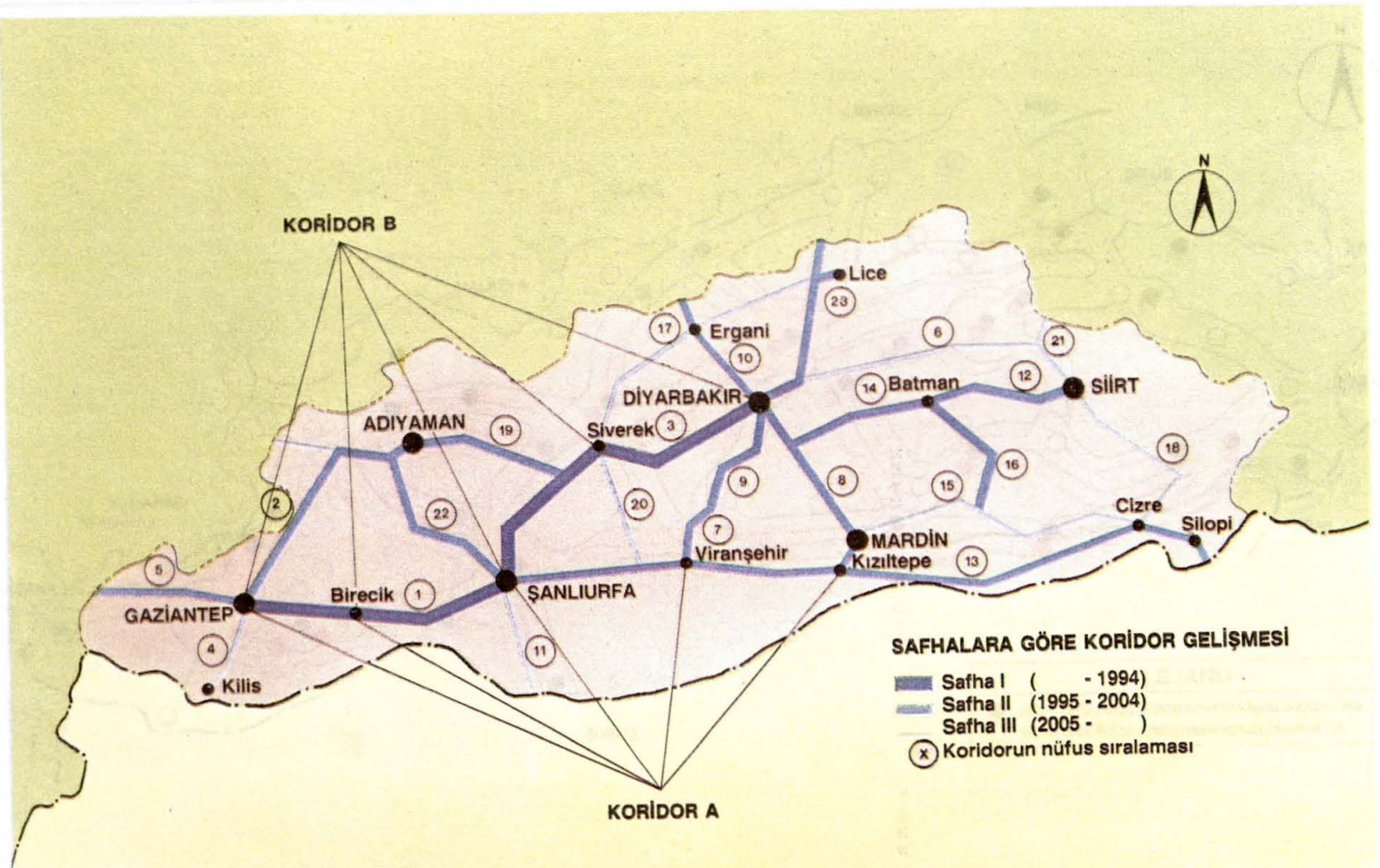

Sebze ve İşlenmiş Sebze

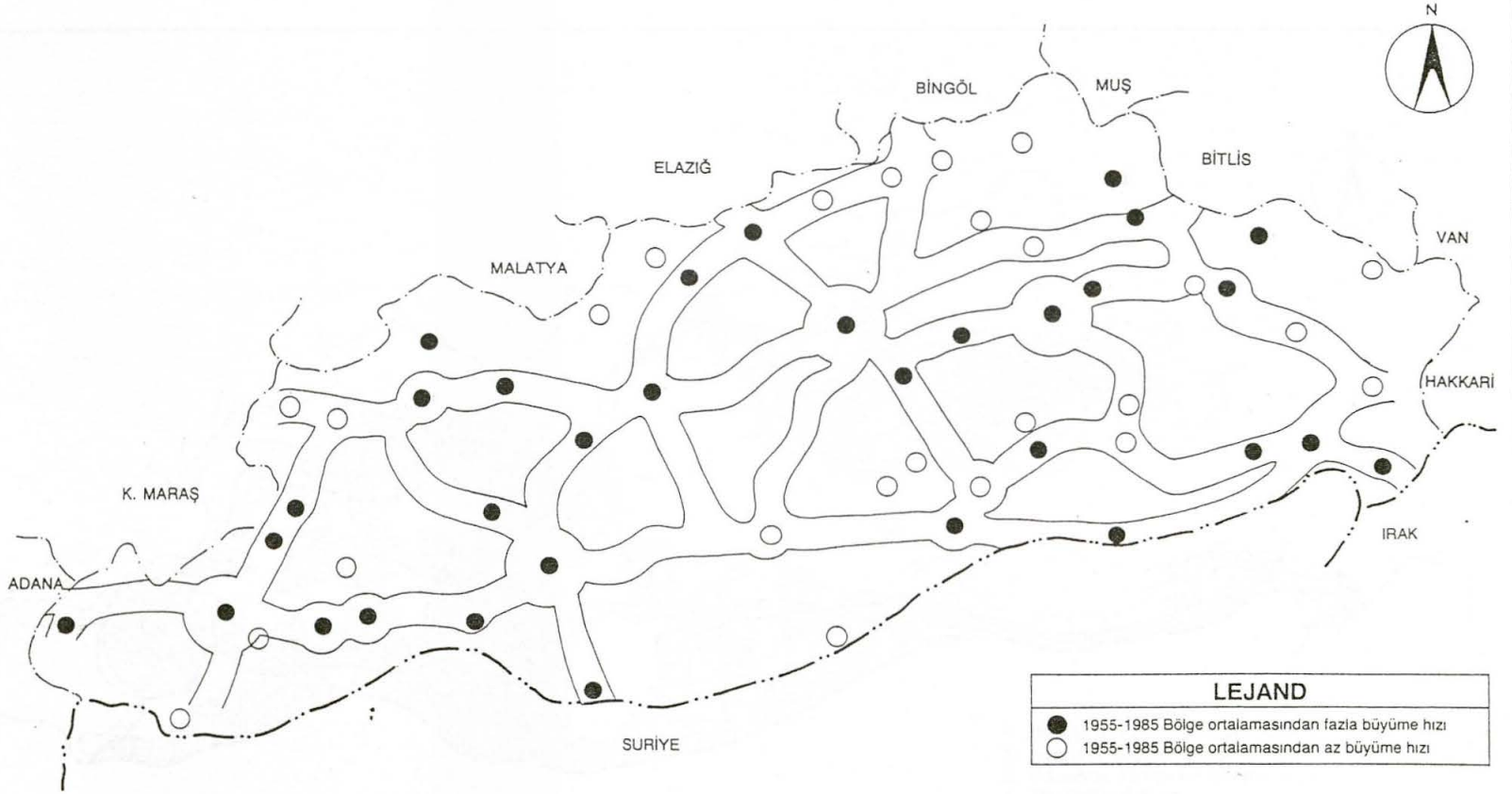

◀ Hammaddeler
▶ Mâmul Maddeler
100(10³ ton)

Şekil 4.8 Mallar İtibariyle Trafik Deseni (2/2)

Şekil 4.9 Kalkınma Koridorları ve Uygulama Zamanlaması

Şekil 4.10 İdari Merkezlerin Nüfus Artışları (1955-1985)

1. Diyarbakır-Batman Gelişme Alanı
2. Şanlıurfa (Greater) Gelişme Alanı
3. Gaziantep (Gateway) Gelişme Alanı
4. Siirt Gelişme Alanı
5. Adıyaman Gelişme Alanı
6. Mardin (Frontier) Gelişme Alanı

KATMANLI POTANSİYELERİN Görünüşü		
Düşük	Yüksek	
		Yüksek
		Düşük

Şekil 4.11 GAP Bölgesinde Yüksek Potansiyelli Alanlar

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
NIPPON KOEI CO. LTD. - YÜKSEL PROJE A.Ş.

Beşinci Bölüm

KAYNAK GELİŞTİRME

5.1 Su Kaynakları

5.1.1 Mevcut plan ve projeler

(1) Nehir sistemleri

Bölge'de iki önemli nehir (Fırat ve Dicle) sistemi vardır. Fırat'ın havzası, Suriye sınırının kuzeyinde 102,876 km² lik bir alanı kapsamakta olup, bunun % 22'sini meydana getiren 22,000 km²'si Bölge sınırları içinde, Karakaya barajıyla Suriye sınırı arasındadır.

Dicle'nin havzası 38,295km²'dir. Dicle'nin en büyük kolu olan Botan'ın havzasının büyük kısmı Bölge dışında kalmaktadır. Dicle, Bölge içinde 30,000 km²'lik bir alanın suyunu çekmektedir.

Dicle ve Fırat yatakları arasında kalan küçük akarsular, ülke sınırının aşağısında, bu iki nehir sistemine katılırlar. Küçük akarsuların Bölge içindeki havzası 21,000 km² dir. Küçük akarsu yataklarının büyük bir kısmını Atatürk barajı ve Urfa tüneli, diğerlerini de Fırat nehir sistemi üzerindeki Birecik baraj projesi ve Dicle nehir sistemi üzerindeki Cizre baraj projesi etkileyecektir.

DSİ, GAP bölgesinde 13 su kaynağı geliştirme projesi planlamıştır (Tablo 5.1, Şekil 5.1). Bu projeler, Şekil 5.2 ve 5.3'te Fırat ve Dicle nehir sistemleri için ayrı ayrı şekillerle gösterilmiştir. Bunlar Master Plan çalışmasında, nehir sistemlerinin proje seçimi, su tahsisi ve yatırım projelerinin zamanlama sıralaması çalışmalarının temelini meydana getirmektedir.

(2) DSİ plan ve projeleri

Fırat nehir sistemi

Bölge'de halen üç baraj vardır. Bunlar Karakaya, Tahtaköprü ve Hancağız barajlarıdır. 1987'de tamamlanan Karakaya barajının halen 1,500 MV gücünde 5 santrali çalışmakta olup, bir 300 MV gücünde ünite de yakında çalışmaya başlayacaktır. Tahtaköprü barajı, Gaziantep ilinin batı köşesinde Asi nehir sisteminin Karasu nehri üstündedir. 1975'te, Antakya iline sulama ve taşkın kontrolü temin üzere kurulan baraj Bölge'ye balıkçılık faaliyeti açısından yarar sağlamaktadır. Hancağız barajı sulama amaçlı olup yeni tamamlanmıştır.

GAP kapsamındaki Fırat havzasını geliştirme planları yedi projeye ayrılmaktadır. Temel amaçları sulama ve hidroelektrik enerji üretimi olan bu projelerin tamamlanmasından sonra, sulanan alan 1,083,000 hektara ulaşacaktır. Projeler, Fırat nehrinden yılda yaklaşık 9 milyar m³ su çekecektir. Bu miktar, Fırat'ın Suriye sınırı yakınında, Karkamış'taki yıllık ortalama debisinin (30 milyar m³) yaklaşık % 30'una tekabül etmektedir. Fırat nehir sistemindeki bellibaşlı tesisler, Keban, Karakaya, Atatürk, Birecik ve Karkamış barajları olup şu anda Keban ve Karakaya çalışmaktadır. Atatürk barajı inşa halindedir. Birecik ve Karkamış'ın ise fizibilite çalışması ve nihai planları tamamlanmıştır. Bu barajlar, bir dizi halinde ana akarsu üzerinde bulunmaktadır ve Keban'ın aşağısından itibaren potansiyel düşünün tamamını değerlendirmektedir. Fırat üzerindeki rezervuarların aktif depolama kapasitesi 42 milyar m³ olacağından, doğal debi büyük ölçüde düzenlenecektir. Nehir suyundan % 30 oranında yararlanılması, sulama suyu temininde problem oluşturmayacaktır.

Dicle nehir sistemi

DSİ, Dicle nehir sisteminde altı geliştirme projesi planlamıştır. Planlara göre, Dicle nehri ana kolu üzerine dört baraj kurulacaktır. Kralkızı ve Dicle barajları inşa halindedir. İlisu ve Cizre barajları kesin proje aşamasındadır. Ana kolun yanısıra, Dicle havzasındaki yan kolların geliştirilmesi için de detaylı planlar yapılmıştır. Batman nehri üzerinde Batman, Silvan ve Kayser barajları, Garzan nehri üzerinde de Garzan barajı yer alacaktır. Batman barajı inşa halinde olup, diğerleri planlama safhasındadır. Dicle nehir sisteminin en büyük yan kolu olan Botan üzerinde çeşitli hidroelektrik enerji santralleri planlanmaktadır. Bu projelerden Çetin, Alkumru ve Baykan, Siirt ili sınırları içindedir.

Bu projelerin yanısıra, Dicle havzasında on bir mevcut rezervuar/gölet yer almaktadır. Bunların en önemlileri, Diyarbakır yakınlarında, Dicle'nin sağ sahildeki yan kollar üzerinde Devegeçidi ve Gözegöl barajlarıdır.

Dicle'nin, Suriye sınırının kuzeyinde, Cizre baraj yerindeki yıllık ortalama debisi 16.7 milyar m³ tür. Altı geliştirme projesinden İlisu yalnızca hidroelektrik enerji üretimine yöneliktir, diğerleri hem sulama hem de hidroelektrik enerji üretimini amaçlamaktadır. Toplam sulama alanı 558,000 hektardır. Barajlar, çekilen suyun % 20'sinin geri döneceği varsayımıyla, Dicle nehir sisteminden yılda net 3.7 milyar m³ su çekecektir. Bu, ortalama debinin % 22'sine tekabül edecektir. Bu gelişme planları, havzadaki potansiyel sulama alanlarının hemen tamamını kapsayacaktır ve planlanan barajların aktif depolama kapasitesi toplam 15.5 milyar m³ olacaktır. Bu hacim, sulamaya ayrılacak su stoku nehir debisini düzene koymaya yeterlidir.

(3) Sulama

Türkiye'de sulama

Türkiye'nin tarım alanları 27.7 milyon hektar kadardır ve toplam arazinin % 35.5'ine eşittir. 8.5 milyon hektarın ekonomik olarak sulanabilir olduğuna inanılmaktadır. Sulanan alan ise 3.3 milyon hektardır. Bunun 2.3 milyon hektarı devlet sulamalarından, kalanı ise çiftçi sulamalarından meydana gelmektedir.

Sulama projelerini uygulayan belli başlı kuruluşlar Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na bağlı olan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) ile Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı'na bağlı olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'dür (KHGM). KHGM daha önce, Köy İşleri Bakanlığı'na bağlı olan Toprak Muhafaza, Sulama ve Drenaj Genel Müdürlüğü'nün (TOPRAKSU) vazifelerini devralmıştır.

DSİ, önemli sulama projelerinin fizibilite çalışmaları, debisi saniyede 500 litrenin üstünde olan büyük sulama ve drenaj tesislerinin yapımı, işletmesi ve bakımından sorumludur. DSİ, 1982'den beri her yıl Türkiye'de 80 bin hektar civarında alanı sulamaya açmıştır. KHGM küçük sulama projeleriyle, kapasitesi saniyede 500 litrenin altında olan tarla içi tesislerin yapım, işletme ve bakımıyla ve arazi toplulaştırmasıyla ilgilenir. Yeraltı sularından faydalanmak için çiftçiler genellikle bir toprak ve su kooperatifi meydana getirir, DSİ kuyuları açar ve pompalama tesislerini kurar, KHGM de sulama ağını kurar. Tesislerin işletmesi ve bakımı, toprak ve su kooperatifi tarafından gerçekleştirilir.

GAP bölgesinde sulama

Halen GAP bölgesinde yaklaşık 114 bin hektar sulanmaktadır. Bu miktar potansiyelin yalnızca % 6'sıdır (GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, 1986). Şu anda, sulamanın büyük kısmı yeraltı sularına dayanmaktadır. Bölge'de işletilmekte olan DSİ sulama projeleri aşağıda gösterilmiştir ("Sulama Sonuçları Değerlendirme Raporu, 1986").

GAP Bölgesi'nde DSİ Tarafından İşletilen
Sulama Projeleri (1986)

Proje	Sulama Alanı (hektar)		İl
	Geliştirilmiş	Sulanan	
1. Devegeçidi D 10	7,500 ✓	6,344	Diyarbakır
2. Batman D	3,500	4,289	Diyarbakır
3. Gözegöl D	1,000	600	Diyarbakır
4. Hilvan F	550	391	Şanlıurfa
5. Nusaybin D	6,900	6,022	Mardin
6. Akçakale* F	13,800	10,367	Şanlıurfa
7. Ceylanpınar* F	9,000	5,246	Şanlıurfa
Toplam	42,250	33,259	

* Yeraltı suyuyla

GAP'ın 13 projesinden 10'u sulamayı ihtiva etmekte, bunlardan ikisi ise sadece sulama amaçlıdır (Şekil 5.1). Başlangıçta bu projelerin hepsinin 2002 yılına kadar tamamlanması planlanmıştır. Şu andaki uygulama durumu Tablo 5.1'de gösterilmiştir ("Atatürk Barajı ve Sulama Sistemi - Genel Bakış", PYB, Mart 1988).

5.1.2 Mevcut planların değerlendirilmesi

(1) Değerlendirmede kullanılan varsayım ve kıstaslar

DSİ planları, nehir simulasyon ve analiz modeliyle değerlendirilmiştir. Sistemdeki su kullanımı, sulama suyunu, hidroelektrik enerji üretimini ve daha küçük oranda da kentsel su kullanımını ihtiva etmektedir. Tablo 5.2, sistemdeki barajların temel özelliklerini özetlemektedir.

Sulama suyu ihtiyaçları

GAP sulama projelerinin su ihtiyacı aşağıdaki şartlara göre tahmin edilmiştir:

- 1) Uzun vadeli planlama amacına yönelik olarak muhtemel ürün deseni tahminleri yapılmıştır (Ek A-2). Sulanan alanlardaki bitki yoğunluğu, temel stratejiye uygun olarak, DSİ'nin başlangıçta varsaydığından üstünde olup % 134'tür (alt-bölüm 2.3.2).
- 2) DSİ'nin sulama için gerekli su miktarını hesaplamak için izlediği standart metod, toprakta kalan nem oranı ve kaplama oranı dışında, esas olarak izlenmiştir. Toprakta kalan nem oranı hesaba doğrudan katılmamış, ama çalışmadaki sulama için lüzumlu su miktarı tahminine gerektiği biçimde aksettirilmiştir. Çok yıllık ürünlerde bitkinin kapattığı alan sulanan alanın % 75'i olarak alınmıştır. Geleneksel metodun, yağmurlama, ve damla metodunun genel sulama verimleri sırasıyla % 54, % 72 ve % 85'dir.
- 3) GAP'taki on sulama projesi, 17 alt-projeye ayrılmış ve herbiri için bir tahmin yapılmıştır. Alt-projelerin brüt alanları "Atatürk Barajı ve Sulama Sistemi - Genel Bir Bakış" (PYB, Mart 1988) çalışması içindeki verilere dayanmaktadır. Net alanlar, DSİ projelerinde kullanılan net alan faktörlerinin uygulanmasıyla tahmin edilmiştir.

Değerlendirme kıstasları

DSİ, sulama projelerini planlarken sulamanın gerektirdiği su miktarında, aşağıdaki risk

kıstaslarıyla belirlenen miktarlarda su yetersizliklerini kabul etmektedir. Bunlar:

Yıllık azami açık - ihtiyacın % 35'inden az

Birbirini izleyen beş yıl için ortalama yıllık su açığı - ihtiyacın % 25'inden az

Simulasyon dönemi yıllık ortalama su açığı - ihtiyacın % 5'inden az.

Mevcut planların değerlendirilmesinde bu kıstaslar kullanılmış, değerlendirmede, DSI'nin kabul ettiği aşağıdaki öncelik sıralaması hesaba katılmıştır:

- 1) Kentsel su temini,
- 2) Sulama,
- 3) Hidroelektrik enerjisi üretimi.

Su miktarını düzenleyecek tesislerin geliştirilmesi de düşünülmüştür. Muhtemel su açıklarını hafifletmek amacıyla, bazı proje ve ürünler için gelecekte ümit verici görülmesi halinde, damla sulama sisteminin sınırlı bir şekilde uygulanması da düşünülmüştür.

(2) Sulama suyu ihtiyaçları

Her proje için aylık olarak hesaplanan sulama suyu ihtiyaçları Tablo 5.3'te gösterilmiştir. Birim su ihtiyacı, ürün desenine ve sulama metoduna bağlı olarak, yılda 701 mm ile 1,252 mm arasında değişmektedir. Master Plan, Adıyaman-Göksu-Araban projesinin çok yıllık ürün ve sebze ekilen alanının % 25 kadarında damla sulama sistemi uygulanmasını tavsiye etmektedir. Dicle-Kralkızı projesinde, toplam alanın % 10'unda damla sulama sistemi uygulaması tavsiye edilmektedir.

Tavsiye edilen projelerin lümünün toplam yıllık su ihtiyacı 15.6 milyar m³ olacaktır (Tablo 5.3).

Havza	Alan (10 ³ ha)		İhtiyaç (10 ⁶ m ³)
	Brüt	Net	
Fırat	1,083	932	10,429
Dicle	558	486	5,195
Toplam	1,641	1,418	15,624

(3) Fırat nehir sisteminin değerlendirilmesi

Fırat ana kolu

Fırat ana kolu üzerindeki rezervuarların yıllık verimleri şöyledir:

	Doğal Akım			Düzenlenmiş Debi	
	Ortalama Yıllık Akım (10 ⁶ m ³)	En Düşük Aylık Debi (m ³ /sn)	Yıllık Güvenilir Verim (10 ⁶ m ³)	Ek Güvenilir Verim (10 ⁶ m ³)	Güvenilir Debi (m ³ /sn)
Keban	20,600	136	15,000	4,900	465
Karakaya	23,700	145	17,900	1,000	562
Atatürk	26,800	152	21,400	1,900	625
Birecik	30,400	156	22,600	—	635
Karkamış	30,700	158	22,700	—	636

Fırat ana kolu üzerindeki bütün baraj göllerinin yalnızca enerji üretimine ayrılması halinde yıllık enerji üretimi 24,624 GVs, Atatürk barajının buna kalkışı ise 8,705 GVs olarak hesaplanmaktadır. Sulama projelerinin tamamlanmasından sonra yıllık enerji üretimi 20,071 GVs olacaktır (Tablo 5.4).

Adıyaman - Kâhta

Gömikan projesi, kurak yıllarda su sıkıntısı çekebilir, ama açık, DSİ risk kıstasları içerisinde kalacaktır. Dolayısıyla uygun baraj operasyonu su sıkıntısı atlatılabilir. Projenin toplam enerji üretimi, 302 GVs'i kesin, 325 GVs'i de ikincil enerji olmak üzere 627 GVs olacaktır.

Adıyaman - Göksu - Araban

Master Plan bazı alanlarda damla sulama sistemi uygulanmasını tavsiye etmektedir. Damla sulamanın bu projenin önemli bir bölümü için tavsiye edilmesi nedeni ile projede birim su ihtiyacı en düşük seviyededir. Gelecekte su ihtiyacı artarsa, planlanan alanın sulanabilmesi için başka kaynaklar ya da daha büyük tesisler düşünülebilir.

Gaziantep

Hancağız, Kayacık, Kemlin ve Seve barajlarının her biri birbirinden bağımsız olarak kendi sulama projeleri için çalıştırılırsa sulanan alanlar sırasıyla 6,100 ha, 2,896 ha, 1,347 ha ve 804 ha olacaktır. Bütün barajlar ve ana besleme kanalı birleştirilirse, sulanan alanı ana besleme kanalının kapasitesi belirleyecektir. Başlangıçta planlanan 49.2 m³/sn kapasiteyle 61,000 hektar civarında bir alan sulanabilir. Başlangıçta planlanan 89,000 hektarlık alanı sulamak için kapasite, 70 m³/sn'ye çıkarılabilir.

(4) Dicle nehir sistemi

Dicle - Kralkızı - Devegeçidi

Kurak yıllarda oluşacak su açığı DSİ kıstaslarını ihlal etmektedir. Karşı-tedbir olarak, Dipni'de bir baraj kurulması ya da Dicle barajının yükseltilmesi düşünülebilir. Sulama alanının % 10'unda damla sulama sistemi uygulanabilir.

Batman - Silvan

Batman barajı, Silvan barajının aşağısındadır. Silvan barajının yukarısındaki bütün su Silvan-Batman sulama projesi için çekilse bile, 37,700 hektarlık (brüt) Batman sulama alanında su açığı beklenmemektedir. 213,300 hektarlık (brüt) Silvan-Batman projesi ise, kurak yıllarda su açığıyla karşılaşacaktır. Kayser barajı bir karşı tedbir olabilir. Baraj alanı, Batman barajına akan yan kollardan biri üstündedir ve depolanan su bir tünelle Silvan rezervuarına aktarılabilir.

Batman barajının membaine Silvan barajı yapıldığında Batman santralının yıllık enerji üretimi, 120 GVs'i güvenilir, 262 GVs'i de ikincil enerjiden oluşan 382 GVs olacaktır. Silvan santrali az miktarda ikincil enerji üretecektir.

Garzan

Garzan rezervuarının yıllık verimi, brüt 60,000 hektarın sulanması için yeterli olacaktır. Yıllık enerji üretimi, 213 GVs'i kesin, 79 GVs'i de ikincil enerji olmak üzere, toplam 292 GVs olacaktır.

Dicle ana kolu

Dicle havzasının geliştirilmesinin tamamlanmasından sonra Cizre rezervuarının yıllık güvenilir kesin veriminin 7,400 milyon m³ olacağı hesaplanmaktadır. Bu, başlangıçta planlanan sulama alanının tamamını kapsamaya yeterlidir.

Havzanın geliştirilmesinin tamamlanmasından sonra, Ilısu ve Cizre'deki yıllık güvenilir enerji üretimi, sırasıyla 2,310 GVs ve 612 GVs olacaktır. İki santralin yıllık toplam enerji üretimi, ikincil enerji de dahil olmak üzere, 4,021 GVs olacaktır.

Silopi

Kırkemir ve Hezil barajlarının depolama kapasitesi, 32,000 hektarlık planlanan sulama alanına su temininde yeterli olacaktır.

Projenin enerji santralleri sadece 661 GVs ikincil enerji temin edebilecektir. Sulama gerekmeyen kış aylarında, barajlarda su fazlası varsa, enerji üretimi mümkün olabilir.

Bütün projeler tamamlandığında Dicle havzasındaki toplam enerji üretimi 4,947 GVs olacaktır (Tablo 5.5).

(5) Drenaj İhtiyacı

Yeterli drenaj sağlanması, başarılı sulamanın vazgeçilmez şartıdır. Yeterli drenaj olmaması tuzlanma ve su birikmesi problemlerine yol açar. Drenaj suyu genellikle yüksek oranda tuz (TDS) ihtiva eder. Bu suyun ana akarsulara verilmesi istenmeyebilir.

Drenajla ilişkili potansiyel çevre problemlerini gidermenin birkaç yolu vardır. Birincisi ve en önemlisi, doğru tarım metodlarının uygulanması ve sulama ve gübrelemenin gerektiği gibi yapılmasıdır. Bu şekilde çevreye geçen tuzun asgariye indirilmesi temin edilir. Teknik metodlar arasında drenaj suyunun akarsuya verilmeden önce arıtılması; drenaj suyunun büyük bir su kitlesine (örneğin denize) aktarılması; ve buharlaşma havuzu uygulaması sayılabilir. Bu metodların maliyeti, gerekli dikkat gösterilmemesinden kaynaklanan tuzlanmadan ve başka problemlerden ileri gelen toprak ıslah maliyetleriyle dikkatli bir şekilde karşılaştırılmalıdır.

5.1.3 Özet ve tavsiyeler

(1) Özet

Sulama projelerinin çoğunda, planlanan tesisler, tavsiye edilen yüksek bitki yoğunluğunun gerçekleşmesi halinde bile, planlanan alanları sulamak için yeterli olmaktadır. Birkaç projede, DSI risk kıstasları içinde kalan marjinal açıklar olabilir. Bunlar uygun bir baraj işletmesiyle giderilebilir. Adıyaman - Kâhta - Göksu ve Dicle -Kralıkızı projelerinde su açığından kaçınmak için damla sulama sistemi gibi su tasarrufu sağlayan teknolojiler gerekecektir.

Yalnızca birkaç projede planlanan sulama alanı tamamen kapsamayabilir. Bu projeler için su tasarrufu temin eden sulama teknolojilerinin yanısıra, bir baraj daha yapılması ve/veya althavza-aşırı (trans-subbasin) su aktarımı gibi önlemler düşünülebilir. Yeraltı suyunun yüzey suyuyla birlikte kullanılması da bazı alanlarda ciddi biçimde düşünülmesi gereken bir diğer alternatiftir.

Fırat nehir sisteminde suyun hidroelektrik enerji üretimiyle sulama suyu temini amaçları arasında, sistemin tabiatı gereği, bir rekabet vardır (Şekil 5.4). Dicle nehir sistemi, ileride su ihtiyacının artması halinde, planlanan tesislerle ciddi bir su açığı problemiyle karşı karşıya gelebilir.

Sulama projeleri tamamlandığında yıllık enerji üretimi aşağıda özellendiği gibi olacaktır:

		Yıllık enerji (GVs)
Fırat ana kolu *	güvenilir enerji	17,474
	ikincil enerji	2,597
	toplam	20,071
Fırat yan kolları **	güvenilir enerji	302
	ikincil enerji	325
	toplam	627
Dicle nehri	güvenilir enerji	3,255
	ikincil enerji	1,692
	toplam	4,947
Toplam	güvenilir enerji	21,031
	ikincil enerji	4,614
	genel toplam	25,645

Notlar: * Keban enerji santrali dahil

** Adıyaman-Kâhta, Adıyaman-Göksu-Araban, Urfa tüneli ve Suruç-Baziki projeleri.

(2) Tavsiyeler

Aşağıdaki çözüm getirici yaklaşım tavsiye edilmektedir:

- 1) İlk öncelik inşa halinde bulunan projelerin ivedi olarak tamamlanmasına verilmelidir.
- 2) İleri bir aşamada bulunan projeler (kesin projesi tamamlanmış ve/veya finansman bekleyen) mümkün olan en yakın zamanda uygulanmaya başlanmalıdır.
- 3) Birim alana düşen sulama maliyeti diğerlerine göre daha düşük olan öncelikli sulama projeleri ile kârlılık oranı yüksek olan öncelikli projelere ait çalışmalar, uygulama yakın gelecekte başlatılabilecek şekilde hızlandırılmalıdır.
- 4) Bunların yanısıra şu konularda araştırmalar yoğunlaştırılmalıdır:
 - i) sulu tarıma dayalı ürün desenleri ve ürün rotasyonları,
 - ii) su tasarrufu sağlayan teknolojiler, ve
 - iii) tarla içi su idaresi.
- 5) Güvenilir su veriminin ve/veya sulanabilir alanın büyüyeceği alternatif projelerin mümkün görülebildiği projeler/alt projeler için, (ileri safhada bulunan projeler dışında) kapsamlı fizibilite etüdüleri yapılmalıdır. Bu etüdlere alternatif projeler değerlendirilmeli ve halen planlanmış bulunan projeler yeniden gözden geçirilmelidir. Bu çalışmalar, yukarıda 4. madde altında sıralanan konularda geliştirilen güncel bilgilere dayandırılmalıdır.
- 6) Bu proje/alt projelerin yürürlüğe konulması, 5. maddede ortaya konan çerçevenin tutarlılık ve öncelikleriyle uyum içinde olmalıdır.

Bazı projelerin ya da proje bölümlerinin yeniden hazırlanmasında, eğer mümkünse, yeraltı suyunun yüzey suyuyla birlikte kullanılması da düşünülmelidir. Bu alternatif, özellikle Şanlıurfa, Mardin ve Diyarbakır ovalarında geçerli olabilir. Eldeki verileri kullanan bir ön araştırma yapılmalı, sonuçlar ümit verici olursa, daha ayrıntılı bir inceleme programı hazırlanmalıdır.

1.-3. maddeler izlenerek tesbit edilmiş olan öncelikli projeler Tablo 5.6'da sunulmuştur. Diğer

projelerin yatırım programı sadece fikir verici olmak seviyesindedir (Bölüm 6.3). Kesin takvim, bütün projelerin fizibilite çalışmalarının tamamlanmasından sonra hazırlanmalıdır.

Baraj/gölet sistemlerinin en verimli biçimde kullanılması için, tamamlanmış göletlerin su sıkıntısından kaçınacak ya da su sıkıntısını asgariye indirecek biçimde bir arada nasıl çalıştırabileceğini inceleyen bir optimizasyon çalışması lüzumlu görülmektedir. DSI risk kıstasları içinde kalan su sıkıntısından gölet-sistemlerinin bu şekilde çalıştırılması durumunda büyük bir ihtimalle kaçınılabilecektir.

5.2 Enerji

5.2.1 GAP bölgesinde mevcut enerji durumu

(1) Enerji talep ve arzı

Bölge'de elektrik dışında enerji üretim ve tüketimine ait itimat edilir istatistikler yoktur.

GAP bölgesi, tamamlanmış iki büyük hidroelektrik santrali, yani Keban (1,360 MV) ve Karakaya (1,800 MV) ve yapımı süren ve 1990'ların başında 2,400 MV sağlayacak olan Atatürk barajıyla önemli bir elektrik üreticisi haline gelmektedir. Taş kömürü ya da linyitle çalışan termik enerji santralleri de mevcuttur. Ayrıca Çağ Çağ III nehir Santrali (14.4 MV) işletmededir ve Dicle nehrinde Kralkızı (94 MV) tamamlanmış olup Dicle (110 MV) ve Batman (185.6 MV) inşa halindedir. 1992'ye kadar bu santrallerin hepsi tamamlandıktan sonra, kurulu kapasite 5,960 MV, yıllık toplam enerji miktarı da 21,900 GVs olacaktır ve 1992'de Türkiye'nin elektrik enerjisi arzının % 25'i ve hidroelektrik enerji santrallerinin enerji üretiminin % 85'i bu projeler tarafından temin edilmiş olacaktır. Bölge'nin şu anda plan ya da proje halinde olan bütün enerji santralleri yapılırsa, kurulu kapasite 7,561 MV, enerji üretimi de 25,000 GVs olacaktır. (Tablo 5.4 ve 5.5).

Bölge'deki elektrik tüketimi hala düşük olup, 1986'da milli tüketimin % 4.6'sını oluşturmaktaydı. Kişi başına elektrik enerjisi tüketimi, ülke ortalaması 650 kVs civarındayken, Bölge'de 350 kVs'dir.

1980 yılı itibarıyla, ülkedeki köylerin % 50.7'sinde, Bölge'deki köylerin ise yalnızca % 16.3'ünde elektrik varken, köy elektrifikasyon oranı son yıllarda önemli ölçüde artarak Türkiye için % 94'e, Bölge için de % 84'e ulaşmıştır.

Bölge'deki kırsal hanelerin iki temel enerji kaynağı odun ve tezekdir. Bu enerji kaynaklarının nisbi önemi altı ilin her birinde farklıdır. 1980 yılında, Şanlıurfa köylerinin % 90'ında ısınma aracı olarak tezek, diğer beş ilin köylerinin önemli bir kısmında ise odun tercih ediliyordu. 1986 hayvan sayımı verilerine göre, Bölge'nin tezek kaynağı 1.15 milyon ton olup Türkiye toplamının (12.65 milyon ton) % 9.1'i olarak tahmin edilmektedir.

(2) Enerji kaynakları

Fırat ve Dicle nehirlerinin hidroelektrik enerji potansiyellerinin 35,000 GVs ve 12,000 GVs olduğu ve Türkiye'nin potansiyelinin % 30 ve % 10'u meydana getirdiği tahmin edilmektedir. Türkiye'nin asfaltit rezervleri GAP bölgesinde, Siirt ilinde, Silopi ve Şırnak civarında toplanmıştır. Tahmin edilen rezerv miktarı 75 milyon tondur. Büyük Ortadoğu petrol yatağının kıyısında bulunan güneydoğu Diyarbakır-Gaziantep havzası, Türkiye'nin en önemli petrol üretim bölgesi olup toplam iç üretimin % 98'ini temin etmektedir. Ancak, bu tip yarıklı arazide verimin genellikle düşük olduğu bilinmektedir.

5.2.2 GAP bölgesinde enerji imkanları

(1) Enerji talep yapısı ve artışı

GAP bölgesi nihai enerji talebi, 1986 yılı için, arz kaynakları itibariyle kabaca tahmin edilmiş ve Türkiye geneliyle karşılaştırılmıştır.

Arz Kaynakları İtibariyle 1986 yılı Nihai Enerji Talebi
GAP Bölgesi ve Türkiye

Kaynak	Bölge		Türkiye	
	10 ³ tpe*	(oran %)	10 ³ tpe*	(oran %)
Asfaltit zifti	175,000 ton	75 (4)	260 (1)	
Odun	1,500,000	450 (27)	5,271 (15)	
Tezek	1,288,000	296 (17)	2,963 (8)	
Bitki artığı	930,000	214 (13)	2,380 (7)	
Petrol	518,000	518 (31)	13,786 (39)	
Elektrik	1,559GVs	134 (8)	2,884 (8)	
Diğer (**)	—	0 (0)	7,838 (22)	
Toplam		1,687 (100)	35,382 (100)	

(*) Ton petrol eşdeğeri.

(**) Taşkömürü, kok, briket, linyit, jet yakıtı, nafta, doğal gaz ve havagazı dahil.

Bölge'de alternatif enerji kaynağı imkânları şöyle olabilir: En hızlı gelişen enerji kaynağı, yılda % 8.0 ile elektrik olacaktır. Petrol, beklenen ülke ortalamasının biraz altında bir hızla, yılda % 4.5 artacaktır. Asfaltit ve bitki artıklarının büyüme hızı, bu kaynakların Bölge'de daha bol olması nedeniyle beklenen ülke ortalamasının üstünde olacaktır, ve yıllık ortalama büyüme oranları sırasıyla % 4.5 ve % 4 kabul edilmiştir. Odun kullanımı fazla artmayacaktır ve büyüme oranı % 2.5 alınmıştır. Tezek kullanımı artmayacaktır. Bütün bu kaynaklara olan nihai enerji talebi yılda ortalama % 3.7'lik bir artışla, 1985'te 1.687 milyon ton petrol eşdeğerinden (tpe) 2005'te 3.5 milyon tpe'ye çıkacaktır.

Nihai enerjiye olan talepteki değişme ekonomik büyümeyle yakın bir ilişki içindedir. Enerji talebinin ekonomik büyüme karşısındaki esnekliği genellikle 1.0 civarındadır. 0.8 gibi mütevazı bir esneklik değeriyle, nihai enerji talebi artışı 2005'te 4.8 milyon tpe, diğer alternatif enerji kaynaklarına olan talep ise 1.3 milyon tpe olacaktır.

(2) Üretim imkânları

Elektrik talebi 2005 yılında 625,000 tpe ile toplam nihai enerjinin % 18'ini meydana getirecektir. Bu, 7,300 GV's'a tekabül etmektedir. GAP projesinin bütün hidroelektrik santrallerinin üreteceği toplam elektrik enerjisi miktarı ise 25,000 GV's olabilecektir. İletim ve dağıtım şebekelerinin yaygınlaştırılması ve yeni kurulacak sanayiler için istikrarlı ve itimat edilir arz kaynağı meydana getirilmesi gerekmektedir.

Petrol arzının artışı yalnızca ithalâta ve nakliye imkânlarına bağlıdır. Asfaltit arzının talebi karşılayacak derecede artması (181,000 tpe) ciddi bir problem yaratmayacaktır. Bölge'deki toplam asfaltit rezervinin 75 milyon ton ya da 32.3 milyon tpe olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktar rezervlerin ekonomik olarak yalnızca % 10'u işletilebilse bile gelecek on yıllarda talebi karşılamaya yeterlidir.

Tarımsal üretim arttıkça bitki artıkları da artacaktır. Hayvancılık sektörü geliştikçe tezek de bollaşacak, ancak, doğrudan yakacak olarak kullanımı azalacaktır. Şu anda Bölge'de hayvan gübresinin % 33'ü tezek olarak kullanılmaktadır. Bu oran Türkiye'de % 18'dir. Tezek olarak kullanılan gübre oranı 2005'e kadar % 15'e düşerse, Bölge'deki tezek kullanımı bugünkü düzeyinde kalacaktır.

Bölgenin yakacak odun potansiyeli düşüktür. Şu anda Bölge'deki toprağın % 20'si orman ve fundalık olarak sınıflandırılmıştır. Ancak, gerçek orman alanı yalnızca 47,916 hektardır. Geri kalan alan, çalı ve fundalarla kaplı olan "enerji ormanları" olarak sınıflandırılmıştır. Daha verimli enerji ormanlarından temin edilen yakacak odunun 700,000 ton olduğu tahmin edilmektedir. Yakacak oduna olan bölgesel talep ise 1.5 milyon ton kadardır. Diğer düşük kaliteli enerji ormanlarının verimli enerji ormanı alanına dönüştürülmesi, ve daha iyi bir idareyle verimin yükseltilmesiyle bölgesel yakacak odun üretimi 2005'e kadar 1.1 milyon tona çıkabilir. Bölge'nin toplam yakacak odun talebinin 2005'te 2.0 milyon ton olacağı öngörülmektedir. Denge sağlanabilmesi için, verimli orman alanının 1990-2005 yılları arasında yılda 2,400 hektar artırılması gerekmektedir (Ek A-1).

Yukarıda ana hatları sunulan, kaynaklar itibariyle talep ve arz projeksiyonları arasındaki boşluğun kapatılması için alternatif enerji kaynakları geliştirilmesi gerekecektir. Bölge'de mevcut başlıca alternatifler şunlardır:

1. Küçük hidroelektrik enerji santralleri,
2. Yakacak odun üretimini artırmak için, hızlı büyüyen ağaçlarla ağaçlandırma,
3. Güneş ve rüzgâr enerjisi, biyogaz ve jeotermal enerji gibi yeni ve yenilenebilir enerji türleri.

Bölge, güneş ışınları ve rüzgâr enerjisi açısından nisbi olarak şanslıdır (83-29 ve 85-1 sayılı EİE raporları). Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki muhtemel jeotermal potansiyelin elektrik üretimi için 500 MV, ısıtma için de 4,000 MV olduğu tahmin edilmektedir. (Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Konferansı Belgeleri, EİE, Ankara, 23-26 Kasım 1981). Bölge'deki rezerv durumunun kesinleştirilmesi için detaylı çalışmalar gereklidir. Hayvancılık sektörü geliştikçe ve tezek kullanımı yaygınlığını kaybettiğince biyogaz üretimi için daha çok gübre bulunacaktır.

5.2.3 Tavsiyeler

(1) Enerji kaynaklarının geliştirilmesi amaçları

Yukarıda anlatılan mevcut enerji durumu ve imkânları veri alındığında ve genel bölgesel kalkınma ihtiyaçları ışığında, GAP bölgesinde enerji kaynaklarının geliştirilme amaçları şöyle özetlenebilir:

- 1) Master Plan'ın öngördüğü yüksek sanayileşme hızını desteklemek;
- 2) Kırsal hane halkının enerji kullanımındaki yapısal değişikliklere uyumunu sağlayabilmek;
- 3) Kentleşmenin ilerlemesiyle birlikte, geleneksel enerjiden ticarî enerjiye yumuşak bir geçiş sağlamak.

(2) Tedbirler

Bu amaçlara ulaşmayı temin edecek tedbirler, sanayileşme, kırsal enerji ve yeni/yenilenebilir enerjiye ait olanlar ve aşağıda anlatılan diğerleridir.

Sanayileşme

Sanayileşmenin temel enerji kaynakları elektrik, petrol ürünleri ve çok daha küçük oranda kömür, linyit ve asfalttır. Bölge'de elektrik üretimi esas olarak hidroelektriğe dayanmaktadır ve gelecekte de böyle olacağı öngörülmektedir.

GAP hidroelektrik santrallerinin üreteceği hidroelektrik enerji, Bölge'de kurulabilecek sanayilerin talebini karşılamaya fazlasıyla yetecektir. Dolayısıyla öncelik, büyük hidro-elektrik santrallerinin ivedilikle tamamlanmasının yanısıra, istikrarlı ve itimat edilir bir kaynak meydana getirebilmesi için, iletişim ve dağıtım ağının yaygınlaştırılmasına verilmelidir.

Petrol arzı esas olarak ithalâtın artmasıyla artacaktır, ancak, aramalara hız verilmesi ülke içi üretimde de önemli bir artış temin edebilir. Boru hattının uzatılması, karayollarının iyileştirilmesi ve demiryolu sistemlerinin güçlendirilmesi gibi petrol nakliyatı alternatiflerini inceleyen kapsamlı bir çalışma yapılmalıdır. Bu çalışma, bütün nakliye şekillerini ve GAP'ın yürürlüğe girmesiyle birlikte üretilecek bütün ana ürünleri kapsayacak şekilde bölgesel bir çerçeve içinde ele almalıdır.

Asfaltit aramaları sistemli bir şekilde sürdürülmeli, bölgesel kalkınma ihtiyaçlarına göre, işletilmesi kolay rezervler tesbit edilmelidir.

Ticarî enerjinin verimli kullanımını teşvik için uygun fiyat sistemleri meydana getirilmelidir. Elektrik tarifelerinin geçmişte çok düşük olması verimli kullanımı büyük ölçüde engellemiştir. Bu fiyatlar uzun dönem marjinal üretim maliyetine uygun olarak tesbit edilmelidir. Petrol ürünlerinin fiyatları, ithalât ve iç üretimde optimal seviyeye ulaşılması ve verimli kullanımın temin edilmesi için, kaynağın ülke ekonomisi açısından gerçek üretim maliyetini yansıtmalıdır.

Kırsal enerji

Köy elektrifikasyonu son yıllarda hızlanmış olup, Siirt'in dağlık bölgelerindeki bazı yerleşimler dışında, Bölge'deki köylerin çoğuna elektrik götürülmüştür. İleriki yıllarda enerji hatlarının dağıtım kapasitesinin artırılmasına ve yeni ve bağımsız enerji kaynaklarının geliştirilmesine önem verilmelidir. Bu ikinci konuda, esas alternatif küçük hidroelektrik santraller olacaktır.

Kırsal enerji kaynaklarına, elektrik, biyogaz, LPG, bitki artıkları, geleneksel tezek ve odunun birleştirilmesiyle çeşitlilik kazandırılabilir. Bu yapılırken, genel bir enerji verimliliğinin temin edilebilmesi için, çeşitli kırsal faaliyetleri birleştiren entegre sistemler meydana getirilmelidir. Hayvan gübresi miktarı artıkça biyogaz tesisleri hem yakıt hem de organik gübre üretebilir. Artan miktarda bitki artığı hem doğrudan yakıt olarak kullanılabilir, hem de hayvan yemi olarak kullanılarak hayvancılığın gelişmesine ve gübre miktarının artmasına katkıda bulunabilir. Hem ek yakıt sağlamak, hem de erozyonu azaltmak için, tarımsal işletmelerde ağaç yetiştirilmesi, fidan üretimi artırılarak, teşvik edilmelidir.

Yöre halkının enerji kullanımı konusunda bilinçlendirilmesi ve dolayısıyla verimli enerji kullanımının ve enerji tasarrufunun teşviki açısından, halkın yerel enerji kaynaklarının geliştirilmesine katılması önemlidir. Bu amaçla kırsal kooperatifler teşkil edilebilir. Daha verimli enerji kullanımına ail bilgiler bu kooperatifler aracılığıyla kırsal nüfusa aktarılabilir.

Yeni/yenilenebilir enerji

Güneş enerjisiyle çalışan su ısıtıcıları, evlerde kullanımdan bir dizi sınıai kullanım alanına kadar yaygınlaştırılmalıdır. Bunların nisbeten, düşük işleme ısısına ihtiyaç duyan ve Master Plan tarafından öngörülen bazı tarıma dayalı sanayilerde sınıai işleme ısısı olarak kullanılması çok uygun olacaktır. Mezbahaların temizliği gibi hijyenik amaçlarla da kullanılabilir.

Kullanımın ekonomik olduğu sahalarda fotovoltaik enerji kullanımı da kolayca yaygınlaştırılabilir. Kontrollü otlatma demonstrasyon projeleri, sığırları rotasyon halinde farklı sahalarda otlatmak ve sulama kanallarına yaklaştırmamak için fotovoltaik enerjiden faydalanmalıdır. Kurulması tavsiye edilen Bölgesel Kalkınma Merkezi ve kamu tesislerinde de tanıtım maksadıyla fotovoltaik enerji kullanılabilir.

Yukarıda sözü edilen biyogaz tesisleri, önce Bölge'nin farklı doğal şartlarına ve hakim sürü

kompozisyonuna sahip seçilmiş alanlarda tanıtım projeleri olarak başlatılmalıdır. Rüzgâr enerjisi ve jeotermal enerjinin araştırılması gereklidir. Yakın gelecekte, tanıtım amacıyla birkaç rüzgâr değirmeni kurularak farklı yörelerdeki performansları gözlenmeli ve yerel olarak imal edilebilme şartları araştırılmalıdır. Bölge'de jeotermal enerji kullanılması daha uzun vadeli bir alternatiftir. Enerjinin sinai üretim sürecinde ısı, seralar, rekreasyon amaçları ve ev içi entegre kullanımını sistemli bir araştırma konusu haline getirecek bir çalışma başlatılmalıdır.

5.3 Çevre

5.3.1 Çevre idaresinin kapsamı

Herhangi bir bölgede, özellikle de sert tabiat şartlarında çevre düzgün bir şekilde idare edilmediği takdirde hızlı ekonomik büyüme sürecinin devam ettirilemeyeceği yaygın kabul görmektedir. Bu noktada gerçek mesele ekonomik kalkınmayla çevre korunması arasında bir çelişki değil, sürekli ekonomik büyümeyi temin edecek bir çevre idaresinin belirlenmesidir.

Büyük ölçekli ve çok-sektörlü bir proje olan GAP'ın çevre üzerinde önemli etkileri olacaktır. Özellikle de büyük su birikimleri ve salt havzalar arası aktarımı gibi metodlarla geniş bir sahada sulamaya başlanması, Bölge'de toprak ve su rejimlerini önemli ölçüde değiştirecektir. Bu ise hem bitki örtüsünü ve hayvan türlerini, hem de insanları etkileyecektir.

Bu değişiklikler, tıpkı GAP'ın uygulanmasının sosyo-ekonomik etkisi gibi, oldukça temel nitelikte ve kalıcı olacaktır. Bu sebeple, çevre boyutu GAP bölgesel kalkınmasının entegre bir parçası olarak ele alınmalı ve sosyo-ekonomik gelişme için alınan diğer tedbirlerle uyum içinde kapsamlı bir yaklaşım benimsenmelidir.

5.3.2 Doğabilecek problemler ve tedbirler

(1) Doğabilecek problemler

GAP, çevreye gereken dikkat gösterilmeden uygulanırsa bir dizi problemin ortaya çıkması beklenebilir. Bunlar iki sınıfa ayrılabilir: proje seviyesinde ele alınabilecek olanlar ve daha genel bir yaklaşımı gerektirenler. Bu iki kategorideki problemler aşağıda verilmektedir:

(a) Projeler itibarıyla yaklaşılacak çevresel problemler

- Sanayi atıkları
- Kent kanalizasyon suları
- Katı atıklar
- Madencilik, sanayileşme ve termik enerji üretimine bağlı hava-ve su kirliliği
- Baraj göllerinde sedimentasyon
- Baraj gölleri çevresinde toprak kayması
- Barajlar ve su birikimleri sebebiyle balık türlerinin yaşama ortamının değişmesi ve bunun balık göçleri üzerindeki etkisi
- Nehir akış rejimindeki değişiklikler sebebiyle nehir yataklarının alçalması ve nehir sahillerinin erozyonu
- Tarım ve kentleşme arasında toprak kullanımı çatışması.

(b) Daha bütünsel bir yaklaşım gerektiren çevre problemleri

- Toprak erozyonu
- Yetersiz drenajdan kaynaklanan su birikmesi ve tuzlanma
- Rüzgâr erozyonu

- Yakacak odun temini ya da ekili araziye/otlağa dönüştürmek için yapılan kesimler sebebiyle orman varlığının azalması
- Aşırı otlatma nedeniyle otlakların fakirleşmesi
- Gübre ve tarım ilacı kullanımındaki artıştan kaynaklanan su kirliliği
- Bitki örtüsü ve hayvan türlerinde ekolojik değişiklikler
- İklim değişimleri
- Sudan kaynaklanan hastalıklar.

(2) Genel tedbirler

Gerektiğinde, (a) kategorisindeki problemler için, proje seviyesinde tedbirler belirlenmelidir. Bunlar, başka projeler yada idarî tedbirler şeklinde olabilir. Birinci grupta atık su arıtma tesisleri, katı atık işleme projeleri, ve toprak kaymasını önleyecek ya da tesislerin yerini değiştirecek yapısal tedbir projeleridir. İkinci grup ise, atık boşaltma ve dışarı verme standartlarının ve toprak kullanımı metodlarının ortaya konmasını içerir.

Toprak ve suyla alakalı problemlerin hepsi (b) kategorisinde. Aslında, lüzumlu olan, toprak ve suyun bir arada idare edilmesi, başka bir ifadeyle nehir havzası idaresidir.

Amaçlar, (1) toprağın verimli üst tabakasının erozyonunu asgariye indirmek, (2) çevreye organik ve inorganik atık boşaltımını asgariye indirmek, ve (3) toprağın su tutma kapasitesini ve verimini arttırmaktır.

Toprak ve suyla ilgili çevre problemlerini birçok eleman etkiler. Bunlardan önemli olanları şunlardır:

- yağış rejimi -- mekânsal ve yıllık dağılım,
- toprak kullanımı -- farklı bitkilerin ekim alanları, tarım uygulamaları, otlaklar, farklı yoğunluk ve boyuttaki yerleşim alanları, vb.
- bitki örtüsü,
- toprağın özellikleri,
- topoğrafya -- eğimin derecesi ve uzunluğu.

Bu problemlere karşı alınabilecek genel tedbirler de şunları içermektedir:

- 1) Toprağın derin sürülmesi, eğimli yerlerde teraslama, şeritvari ekim, malçlama ile bitki köklerinin korunması gibi metodların uygulanması ve sulama, gübre, ve tarımsal ilaç kullanımının kontrollü yapılması;
- 2) Çok yıllık ürünlere ve toprak yüzeyini daha iyi koruyan*ve toprağı zenginleştirici özellikleri daha çok olan diğer ürünlere yeterli alan ayrılması;
- 3) Tarımsal işletmelerde ağaç yetiştirilmesi;
- 4) Mer'a yönetimi;
- 5) Kontrollü otlatmanın teşviki;
- 6) Ağaçlandırma.

5.3.3 Tavsiyeler

Gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkabilecek çevre problemlerinin çözümü için iki grup tedbir tavsiye edilmektedir. Birincisi, GAP için Çevresel Etki Değerlendirme uygulamaları başlatılmalıdır. Bu, genellikle (a) kategorisinde yer alan projeye özgü çevre problemlerinin tesbitine ve tedbir alınmasına yardımcı olacaktır. Çevre Genel Müdürlüğü, Çevresel Etki Değerlendirme

Yönetmeliği'ne Çevre Yasası (Madde 10) uyarınca nihai şeklini vermektedir. GAP'la bağlantılı önemli yatırımların çoğu, ve bir bütün olarak GAP, Çevresel Etki Değerlendirme Raporu hazırlamanın zarurî olduğu kategoriye girmektedir (Tablo 5.7).

Bu girişim, hem Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 1985'te yayımladığı zorunlu Çevresel Etki Değerlendirme Konsey Talimatı'nın gereklerinin tam olarak yerine getirilmesinin yolunu açacaktır, hem de GAP için oldukça önemlidir. GAP bölgesindeki yatırımların boyutu ve bu yatırımların bölge dışındaki etkileri de gözönüne alınınca böyle bir yaklaşımın GAP'da örnek bir çalışma olarak başlatılması uygun olacaktır.

İkinci grup tedbir ilgili kuruluşların, (b) kategorisindeki problemlerin çözümü için sürekli olarak çaba harcamalarıdır. Tarımsal yayım, tanıtım ve denetim, temel elemanlardır. Sulama, gübre ve tarım ilacı kullanımı, daha iyi bitki desenlerinin ve tarım uygulamalarının benimsenmesi ve tarım işletmelerinde ağaç yetiştirilmesi, yaygınlaştırılması gereken tarımsal yayım konularıdır. Mer'a idaresi, kontrollü otlatma ve ağaçlandırmanın hızlandırılmasının teşviki için kamu sektörü müdahaleleri gerekecektir. Bir evvelki konu ile ilgili tanıtım projeleri başlatılmalıdır. Söz konusu tedbirler bu raporun ilgili bölümlerinde anlatılmıştır.

Sudan kaynaklanan hastalıkların kontrolü ve iklim ve çevre değişikliklerinin değerlendirilmesi için denetim şarttır. Bir ilk adım olarak, denetimde kullanılacak endekslerin tespit edilmesi ve toplanması gereken diğer bilgilerin belirlenmesi için, farklı kuruluşların elindeki bilgileri değerlendirecek bir inceleme yapılmalıdır.

5.4 İnsan Kaynakları ve Sosyal İhtiyaçlar

5.4.1 Mevcut şartlar

(1) Demografik yapı

Bölgenin nüfus yoğunluğu, 1985 verileri itibariyle Şanlıurfa'da kilometrekare başına 43 kişiyle Gaziantep'te kilometrekare başına 126 kişi arasında değişmekte olup, ülke ortalamasının altındadır. Genel nüfus artış oranı ülke ortalamasının üstündedir. Kentsel nüfus oranı 1985 yılı itibariyle % 49.9 ile ülke ortalaması olan % 53.0'ün biraz altındadır. Ayrıntılı bilgiler Ek G-1'de sunulmuştur.

Bölge, net olarak dışa göç vermektedir. Yalnızca Gaziantep 1965-70 ve 1970-75 dönemlerinde net göç almış, ancak, 1975-80 döneminde Bölge'nin diğer beş ili gibi yeniden göç vermeye başlamıştır.

Yüksek nüfus artış hızı ve net dış göç, Bölge'deki tabii nüfus artışının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. 1966, 1973 ve 1978'de yapılan nüfus araştırmalarına göre, ülkedeki en yüksek doğurganlık oranları Bölge'de görülmektedir. Toplam doğurganlık oranları 1975'te bölge'de 6.9, Türkiye'de 5.0; 1980'de ise Bölge'de 7.0, Türkiye'de 4.5'ti. Çocuk ölüm oranları yaygınlaştırılan anne/çocuk bakımı ve aile planlaması çalışmaları sayesinde 1970'den bu yana azalmış olmakla birlikte genellikle yüksektir.

Yüksek doğurganlık oranları genellikle, kötü sağlık ve beslenme koşullarını, yetersiz sağlık tesislerini ve uygun tedavi yöntemlerine ilişkin bilgisizliği yansıtan yüksek ölüm oranlarıyla ilişkilidir. Bölge'de, kuzeydeki sert iklim şartları kırsal nüfusun sosyal yapısı ve kültürel değerler sebebiyle aile planlamasına olumsuz yaklaşılması da yüksek doğurganlık ve ölüm oranlarına katkıda bulunmaktadır.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı araştırmasının sosyo-demografik sonuçlarına göre, doğurganlığı etkileyen elemanlar şunlardır:

- erkek ve kadınların eğitim seviyesi,
- çocuk ölüm oranı,
- sağlık hizmetlerinin elverişsizliği,
- aile planlaması hizmetlerinin ve çiftler için yeterli bilgi, motivasyon ve müşavirlik hizmetlerinin varlığı,

Kentsel alanlarda eğitim düzeyi genelde daha yüksek, ölüm oranları, daha iyi sağlık hizmetleri ve sıhhi koşullar nedeniyle daha düşüktür. Kentlerde bilgi edinmek daha kolay olup kültürel değerler nisbeten esnektir. Kadınların tarım dışı faaliyetlere katılması daha yaygındır. Bu koşulların etkisi ile doğurganlık kentlerde daha düşüktür. 1980'de, nüfusu 10,000'in üzerindeki yerleşmelerde toplam doğurganlık, Bölge için 6.3, Türkiye için 4.1 olup, yukarıda verilen genel doğurganlık oranlarının altındaydı.

Yüksek doğurganlık oranları ve net dış göç nedeniyle, Bölge'deki çalışma çağındaki nüfus oranı, ülke ortalamasının altındadır. 15-69 yaş grubundaki nüfusun oranı 1975 ve 1980'de Bölge'de sırasıyla % 47.9 ve % 47.0, Türkiye'de ise % 54.7 ve % 55.9 idi.

(2) Sağlık hizmetleri

Türkiye'deki temel sağlık hizmetleri, halka tıbbi bakım sağlanmasına ve sağlıklarının korunmasına yöneliktir. Sağlık hizmetleri kapsamında aşağıda belirtildiği gibi üç tip dispanser ve sağlık kurumu bulunmaktadır:

İl merkezinde, dört doktor ve altı sağlık personeliyle 50,000 kişiye hizmet sunan A1 tipi dispanser. İlçe merkezinde, iki doktor ve dört sağlık personeliyle 30,000 kişiye hizmet sunan D1 tipi dispanser.

Bir doktor ve üç sağlık personeliyle 7000-8000 kişiye hizmet sunan köy tipi dispanser. 2000-2500 kişiye hizmet sunan ve bir ebese olan sağlık kurumu.

1987 sonu itibarıyla Bölge'de 250 dispanser, 1502 sağlık kurumu ve 340 doktor vardır. Yukarıdaki kıstaslar ışığında tesis sayısı yeterli görünmekle birlikte, doktorlar, sağlık personeli ve teçhizat yetersizdir. Bölge'de dizanteri, para-tifo, sıtma ve tifo oranları, ülke ortalamasının önemli ölçüde üstündedir. Bölge-içi farklılıklar da çarpıcı ölçekte; 1981'de önemli hastalıkların çoğunda en yüksek enfeksiyon oranı Siirt'teydi. Ancak, 1987'ye gelindiğinde durum dikkate değer ölçüde düzelmiştir.

Son yıllarda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından yaygın bir aşılama kampanyası yürütülmüş ve boğmaca, difteri, kızamık, çocuk felci ve tifo vakalarının azalması temin edilmiştir. Bölge'de aşılama oranı yılda ortalama % 22 oranında artarak 1981'de 343,754'ten 1987'de 1,136,752'ye çıkmıştır.

Anne ve çocuk sağlığı faaliyetlerinde, özellikle eğitim seviyesinin düşük olduğu az gelişmiş bölgelerde müşavirlik önemlidir. Anne ve çocuk bakımı uygulamaları, doğum kontrol vasıtaları ve bebek maması temininin yanısıra, gebelik sırasında ve sonrasında verilecek eğitimi ve ev ziyaretlerini de içerir. Türkiye'de her 10,000 kişiye 1986'da 23.7, 1987'de 24.1 hastane yatağı düşüyordu. Bölge'de 1986 yılı itibarıyla bu sayı, Adıyaman için 7.4, Diyarbakır için 22.0, Gaziantep için 14.1, Mardin için 4.5, Siirt için 6.6, Şanlıurfa için ise 7.8'di. Bu düşük seviyelere rağmen, Bölge'de dolu yatak oranı düşüktür. Bunun nedenleri, (1) personel yetersizliği, (2) tıbbi teçhizat eksikliği, ve (3) halkın bilgisizliği ya da önyargısıdır. İnsanlar, daha iyi hizmet için Bölge dışındaki tesislerden faydalanmaktadırlar.

Hastanelerin çoğu devlete aittir. 1987'de Bölge'de 36'sı devlet hastanesi olmak üzere toplam 47 hastane bulunmaktadır (Ek G-3).

(3) Eğitim

Türkiye'nin eğitim sistemi, örgün eğitim ve yaygın eğitimden oluşur. Örgün eğitimin beş düzeyi vardır:

- Okul-öncesi eğitim 3-4 yıl
- İlkokul 5 yıl
- Ortaokul 3 yıl
- Lise 3 yıl
- Yüksek öğrenim (üniversite) 4-6 yıl

Okul-öncesi eğitim, 3-5 yaş grubunda yuvalar, 6 yaş grubunda ise anasınıfları tarafından yürütülmektedir. Ülke çapında hedeflenen okullaşma oranları, 1986/1987 için % 6.0, 1987/1988 için % 8.0, 1988/1989 için % 10.0'dur. Okul-öncesi eğitim, özellikle Türkçe öğretilmesi açısından önemlidir.

1985 Nüfus Sayımı'na göre, altı yaşın üstündeki nüfusun % 77'si okur-yazardır (erkeklerde % 86, kadınlarda % 68). Okur-yazarlık oranları Bölge'de genellikle çok daha düşük olup, 1985 verileri itibarıyla % 48 (Mardin) ile % 71 (Gaziantep) arasında değişmektedir. 1980-85 döneminde okur-yazarlık oranları özellikle GAP illerinde ve kadınlar arasında önemli bir artış göstermiştir.

Türkiye'de ilkokul eğitimi mecburidir. Devlet ilkokulları, bölge temel okulları, bölge yatılı okulları, özrümlüler için ilkokullar ve özel ilkokullar da dahil, ilkokullara kayıt oranı Bölge'de, ülke ortalamasının altındadır, ancak istikrarlı bir biçimde artmaktadır. Kızların okullaşma oranı, 1980/81 ile 1986/87 arasında yılda % 10'un üstünde artarak Türkiye genelinde kız öğrencilerin okullaşma oranını % 5.8'den % 8.4'e çıkarmıştır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Bölge'de hep daha yüksek olup 1980/81'de 30'dan 1986/87'de 41'e çıkmıştır. Bu sayı Türkiye genelinde sırasıyla 20 ve 31'dir.

	Bölge öğrencilerinin oranı (%)	
	1980/81	1986/87
İlkokul	7.8	9.6
Ortaokul	5.4	6.0
Lise	5.8	6.0

1987-88 eğitim yılındaki okullaşma oranları aşağıda hedeflerle karşılaştırılmıştır:

	Hedef	Birim (%)					
		A	D	G	M	S	Ş.U
Okul-öncesi eğitim	10.0	8.2	8.2	13.5	8.3	11.5	8.9
İlkokul	100.0	92.0	80.6	98.9	70.7	71.0	80.4
Ortaokul	68.0	35.8	32.1	45.8	18.8	24.5	26.0
Lise	37.3	14.4	17.4	25.9	8.9	12.3	11.2

Bölge'de ortaokul ve lise seviyesinde meslek okulları vardır. 1986/87 itibarıyla Bölge'de toplam 100 öğrencisi olan iki sınıflık meslek ortaokulu vardır. Türkiye'de ise 2,400 öğrencili 46 sınıf bulunmaktadır. Lise düzeyindeki meslek okullarında, 1986/87 itibarıyla Bölge'de 17 okul, 193 sınıf ve 5,944 öğrenci, Türkiye'de ise 342 okul, 5,132 sınıf ve 189,349 öğrenci bulunmaktadır. Bölge öğrencilerinin oranı bu eğitim seviyesinde oldukça düşüktür. Okullar özellikle kırsal bölgelerde çok azdır.

Bölge'de iki üniversite (Dicle ve Gaziantep Üniversiteleri) bağlı 22 fakülte ve yüksek öğrenim kurumu vardır. Bunlardan yedisi öğrenci kabul etmeye 1988/89'da başlamıştır.

Bölge'deki yaygın eğitim kurumları, kız pratik meslek okulları, özel öğretim merkez ve kursları, okuma-yazma kampanyası faaliyetleri ve gezici köy kurslarından oluşmaktadır.

5.4.2 İşgücü talep ve arzı

(1) İşgücü talep ve arz dengesi

İşgücü ihtiyacı

Önerilen sosyo-ekonomik çerçevenin belirlediği kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için, işgücü ihtiyacının karşılanması gerekmektedir. Bölge'de istihdam 1985 yılında 1,528,000'di. Katma değer projeksiyonu ve işgücü verimliliğindeki artış da içeren sektör istihdam katsayısı varsayımı esas alındığında, 2005 yılındaki işgücü ihtiyacının 2,796,000 olacağı hesaplanmıştır. (Bölüm 4.1). Veriler ve sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

	Çalışan başına katma-değer 10 ³ TL		Katma değer 10 ⁹ TL		İşgücü 10 ³	
	1985	2005	1985	2005	1985	2005
Tarım	1,350	2,210	1,467	3,186	1,086	1,440
Yeni agro-sanayiler	7,200	13,000	0	724	0	56
Diğer sanayiler	7,500	13,550	582	2,583	78	191
İnşaat	5,600	8,320	276	864	50	104
Hizmetler	4,400	6,540	1,384	6,572	314	1,005
Toplam			3,709	13,929	1,528	2,796

Tabloda görüleceği gibi, bu 20 yıllık sürede 1,267,000 işçiye daha ihtiyaç duyulacaktır.

İşgücü arzı

Bölge'deki toplam nüfus, geçmiş yıllar artış hızına göre % 2.9 oranında artabilir. Bölge'nin şu anki tabii artış hızının yüzde 3.0 olduğu tahmin edilmektedir. Bu hızın korunması halinde Bölge'nin 4,304,000 olan nüfusu, 2005'e kadar 7,774,000'e çıkacaktır. Geçmiş yıllar artışına göre yapılan hesaplamalara göre 2005 yılı nüfusu 7,575,000 dur.

Bu şekilde yapılan hesaplamalar, hem net dış göçün, hem de doğum ve ölüm oranlarının azalmasını varsıtmaktadır.

Önerilen sosyo-ekonomik çerçeveye göre, Bölge nüfusu 2005'te 7,809,000'e çıkacaktır. Bu, toplam nüfusun % 3'üne tekabül eden bir ek nüfusun başka bölgelerden gelmesini gerektirecektir. 1975-80 döneminde Bölge'ye ortalama göç oranı % 3.6'ydı, ülke ortalaması ise % 6.4'tü (Ek G-1). Bölge'ye göçün, net dış göçün aksine net iç göçe dönüşmesi gerekecektir.

1985'te Bölge'de çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfusa oranı % 47'ydi. İç göçle birlikte bu oran artacaktır. İşgücüne katılma oranı 1985'te % 70'li. Gelecekte bu oranı iki eleman belirleyecektir. Birincisi giderek artan sayıda kadın işgücüne katılacaktır. İkincisi, daha çok kişi orta ve daha yüksek eğitim görecektir, işgücü pazarı dışında daha uzun bir süre kalacaktır. Çalışma çağındaki nüfus oranının % 50, işgücüne katılma oranının da % 70 kabul edilmesi halinde, senaryonun nüfus projeksiyonu 2,733,000'lik bir işgücü arzı sonucunu vermektedir.

(2) Nitelikler

Yüksek öğretim ihtiyacı

Bölge ekonomisi geliştikçe, yüksek öğrenim görmüş daha çok işçiye ihtiyaç duyulacaktır. Ortaokul, lise ve yüksek öğrenim kurumlarını bitirmiş iş gücünün toplam işçi sayısına oranı, sırasıyla % 12, % 7.5 ve % 2'dir. (Ek G-1). İleride hem bu oranların önemli ölçüde artması, hem de her seviyedeki eğitimin kalitesinin iyileştirilmesi gerekecektir.

Çeşitli eğitim kurumlarından mezun olanlar, mevcut ve tavsiye edilen kayıt oranlarına göre karşılaştırılmıştır. Sonuçlar aşağıda özetlenmiştir:

(Birim: 10³)

Eğitim Kurumu	Kayıtlar 1986		2005'te kayıtlar		Toplam Mezun 1986-2005		
		(%)	Mevcut orana göre	Tavsiye edilen orana göre	(%)	Mevcut orana göre	Tavsiye edilen orana göre
Ortaokul (Normal)	93.7	(29.0)	181	373	(60)	897	1,320
Ortaokul (Teknik)	11.5	(3.6)	23	125	(20)	111	298
Lise (Normal)	38.7	(13.0)	71	115	(21)	352	425
Lise (Teknik)	15.4	(5.2)	28	104	(19)	141	289
İleri eğitim	9.1	(2.6)	16	75	(12)	60	143

Mevcut kayıt oranları 2005'e kadar korunursa, % 70'lik işgücüne katılım oranının değişmediği varsayımıyla, daha fazla eğitim görmüş ek işgücü miktarı, ortaokul ve sonrası için 706 bin, lise ve sonrası için 345 bin ve ileri eğitim için 42 bin olacaktır. Bunlar, 2005 yılındaki toplam işgücü ihtiyacının sırasıyla % 25'ine, % 12'sine ve % 1.5'ine tekabül etmektedir. Bunlar, mevcut oranlarla karşılaştırıldığında, muhtemelen yüksek eğitim dışında, yeterli bir iyileşmeyi ifade etmektedir. Tavsiye edilen kayıt oranlarına göre, daha fazla eğitim görmüş işgücü oranları, ortaokul ve sonrası için % 41, lise ve sonrası için % 18, ileri eğitim için ise % 3.6 olacaktır.

İç göçler

GAP bölgesi, bir bütün olarak, net dış göç vermektedir. Ancak, Türkiye'deki illerin ortalamasıyla karşılaştırıldığında, Şanlıurfa ve Mardin dışındaki GAP illerinin dışa göç verme oranları, Türkiye ortalamasının çok altındadır. Net dış göç eğiliminin tersine dönüştürülebilmesi için bölgeye olan göç (iç göç) oranlarının artması gerekecektir.

1975-80 yılları arasında GAP illerine göç edenlerin geldikleri yerlere göre dağılımı ve GAP illerinden göçenlerin gittikleri yerlere göre dağılımı aşağıda özetlenmiştir:

<u>Gelinen/gidilen yer</u>	<u>İç Göç</u>	<u>Dış Göç</u>
Diğer GAP illeri	% 30.2	% 16.5
Komşu iller	17.9	8.4
Çukurova bölgesi	12.7	23.9
Metropol bölgeler	16.7	27.7
Diğer iller	22.5	23.4
Bölgeye/bölgeden toplam göç eden kişi sayısı	122,703	226,219

Komşu illere ve komşu illerden göç oldukça dengelidir. GAP bölgesinin nisbi ekonomik konumu güçlendikçe bu illerden gelen göç, bu illere yönelik göçten daha ağır basacaktır. Diğer illerden göç de daha dengeli bir hal alacaktır. Daha gelişmiş Çukurova bölgesi ve metropol bölgelerden göç kısa dönemde fazla artmayacak, ancak, erkeklerin ağır bastığı dönüş göçü, özellikle Şanlıurfa ve Mardin illeri için önemli olabilecektir.

5.4.3 Tavsiyeler

(1) İnsan kaynaklarının geliştirilmesi

İnsan kaynaklarının geliştirilmesi, yalnızca bölgesel kalkınma için temel bir şart olmayıp, daha da önemlisi kendi başına bir amaçtır. GAP bölgesinde sosyal hizmetlerin seviyesi, son yıllarda hızla yükselmekle birlikte, genelde ülke ortalamasının çok altındadır. Altı GAP ili de net dış göç vermektedir. Durumun düzelmesi iki şekilde olabilir:

- 1) Net dış göç eğilimini tersine çevirmek,
- 2) Bölge içinde insan gücünü eğitmek.

Aslında bu iki yaklaşım birbirini tamamlamaktadır. Net dış göç eğiliminin tersine çevrilmesi için Bölge'deki sosyal hizmetlerin önemli ölçüde geliştirilmesi gerekecektir. Bu insan gücü kaynağının geliştirilmesinin de önemli bir şartıdır. Dolayısıyla, ekonomik kalkınmaya paralel olarak, sosyal hizmetlerin de bütün yönleriyle geliştirilmesi lüzumludur.

(2) Tavsiyeler

Bu hedeflere ulaşmak için üç esas tedbir alınmalıdır. Birincisi eğitim ve sağlık hizmetleri önemli ölçüde iyileştirilmelidir. İkincisi teknik eğitim ve öğretime önem verilmelidir. Son olarak, uzun dönemde daha yüksek seviyede hizmet sunacak tesisler kurulmalıdır. Bu tedbirlerin her birine ait detaylar aşağıda anlatılmıştır.

Eğitim ve sağlık hizmetleri

Bölge'nin eğitim ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinin asgari hedefi, mevcut ülke ortalamasına 2005 yılına kadar ulaşılması olmalıdır. Farklı seviyelerde okullaşma oranlarıyla sağlık tesisleri ve personelinin seviyesi ise, 2005 yılına kadar, mevcut ülke ortalamasını geride bırakmalıdır. Bunu gerçekleştirmek nüfus oranının üzerinde devlet yatırımını gerektirecektir (Ek C). Özel sektörün eğitim ve sağlık hizmetlerindeki rolü giderek önem kazanacaktır.

Yine de, ilk eğitime yüzde yüz kayıt amacı, Bölge'deki kırsal nüfusun dağınık yerleşme şekli ve

sosyal yapısı sebebiyle güçlüklerle karşılaşılabilir. Bu güçlüğün üstesinden gelmek için, yatılı okullarla, otobüs servisi sistemini birleştiren yeni bir sistem incelenmelidir (Ek G-2).

Fiziki şartların düzeltilmesine paralel olarak, bütün eğitim seviyelerinin eğitim personeli ve diğer bütün personel ihtiyaçları karşılanmalıdır. Bu amaçla, Bölge'ye atanan öğretmenlerin ek ücretleri önemli ölçüde artırılmalı ve barınma, sağlık ve dinlenme ihtiyaçları, önceliklere göre karşılanmalıdır.

Geniş halk kitlelerinin eğitilmesi ve sağlık şartlarının iyileştirilmesi için görsel-ışitsel iletişim vasıtalarından etkili bir biçimde yararlanılmalıdır. Bu vasıtalar, yeni ürünlerin tanıtılması, tarımsal uygulamalara ve pazarlama imkanlarına ait bilgilerin yaygınlaştırılması için de faydalıdır.

Kırsal alanlarda sağlık şartlarının iyileştirilmesi, yalnız temel bir insanî ihtiyaç olması açısından değil, kırsal alanlarda verimliliğin artırılmasının bir şartı olarak da önem taşımaktadır. Sağlık hizmetlerinin, yukarıda anlatılan kıstaslara uygun olarak iyileştirilmesinin yanısıra, yaygın sulama ve birikimi sonucunda yaygınlaşabilecek bazı hastalıklara da özellikle dikkat edilmelidir. Bu tür gelişmeleri kontrol edebilmek için izleme şarttır.

Teknik eğitim/öğretim

Bölge'nin teknik eğitim ve öğretim seviyesi, ülke ortalamasının çok altındadır. Özellikle, GAP uygulaması neticesinde kurulacak bir dizi faaliyet dikkate alınır, pekçok sahada teknik eğitim/öğretim lâzım olacaktır. Bu sahalar, çeşitli tarım ürünleri işlemeyi, entansif sığır yetiştiriciliğini, kümes hayvancılığını ve bunlarla ilgili faaliyetleri kapsayacaktır. İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü'nün meslek eğitimi konusundaki girişimi daha da güçlendirilmelidir. Kırsal alanlarda verimliliğin ve istihdam imkânlarının artırılması için, Bölge'nin kırsal alanlarının özel ihtiyaçlarına uygun, metal işleme, dokumacılık, el sanatları ve ev ekonomisi gibi konularda, mevcut ve yeni oluşturulacak kurumlarda kurslar açılmalıdır.

Yüksek seviyede hizmetler

İhtisaslaşmış üst seviye hizmet kurumlarının Bölgede kurulması iç göçü teşvik eder ve bu tür tesislerin varlığı, GAP bölgesinin genel imajını güçlendirmekte çok etkili olur. Uzun dönemde, Bölge'de seçkin bir yüksek öğrenim kurumu kurulmalıdır. Düşünülebilecek diğer yüksek seviyeli hizmet tesisleri ise milletlerarası toplantı ve ileri teknoloji merkezleri olabilir.

5.5 Malî Kapasite

5.5.1 Şimdiye kadar ki gelişmeler

(1) Sermaye yatırımı - bir makro bakış

İzlenen açık bütçe politikası kamu finansmanının temel bir zayıflığı olup tasarruf eğilimlerinde çarpıklığa yol açmaktadır (alt-bölüm 2.1.1). Açıkları azaltmak ve enflasyonu kontrol etmek için kamu yatırımlarının azaltılması ise ekonomik büyümeyi önemli ölçüde yavaşlatacaktır. 1980'de hükümetin benimsediği Ekonomik İstikrar Programları, bu çelişkiyi çözme teşebbüsüdür. Mesela katma değer vergisi (KDV) devlet gelirlerini artırma vasıtası olarak değerlendirilmelidir. Yatırım ihtiyacının bütçe-dışı kaynaklardan karşılanması için çeşitli fonlar oluşturulmuştur. 1984'te uygulamaya konulan Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı ve Geliştirme Destekleme Fonları buna misaldir.

Politika alanındaki diğer bir önemli değişiklik, malî kaynakların, piyasa mekanizması vasıtasıyla daha etkin dağılımını sağlamak için özel sektöre verilen önemin artmasıdır. Bu, Kamu İktisadi

Teşebbüsleri'nin (KİT) kârlı kuruluşlar haline getirilmek üzere piyasa ekonomisine geçirilmelerini ve bazılarının özelleştirilmesini de ihtiva etmektedir. KİT'lerin vergi sonrası faktör gelirlerinin, KDV'den temin edilen devlet geliriyle karşılaştırılabilir seviyeye ulaştığı tahmin edilmektedir.

Bu noktalarda sağlanan değişiklikler birkaç makro ekonomik endeks yardımıyla izlenebilir. Tablo 5.7'de verilen son yıllara ait sabit sermaye yatırımlarından aşağıdaki neticeler çıkarılabilir:

- 1) Konsolide devlet bütçesinin toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı 1983'ten beri düşmektedir.
- 2) KİT yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı da 1983'ten beri düşmüştür.
- 3) Özel sektör yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı 1970'lerin başında % 50'den 1982'de % 38.9'a düşmüşken, 1986 yılı itibariyle % 43'e çıkmıştır.

Son yıllardaki değişmelerin başka göstergeleri de vardır. Sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı 1975'ten beri % 20 civarında idi ve 1980'lerde % 18-19 seviyesine düştü. 1986'da ise % 22.3'e çıktı. Bu, Toplu Konut Fonundan ve dış kaynakların daha çok kullanılmasından ileri gelmiştir. Sabit fiyatlarla ölçülen GSMH ve yatırım harcamaları marjinal sermaye hasıla oranlarının iyileştiğini göstermektedir. Bu oran 1976-81 döneminde 11.8 iken 1981-86'da 4.4'e inmiştir.

(2) Yatırımların bölgesel dağılımı

Kamu yatırımları

Kamu sabit sermaye yatırımlarının 1970-75 döneminde % 5'i, 1976-81'de ise % 6'sı GAP bölgesine ayrıldı; her iki oran da GAP nüfusunun toplam nüfusa oranının altındadır. Bölge'de nüfus yoğunluğunun daha düşük olduğu ve dolayısıyla aynı hizmet seviyesini saptamak için genellikle kişi başına daha yüksek yatırım yapmak gerektiği dikkate alınırsa, bu dağılım, merkezi hükümetin Bölge'ye geçmişte pek öncelik tanımadığını göstermektedir.

Bölge'ye yapılan kamu yatırımlarının oranı 1983'ten sonra hızla artarak 1986'da % 9 seviyesine ulaştı. Nüfus oranı ve yoğunluğu açısından bu seviye makul gözükmemektedir, ancak, Bölge'deki kamu yatırımları kompozisyonu ülke genelinden önemli ölçüde farklıdır. 1986 yılı kamu yatırımlarının kaynaklarına göre dağılımın Bölge ve Türkiye için karşılaştırılması Tablo 5.8'de yapılmıştır. Bölge'deki kamu yatırımlarına Genel Bütçe yatırımları hakimdir. Kamu yatırımlarında Genel Bütçe'nin payı Bölge'de % 75.5 iken, Türkiye genelinde % 33.9'dur. Bölge'ye tahsis edilen Genel Bütçe yatırımlarının önemli bir kısmı (357.1 milyar TL'nin 201.2 milyarı, ya da toplamın yaklaşık % 56.3'ü) temelde ülke çapında projeler olan DSİ projelerine ayrılmıştır.

Bölge'deki KİT yatırımları, 1986'da toplam kamu yatırımlarının % 7.9'unu meydana getiriyordu. Bu oran, 1986'da ülke genelinde % 40.1'di. Bölge'de KİT kaynakları esas olarak, enerji, madencilik (özellikle petrol ve fosfat) ve çimento imalâtı alanlarında kullanılmaktadır.

Kullanma suyu, kanalizasyon ve diğer belediye hizmetleri gibi kentsel altyapı yatırımları ile sanayi siteleri yapımı kısmen İller Bankası kaynaklarıyla desteklenmiştir. Bölge'ye İller Bankası kanalıyla gelen kamu yatırımlarının İller Bankası'nın toplam tahsislerine oranı % 7.6'dır. İl Özel İdarelerine ve belediyelere yapılan tahsisler de dahil edilirse bu oran 1986 yılı için % 3.9'a düşer.

Kamu sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı da ilginçtir (Tablo 5.8). Birincisi, DSİ'nin uyguladığı büyük ulusal projeler nedeniyle, Bölge'deki bütün yatırımların % 46'sı enerji sektöründedir. Geri kalan kamu sektörü yatırımlarının % 68'i ulaşım sektöründedir. Dolayısıyla, diğer sektörlerin payı son derece küçük görünmektedir. Bu nokta akıld tutularak, aşağıdaki gözlemler yapılabilir: Madencilik ve imalât sektörlerindeki yatırımlar, Bölge'de bu sektörlerde

yaratılan katma değer GSYİH içindeki payıyla genelde orantılıdır. Tarım sektörüne ayrılan pay, Bölgenin ülke tarımına katkısı gözönüne alındığında düşüktür. Turizm, konut, eğitim, sağlık ve diğer hizmetlere ayrılan paylar, Bölge nüfusunun oranının çok altındadır.

Özel sektör yatırımları

Özel sektör yatırımları, sektörler ilibariyle yatırımları oluşturan bölümler, yatırımın temel elemanları, (tarım sektöründe kuyu ve pompalar gibi) ilibariyle incelenmiştir. Bölge'nin özel sabit sermaye yatırımları içindeki payı % 5 dolayındadır (Tablo 5.9). Konut ve tarımın toplam yatırımlardaki payı sırasıyla % 7.5 ve % 6.7 olup Türkiye ortalamasının üstündedir. Sosyal sektörlerin payı ise son derece düşüktür: Sağlık hizmetleri % 2.5, eğitim ise % 0.6'dır.

İllere göre dağılım

Kamu ve özel sabit yatırımlarının illere göre dağılımı aşağıda özetlenmiştir:

(Birim: %)

	Kamu Yatırımları	Özel Sektör Yatırımları
Adıyaman	2.8	8.9
Diyarbakır	45.2	16.8
Gaziantep	2.6	30.9
Mardin	2.5	9.0
Siirt	5.2	7.9
Şanlıurfa	41.7	26.5
Toplam	100.0	100.0

Gaziantep'in özel yatırımlardaki payı konut ve imalât alanlarındaki hakim konumundan, ve son yıllarda çiftçilerin sulama projelerine yaptığı büyük harcamalardan kaynaklanmaktadır. Şanlıurfa'nın da nisbeten yüksek oranda yatırım çektiği anlaşılmaktadır.

(3) Mevcut malî kapasite

Hükümet gelir ve harcamaları

Kamu kesimi gelir ve harcamalarının tam olarak detaylandırılması mümkün olmamakla birlikte GAP'ın potansiyel kaynaklarının tahmini için, mevcut malî durumun analizi yapılmalıdır. Mevcut durum şöyle özetlenebilir:

- 1) Gaziantep dışındaki GAP illerinde harcamalar gelirlerin çok üstündedir;
- 2) Devletin vergi tahsilâtı, gelirlerin çok küçük bir kısmını (% 2'den biraz fazla) oluşturmaktadır; bunun bir nedeni Bölge ekonomisinin belkemiğini oluşturan tarımda birçok vergi muafiyeti bulunmasıdır.
- 3) Belediyelerin vergi gelirleri son derece sınırlıdır. GAP belediyeleri harcamalarının yaklaşık yarısının finansmanı için Merkezi Hükümetten gelecek kişi başına katkıya bağımlıdır. Bu oran ülke genelinde % 38'dir.
- 4) Kamu sektörü yatırımlarının finansmanı için Bölge büyük oranda Merkezi Hükümet'e bağımlıdır. 1986'da kamu sektörü harcamalarının % 76'sı genel bütçe, % 2.2'si ise belediyeler tarafından finanse edilmiştir (Tablo 5.8).

Kredi imkânları

İşletme sermayesi ve sabit sermaye yatırımlarının finansmanı çeşitli kaynaklardan karşılanabilir. Bölge'de ticarî bankalar, işletme sermayesi için kredi temininde bile (muhtemelen Gaziantep dışında) nisbeten önemsiz bir rol oynamaktadır. Türkiye Bankalar Birliği'ne göre, 1986'da Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illeri verilen toplam banka kredilerinin yalnızca % 1'ini aldılar. Bölgedeki banka hesaplarının banka kredilerinin iki katı kadar olduğu tahmin edilmektedir ki bu da bankacılık fırsatlarının azlığını gösterir.

Bölge'ye verilen krediler genellikle özel fonlar şeklindedir; % 50'si tarım, % 10'u gayrimenkul, % 10'u meslek kredileri, % 20'si de kalkınma ve yatırım bankası kredilerinden oluşmaktadır. Bu kredileri büyük ölçüde kamu bankaları vermektedir: tarımda Ziraat Bankası gayrimenkulde Emlâk Bankası ve ticaret ve küçük sanayiye Halk Bankası.

Ziraat Bankası kredilerinin % 9.6'sı Bölge'ye verilmektedir. Özel sektör yatırımlarının büyük kısmı, resmî kredi kurumları dışındaki kaynaklarla finanse edilmiştir. Bölge'deki özel konutların % 10-15'ini Toplu Konut Fonu finanse etmiştir.

5.5.2 Malî kapasite

(1) Kamu yatırımı ihtiyaçları

Sektörler itibarıyla kamu yatırımı ihtiyaçları tahmin edilmiştir (Ek C). GAP'ın öncelikli sulama ve hidroelektrik enerji projelerinin yatırım maliyetleri ayrı ayrı, diğer sektörlerin yatırım ihtiyaçları ise bir arada tahmin edilmiştir. Sosyal sektörler tahmininde, hizmet seviyeleri bakımından GAP bölgesiyle ülkenin geri kalanı arasında var olan farklılığı azaltılacağı varsayılmıştır.

1989-2005 döneminde toplam kamu yatırımı ihtiyacının (Haziran 1988 fiyatlarıyla) 20,600 milyar TL olacağı tahmin edilmektedir. Altıncı beş yıllık plan döneminin (1990-94) ihtiyacı 5,032 milyar TL, yedinci beş yıllık plan döneminin (1995-1999) ihtiyacı 7,371 milyar TL, sekizinci beş yıllık plan döneminin (2000-2004) ihtiyacı ise 6,878 milyar TL olacaktır.

Büyük sulama projeleri kademeli olarak uygulandıkça, harcamaların sektörel dağılımı da köklü bir şekilde değişecektir. Bölge'deki toplam harcamaların 1990-94'te % 29'u, 1995-1999'da % 34'ü, 2000-2004'te ise % 20'si tarım yatırımlarından meydana gelecektir. Tarım sektörü yatırımlarının % 60'ını ana sulama tesisleri meydana getirecektir. Kalan yatırım harcamaları ise toprak tesviyesi, drenaj ve küçük sulama kanalları ile toprak muhafaza ve arazi islahı sahalarında olacaktır.

(2) Malî kapasite

Türkiye'deki kamu sektörü yatırımlarının yılda % 4.0 oranında artacağı varsayılırsa, GAP yatırımları milli yatırım harcamalarının 1990-94'te % 8.6'sını, 1995-99'da % 10.3'ü, 2000-2004'te ise % 8.0'sini meydana getirecektir. GAP bölgesinin 1985'te % 8.5'ten 2005'te % 9.6'ya çıkacak olan nüfus oranı dikkate alındığında, GAP yatırım ihtiyacı tahminleri makûl düzeydedir. GAP'ın ülke ekonomisine, özellikle döviz geliri/tasarrufu şeklinde yapacağı katkı gözönünde bulundurulduğunda bu tahsisler nisbeten küçüktür.

GAP yatırımları marjinal sermaye-hasıla oranı 3.24 olarak hesaplanmıştır (Bölüm 4.1). Ülke seviyesinde, toplam yatırımların katma değere (GSMH) oranı % 20 civarında olacaktır. Milli ekonominin ortalama yıllık büyüme oranı uzun dönemde % 5.4 olacaktır (alt-bölüm 4.1.3). Bu, genel marjinal sermaye-hasıla oranınının 3.7 olacağı anlamına gelir. Dolayısıyla GAP yatırımları yatırım etkinliği açısından da çekicidir.

Tablo 5.1: Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) Temel Özellikleri

NO.	Proje	Sulama Alanı (ha)	Güç Üretimi		İller	Mevcut Durum**	Pompaj İstasyonu		Sulama Suyu İhtiyacı		
			Kapasite (MV)	Üretim* (GVs/yıl)			Kapasite (MV)	Tüketim (GVs/yıl)	Maksimum Birim (lt/s/ha)	Hektara (m ³ /ha/yıl)	Yıllık (Mm ³ /yıl)
1.	Aşağı Fırat Projesi										
1.1	Atatürk Barajı ve HES	—	2,400	8,100	Adıyaman / Ş.Urfa	U/C	—	—	—	—	—
1.2	Urfa Tüneli ve HES	—	48	124	Şanlıurfa	U/C	—	—	—	—	—
1.3	Urfa-Harran Sulaması	141,535	—	—	Şanlıurfa	U/C	—	—	1.11	10,410	1,481
1.4	Mardin-Ceylanpınar Sulaması										
1.4.1	Birinci Aşama Sulaması	230,130	—	—	Mardin / Ş.Urfa	F/S	101	272	1.08	10,005	2,302
1.4.2	İkinci Aşama Sulaması	104,809	—	—	Mardin / Ş.Urfa	F/S	—	—	1.08	10,005	1,049
1.5	Siverek-Hilvan Pompaj Sulaması	160,105	—	—	Şanlıurfa	Rec	616	1,250	0.99	8,920	1,428
1.6	Bozova Pompaj Sulaması	69,702	6	16	Şanlıurfa	Rec	216	437	0.99	8,920	622
2.	Karakaya Barajı ve HES Projesi	—	1,800	7,354	D.Bakır / Ş.Urfa	Uygulamada	—	—	—	—	—
3.	Sınır Fırat Projesi										
3.1	Birecik Barajı ve HES	—	672	1,797	G.Antep / Ş.Urfa	D/D	—	—	—	—	—
3.2	Karkamış Barajı ve HES	—	180	470	G.Antep / Ş.Urfa	D/D	—	—	—	—	—
4.	Suruç-Baziki Projesi	146,500	44	107	Şanlıurfa	Rec	216	430	1.11	10,410	1,525
5.	Adıyaman-Kahta Projesi										
5.1	Hidroelektrik Santralleri (5 Proje)	—	196	509	Adıyaman	M/P	—	—	—	—	—
5.2	Sulama Projeleri (5 Proje)	77,409	—	—	Adıyaman	M/P	308	494	0.88	7,626	590
6.	Adıyaman-Göksu-Araban Projesi	71,598	—	—	A.Man/G.Antep	F/S	57	111	0.87	7,227	517
7.	Gaziantep Projesi	81,670	—	—	G.Antep	F/S	146	408	0.87	7,227	590
	ALT TOPLAM (1-7) FIRAT HAVZASI	1,083,458	5,346	18,477			1,660	3,402	—	—	10,104
8.	Dicle-Kralkızı Projesi										
8.1	Kralkızı Barajı ve HES	—	90	142	Diyarbakır	U/C	—	—	—	—	—
8.2	Dicle barajı ve HES	—	110	118	Diyarbakır	U/C	—	—	—	—	—
8.3	Dicle Sağ Sahil Sulaması	52,033	—	—	Diyarbakır	D/D	—	—	1.23	11,693	137
8.4	Dicle Sağ Sahil Pompaj Sulaması	74,047	—	—	Diyarbakır	D/D	86	214	1.23	11,693	866
9.	Batman Projesi										
9.1	Batman Barajı ve HES	—	185	483	D.Bakır/Siirt	U/C	—	—	—	—	—
9.2	Batman Sağ Sahil Sulaması	18,758	—	—	Diyarbakır	U/C	—	—	1.17	8,678	163
9.3	Batman Sol Sahil Sulaması	18,986	—	—	Siirt	U/C	12	25	1.17	8,678	165
10.	Batman-Silvan Projesi	213,000	300	1,500	Diyarbakır	M/P	104	256	1.17	8,678	1,848
11.	Garzan Projesi	60,000	90	315	Bitlis/Siirt	M/P	29	53	1.03	8,441	506
12.	İlisu Barajı ve HES	—	1,200	3,028	Mardin/Siirt	D/D	—	—	—	—	—
13.	Cizre Projesi										
13.1	Cizre Barajı ve HES	—	240	940	Mardin	D/D	—	—	—	—	—
13.2	Silopi Sulaması	32,000	—	—	Mardin	F/S	65	121	1.17	9,019	289
13.3	Nusaybin-Cizre-İdil Pompaj Sulaması	89,000	—	—	Mardin	F/S	349	643	1.03	9,805	873
	ALT TOPLAM (8-13) DICLE NEHIR HAVZASI	557,824	2,215	6,526			645	1,312	—	—	4,847
	TOPLAM (1-13) TÜM GAP	1,641,282	7,561	25,003			2,305	4,714			14,951

Kaynak: Atatürk Barajı ve Sulama Sistemi-PYB, Mart 1988
Güneydoğu Anadolu Projesi, DSI, 1980

* : Komple tamamlandığında

** : I/D - İnşaatı devam etmekte, D/P - Detay projesi tamamlanmış, F/T - Fizibilite çalışması tamamlanmış, M/P - Master Plan, İ/A - İstikşaf aşamasında

Tablo 5.2: Su Kaynakları Tesislerinin Özellikleri

Proje	Rezervuar			Santral		
	MST (*) (Rakım: m)	Fiili depolama (milyon m ³)	Yüzeyst alanı (km ²)	Kurulu güç (MV)	Maksimum (**) debi (m ³ /s)	Su tutma alanı (km ²)
Fırat Nehir Sistemi						
Keban	845.0	16,800.0	675.0	1,360.0	1,080	64,092
Karakaya	693.0	5,589.0	298.0	1,800.0	1,470	80,358
Atatürk	542.0	19,300.0	817.0	2,400.0	1,760	92,338
Birecik	385.0	704.0	56.0	672.0	1,900	100,702
Karkamış	340.0	150.0	28.0	180.0	1,900	102,612
Gömikan	831.5	39.5	1.8			53
Çamgazi	648.5	44.2	6.2			137
Koçali	1,067.0	264.8	7.2	39.8		294
Büyükçay	1,210.0	130.2	3.2	30.4		172
Kahta	653.0	170.0	20.7	75.4		1,687
Sırımtaş	860.0	3.0	1.2	28.4		291
Falopaşa		nehir santrali		22.2		166
Çataltepe	918.5	627.0				1,667
Harmancık	842.0	200.0				40
Çatboğazi	699.0	223.0				37
Hancağiz	432.5	87.0	7.5			1,017
Kayacık	600.0	117.0	4.6			465
Kemlim	566.0	31.7	3.6			222
Seve	587.5	19.4				142
Dicle Nehir Sistemi						
Kralkızı	815.8	1,712.0	58.0	90.0	145	1,300
Dicle	715.0	255.0	24.0	110.0	156	3,216
Devegeçidi	757.0	195.0	30.0			1,578
Batman	665.0	737.0	45.0	185.0	262	4,105
Silvan	820.0	4,138.0	181.0	150.0	105	2,305
Kayser	830.0	527.0	21.9	90.0		789
Garzan	830.0	435.0	19.0	90.0	62	
İlisu	525.0	7,460.0	295.0	1,200.0	1,100	35,509
Cizre	404.4	232.0	19.0	240.0	743	38,295
Kırkemer	837.0	182.0	5.0	48.0		1,658
Hezil	719.0	24.0	0.8	40.0		1,698
Hezil regülatörü		nehir santrali		14.7	73.5	
Zarova I		nehir santrali		5.7	11.8	
Zarova II		nehir santrali		94.0	72.8	
Dicle/P/I		nehir santrali		58.5	72.3	

Not: (*) MST — Maksimum su temini seviyesi

(**) Maksimum debi müşavir tahminidir.

Kaynak: İlgili projelerin fizibilite raporları, DSİ

Tablo 5.3: Sulama Suyu İhtiyacı

Sulama Projeleri	Sulama Alanı		Su ihtiyacı*	Aylık Maksimum İhtiyaç*
	Brüt (ha)	Net (ha)	(10 milyon m ³)	(m ³ /s)
1) Fırat nehir Havzası				
Urfa-Harran	141,535	123,560	1,527	144
Mardin-Ceylanpınar I	230,130	195,518	2,370	228
Mardin-Ceylanpınar II	104,809	89,800	994	102
Siverek-Hilvan	160,105	140,060	1,523	158
Bozova Pompaj	69,702	60,975	718	68
Suruç-Baziki	146,500	124,994	1,472	137
Adıyaman-Kahta	77,409	66,324	677	73
Adıyaman-Göksu-Araban	71,598	61,087	428	43
Gaziantep	81,670	69,093	720	67
Fırat nehri toplamı	1,083,458	931,411	10,429	1,020
2) Dicle Nehir Havzası				
Dicle-Kralkızı I	52,033	44,395	506	55
Dicle-Kralkızı II	74,047	63,977	750	82
Batman sağ sahil	18,758	15,937	169	19
Batman sol sahil	18,986	16,062	163	19
Batman-Silvan	213,000	187,099	1,752	200
Garzan	60,000	52,704	537	62
Nusaybin-Cizre-İdil	70,000	61,488	770	76
Nusaybin	19,000	16,690	209	21
Silopi	32,000	27,648	339	35
Dicle nehri toplamı	557,824	486,000	5,195	569
Toplam (Fırat + Dicle)	1,641,282	1,417,411	15,624	1,589

* Müşavir tahminidir.

Tablo 5.4: Fırat Nehri Ortalama Yıllık Enerji Üretimi*

Rezervuar	Madde	Ortalama Yıllık Değerler			
		(1) Sulamasız	(2) Urfa-Harran ile	(3) (2) + Mardin Ceylanpınar	(4) Maksimum Sulama
	Sulama alanı (brüt) (ha)	0	141,500	371,700	1,083,500
Keban	santral faktörü (%)	48	48	48	48
	güvenilir debi (m ³ /s)	465	465	465	465
	güvenilir enerji (GWh)	5,200	5,200	5,200	5,200
	ikincil enerji (GWh)	558	558	558	558
	toplam (GWh)	5,758	5,758	5,758	5,758
Karakaya	santral faktörü (%)	41	41	41	41
	güvenilir debi (m ³ /s)	562	562	562	562
	güvenilir enerji (GWh)	6,220	6,220	6,220	6,220
	ikincil enerji (GWh)	639	639	639	639
	toplam (GWh)	6,859	6,859	6,859	6,859
Atatürk	santral faktörü (%)	40	37	32	22
	güvenilir debi (m ³ /s)	677	627	546	375
	güvenilir enerji (GWh)	8,190	7,580	6,610	4,550
	ikincil enerji (GWh)	515	536	622	750
	toplam (GWh)	8,705	8,116	7,232	5,300
Birecik	santral faktörü (%)	43	40	34	21
	güvenilir debi (m ³ /s)	687	637	554	347
	güvenilir enerji (GWh)	2,330	2,180	1,940	1,220
	ikincil enerji (GWh)	250	259	358	483
	toplam (GWh)	2,580	2,439	2,298	1,703
Karkamış	santral faktörü (%)	37	34	30	18
	güvenilir debi (m ³ /s)	688	638	557	348
	güvenilir enerji (GWh)	583	536	473	284
	ikincil enerji (GWh)	139	144	140	167
	toplam (GWh)	722	680	613	451
Toplam	güvenilir enerji (GWh)	22,523	21,716	20,443	17,474
	ikincil enerji (GWh)	2,101	2,136	2,317	2,597
	toplam enerji (GWh)	24,624	23,852	22,760	20,071

Not: Maksimum sulama Urfa-Harran, Mardin-Ceylanpınar, Siverek-Hilvan Bozova pompaj, Suruç-Baziki, Adıyaman-Kahta, Adıyaman-Göksu-Araban, Gaziantep Projelerini kapsar.

* Müşavir tahminidir.

Tablo 5.5: Dicle Nehrinde Yıllık Enerji Üretimi • •

Sulama Projeleri		Ortalama Yıllık Değerler			
		(1)* Yeni Sulamasız	(2)** İnşaa Halinde + Öncelikli Projeler 376,800	(3)*** Maksimum Gelişme 525,800	
Sulama alanı	(ha)				
Kralkızı	142				
santral faktörü	(%)		0	0	
güvenilir debi	(m ³ /s)		0	0	
güvenilir enerji	(GWh)		0	0	
ikincil enerji	(GWh)		101	101	
toplam	(GWh)		101	101	
Dicle	118				
santral faktörü	(%)		0	0	
güvenilir debi	(m ³ /s)		0	0	
güvenilir enerji	(GWh)		0	0	
ikincil enerji	(GWh)		124	124	
toplam	(GWh)		124	124	
Batman					
santral faktörü	(%)		8	8	
güvenilir debi	(m ³ /s)		19	19	
güvenilir enerji	(GWh)		120	120	
ikincil enerji	(GWh)		262	262	
toplam	(GWh)	433	382	382	
Silvan	625				
santral faktörü	(%)		0	0	
güvenilir debi	(m ³ /s)		0	0	
güvenilir enerji	(GWh)		0	0	
ikincil enerji	(GWh)		27	27	
toplam	(GWh)		27	27	
Garzan	315				
santral faktörü	(%)			33	
güvenilir debi	(m ³ /s)			15	
güvenilir enerji	(GWh)			213	
ikincil enerji	(GWh)			79	
toplam	(GWh)			292	
İlisu	3335				
santral faktörü	(%)	31	25	24	
güvenilir debi	(m ³ /s)	289	232	220	
güvenilir enerji	(GWh)	2,960	2,410	2,310	
ikincil enerji	(GWh)	979	857	796	
toplam enerji	(GWh)	3,939	3,267	3,106	
Cizre	1767				
santral faktörü	(%)	45	43	30	
güvenilir debi	(m ³ /s)	314	250	177	
güvenilir enerji	(GWh)	942	760	612	
ikincil enerji	(GWh)	258	178	303	
toplam enerji	(GWh)	1,200	938	915	
Toplam	güvenilir enerji	(GWh)	3,902	3,290	3,255
	ikincil enerji	(GWh)	1,237	1,549	1,692
	toplam enerji	(GWh)	5,139	4,839	4,947

Not: * (1) Mevcut sulama, Devegeçidi ve Batman

** (2) Kralkızı-Dicle-Devegeçidi ve Batman-Silvan

*** (3) (2) + Garzan, Nusaybin-İdil-Cizre ve Silopi

** Müşavir tahminidir.

Sulama (ha) 1726384 1 15305
 Kurulmuş (MW) 7453 7453 7033
 Enerji (Gwh) 27346 27346 25564

Tablo 5.6: Öncelikli Sulama ve Hidroelektrik Projeleri

İli	İnşaat halinde		Yeni inşa edilecek		Değerlendirme**			
	Proje	Tip*	Proje	Tip*	Sulama (milyon TL/ha)	Enerji (İKO %)	Brüt sulanacak alan (ha)	Kurulu kapasite (MW)
Adıyaman			Koçali & Falopaşa Büyükçay	SU, E SU, E	0.78 1.06		21,605 12,322	62 30
Diyarbakır	Dicle-Kıralkızı 1. 52 033	SU, E (200,444)	Dicle-Kıralkızı 2. Batman-Silvan	SU SU, E	1.14 1.26		74,047 213,000	150
Gaziantep	Hancağız 7330	SU	Kayaçık barajı ve sulama Birecik pompalama sist. Çataltepe barajı ve Gaziantep su şebekesi***	SU SU SŞ, SU	1.21 1.09		2,896 55,960 11,937	13680
Mardin			Mardin-Ceylanpınar İlisu	SU E	1.23	13.70	230,130	1,200
Siiirt (175,433)	Batman sulama Garzan-Kozluk 3700	SU, E SU	Hezil-Silopi sulama	SU, E	1.28		32,000	173
Şanlıurfa (2400,3900) (50,124)	Atatürk barajı Urfa tüneli Urfa sulama Harran sulama 141 535	SU, E SU, E, SŞ SU SU	Birecik Karkamış	E E			19.20 16.40	672 180
	Toplam	242342	252,604 (2831, 9951)				664681653,897 905243894,459	2,467 5,306
	Genel Toplam - İnşaat halindeki dahil							

* SU: Sulama, E: Elektrik enerjisi, SŞ: Su şebekesi

** Proje seçimi için kriterler: Sulama projesi: Maliyet/ha 1.3 milyon TL/ha'dan az olacak
 Elektrik enerjisi projesi: İç karlılık oranı (İKO) % 12'den fazla olacak

*** Su şebekesi önceliğine göre seçilmiştir.

A 664681 915505 - yeni inş

Hacimlidir 2080 ha (2022)
 Dumlupınar 1860

Merkez (2740)
 Güneşli (3582) İnşaat halinde

YAS Akçoba 15000
 Ceylanpınar 9000
 Nusaybin 7500

MEVCUT
 Dumlupınar 7500
 Silvan 8040

Gaziantep (14,47)

İnşaat halinde : 252,604 ha
 Mevcut : 52,090
 Planlanacak

sulama Kurulmuş güç enerji
 2835 9951
 1814 7398
 2809 4999

1693077

Ana grup Mevcut Toplam
 Fırat 1091203 3940 109
 Dicle 801824 10022 6115
 GAP 1693027 13962 1706

Tablo 5.7 Çevre Etki Değerlendirmesine Tâbi Faaliyetler

1. Rafineriler, sıvılaştırma ve gaz haline getirme tesisleri.
 - a) Ham petrol rafinerileri (ham petrolden makina yağı üreten tesisler hariç)
 - b) Kömür ve zift tabakası sıvılaştırma ve gaz haline getirme tesisleri
2. Termik enerji santralleri ve nükleer enerji santralleri
 - a) 300 MV ve üstünde ısı gücü olan termik enerji santralleri ve diğer yanıcı madde tesisleri.
 - b) Nükleer enerji santralleri ve diğer nükleer reaktörler (fizyonlanabilir ürünlere ait ve azami termik gücü 1 kV'ın üstünde olmayan araştırma merkezleri hariç)
3. Radyoaktif atık tesisleri
 - a) Radyoaktif atık depolama ve elden çıkarma tesisleri
 - b) Radyoaktif atıkların uzun süreli depolanması.
4. Entegre demir-çelik tesisleri
5. Entegre kimyasal tesisler
6. Çimento fabrikaları
7. Her türlü kâğıt fabrikası
8. Asbest ve asbest mamulü üreten tesisler
 - a) Yıllık üretimi 20,000 tonun üstünde olan asbestli çimento mamulü tesisleri
 - b) Yıllık üretimi 50,000 tonun üstünde olan friksiyon mamulü tesisleri
 - c) Yılda 200 tondan fazla asbest kullanan diğer tesisler
9. Büyük altyapı inşaatları
 - a) Şehirlerarası yollar, ekspres yollar ve bunlara bağlı köprü ve tüneller
 - b) Şehirlerarası demiryolları ve bunlara bağlı köprü ve tüneller
 - c) 2,100 m'den uzun apronu olan havaalanları
 - d) Ticarî limanlar
 - e) Petrol ve doğal gaz boru hatları ve tesisleri
 - f) Azami depolama kapasitesi 100 milyon m³ ün üstünde olan ya da yüzey alanı 15 km²'den fazla olan barajlar
10. Entegre gelişme projeleri (bölgesel gelişme, kırsal gelişme, turizm gelişme ve benzeri projeler)
11. Zehirli ve tehlikeli atık yakma, kimyasal arıtma ve toprak ıslahı tesisleri

Kaynak: Çevre Genel Müdürlüğü, Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmelik Taslağı, 1989.

Tablo 5.8: Sektörlere göre Kamu Yatırım Harcamaları, 1986, GAP Bölgesi ve Türkiye

Sektörler	(Birim: Milyar TL cari fiyatlar)															
	Genel Bütçe		KIT		Fonlar		İller Bankası		Döner Sermaye		Yerel İdareler		Toplam Kamu Yatırımları		%	
	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP
Tarım	315.0	12.5	26.1	0	0	0	0	0	45.4	0.8	15.6	0.4	402.2	13.7	8.1	3.1
Madencilik	32.0	0	273.9	13.7	0	0	0	0	0	0	5.2	0.3	311.1	14.0	6.2	3.2
İmalat	3.5	0	372.4	10.2	0	0	0.9	0.1	4.8	0	31.3	1.0	412.8	11.3	8.3	2.6
Enerji	357.0	149.6	509.4	10.8	225	51.6	0	0	0	0	18	1.5	1109.4	213.5	22.2	48.7
Ulaşım	430.0	161.4	789.6	0	148.8	2.5	0	0	44.1	0.3	242.2	0.6	1654.7	164.8*	33.2	37.7
Turizm	11.5	0.3	5.3	0	3.5	0	0.9	0	4.2	0	30.7	0.2	56.2	0.5	1.1	0.1
Konut	61.2	2.2	7.2	0	0	0	0	0	0.4	0	21.4	0.4	90.3	2.6	1.8	0.6
Eğitim	155.7	1.2	1.4	0	14.6	0	0	0	4.8	0	20.9	0.5	197.4	1.7	4.0	0.4
Sağlık	46.6	1.0	1.5	0	0	0	0	0	5.9	0	26.7	0.4	80.6	1.4	1.6	0.4
Diğer Hizmetler	279.5	1.9	15.2	0	48	0	124.7	7.5	4.1	0	204.4	4.3	675.8	13.7	13.5	3.2
Toplam	1692.0	330.1	2002.0	34.7	439.9	54.1	126.5	7.6	113.7	1.1	616.4	9.6	4990.5	437.2	100.0	100.0
(%)	33.9	75.5	40.1	7.9	8.8	12.4	2.5	1.7	2.3	0.3	12.4	2.2	100.0	100.0		

* Bazı TETEK ve İkinci Irak-Türkiye Boru Hattı yatırımlarını kapsar (TL 141.9 milyar).

Tablo 5.9: GAP Sabit Yatırımları, Türkiye Karşılaştırması (1981-1985 ortalaması Üstü)

	(Birim: Milyar TL, 1988 fiyatları)					
	GAP			ULUSAL		
	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
TARIM	28.0	51.0	79.0	833.3	755.6	1588.9
MADENCİLİK	23.0	3.7	26.7	954.0	74.3	1028.3
İMALAT	67.0	87.8	154.8	1983.5	2440.9	4424.4
ENERJİ	334.0	0.0	334.0	2624.9	8.2	2633.1
ULAŞIM	160.0	22.6	182.6	2303.4	453.7	2757.1
KONUT	11.0	149.7	160.7	204.2	1983.3	2187.5
EĞİTİM	4.0	0.1	4.1	370.6	16.3	386.9
SAĞLIK	1.0	0.5	1.6	151.3	19.7	171.0
TURİZM	1.0	2.0	3.0	69.2	80.3	149.5
DİĞER HİZMETLER	15.0	15.1	30.1	788.9	302.8	1091.7
TOPLAM	644.0	332.6	976.6	10283.3	6135.1	16418.4

(b) Yatırım Yapısı

	GAP			ULUSAL		
	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
TARIM	4.3	15.3	8.1	8.1	12.3	9.7
MADENCİLİK	3.6	1.1	2.7	9.3	1.2	6.3
İMALAT	10.4	26.4	15.9	19.3	39.8	26.9
ENERJİ	51.9	0.0	34.2	25.5	0.1	16.0
ULAŞIM	24.8	6.8	18.7	22.4	7.4	16.8
KONUT	1.7	45.0	16.5	2.0	32.3	13.3
EĞİTİM	0.6	0.0	0.4	3.6	0.3	2.4
SAĞLIK	0.2	0.2	0.2	1.5	0.3	1.0
TURİZM	0.1	0.6	0.3	0.7	1.3	0.9
DİĞER HİZMETLER	2.4	4.6	3.1	7.7	4.9	6.6
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(c) Türkiye'de Bölge'nin Payı

	GAP		
	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
TARIM	3.4	6.7	5.0
MADENCİLİK	2.4	5.0	2.6
İMALAT	3.4	3.6	3.5
ENERJİ	12.7	0.0	12.7
ULAŞIM	6.9	5.0	6.6
KONUT	5.4	7.5	7.3
EĞİTİM	1.1	0.6	1.1
SAĞLIK	0.9	2.5	0.9
TURİZM	1.4	2.5	2.0
DİĞER HİZMETLER	1.9	5.0	2.8
GENEL TOPLAM	6.3	5.4	6.0

Kaynak: DPT, Yıllık Yatırım Programı ve DSI İstatistikleri

Tablo 5.10: Belediye Gelirleri

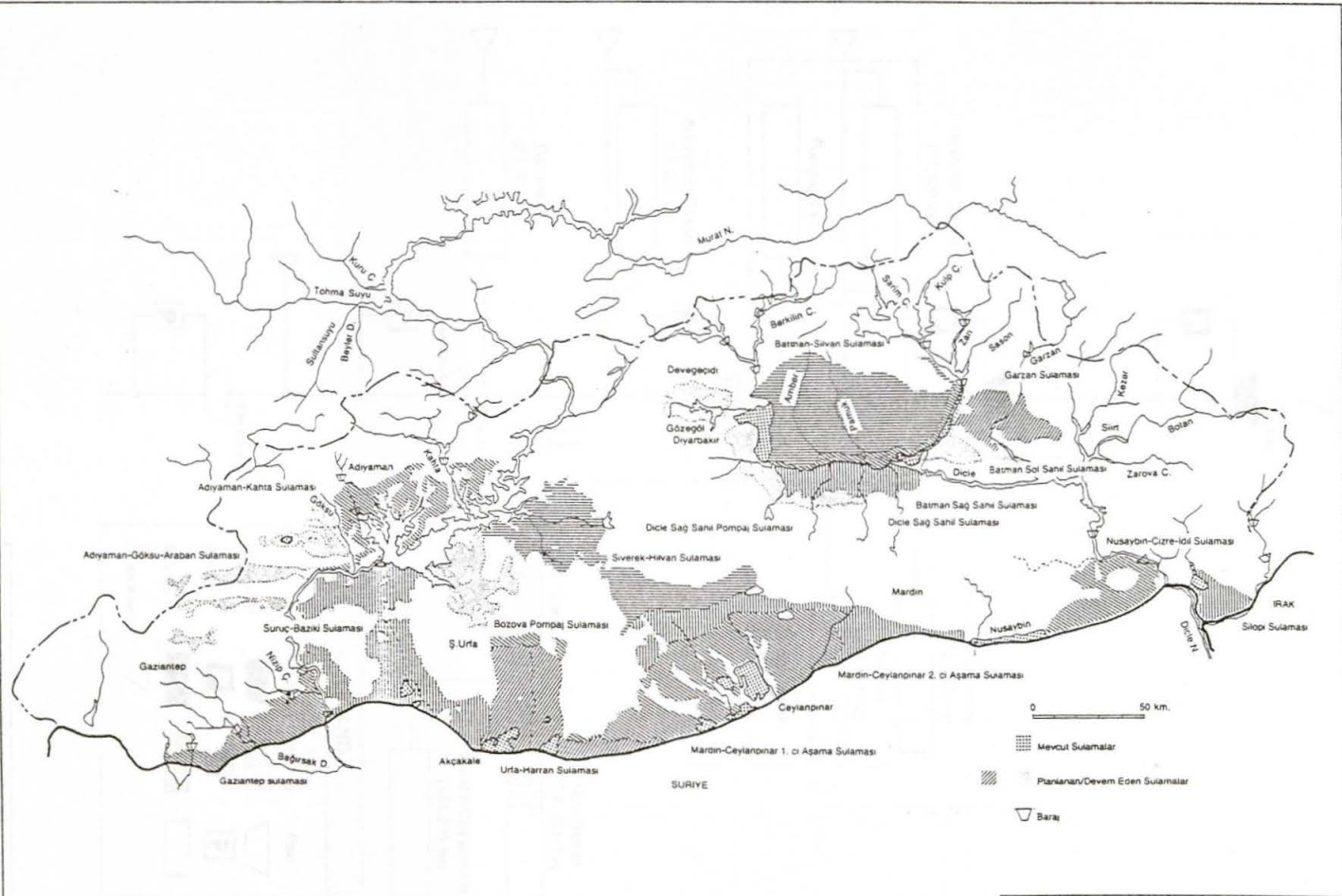
(a) Belediye Gelirleri (Birim: Milyar TL, cari fiyatlarla)

TOPLAM GELİRLER	ADYAMAN	DIYARBAKIR	GAZIANTEP	MARDİN	SIIRT	Ş URFA	GAP	TURKIYE
Genel bütçe vergi gelirlerinden belediye payı	1.50	5.11	5.36	2.65	2.22	3.71	20.54	471.41
Belediye:								
Vergiler	0.18	0.83	0.76	0.37	0.19	0.36	2.69	79.80
Resim ve harçlar	0.15	0.41	0.46	0.48	0.12	0.43	2.05	78.42
Su ve yol katılım payı	0.09	0.20	0.12	0.17	0.13	0.10	0.81	35.84
Ticari işletme kâr ve gelirleri	0.26	0.51	4.33	0.30	0.14	0.26	5.80	70.48
Çeşitli gelir, yardım ve fonlar	0.53	2.24	3.01	1.83	0.93	1.50	10.04	497.66
TOPLAM	2.71	9.28	14.04	5.80	3.74	6.37	41.94	1233.61

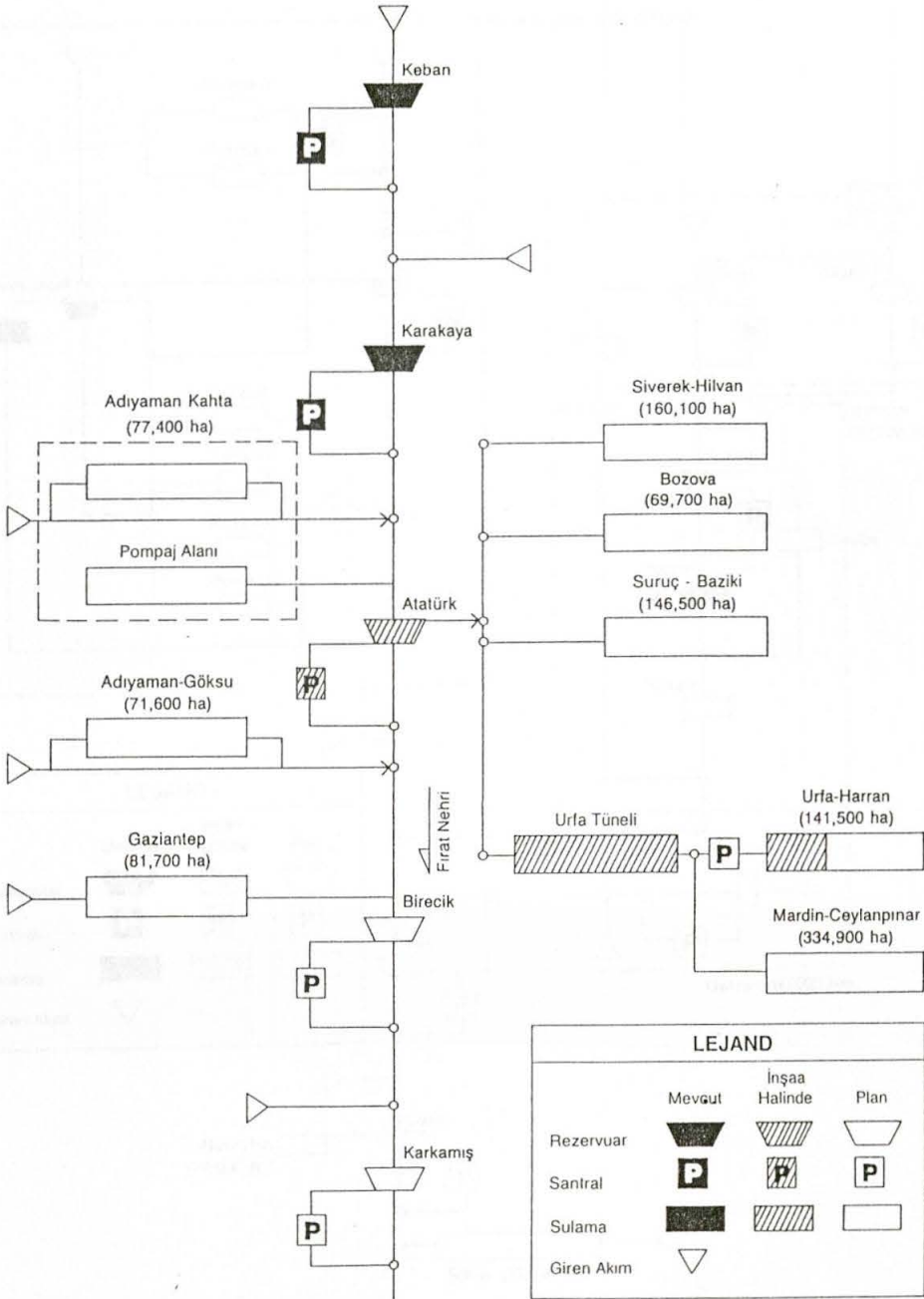
(b) Belediye Gelirleri (%)

TOPLAM GELİRLER	ADYAMAN	DIYARBAKIR	GAZIANTEP	MARDİN	SIIRT	Ş URFA	GAP	TURKIYE
Genel bütçe vergi gelirlerinden belediye payı	55.33	55.01	38.15	45.62	59.44	58.30	48.98	38.21
Belediye:								
Vergiler	6.55	8.90	5.42	6.45	5.10	5.68	6.42	6.47
Resim ve harçlar	5.57	4.42	3.27	8.29	3.19	6.80	4.89	6.36
Su ve yol katılım payı	3.31	2.11	0.88	2.89	3.53	1.60	1.93	2.91
Ticari işletme kâr ve gelirleri	9.51	5.45	30.88	5.16	3.81	4.04	13.82	5.71
Çeşitli gelir, yardım ve fonlar	19.72	24.12	21.41	31.59	24.93	23.58	23.95	40.34
TOPLAM	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

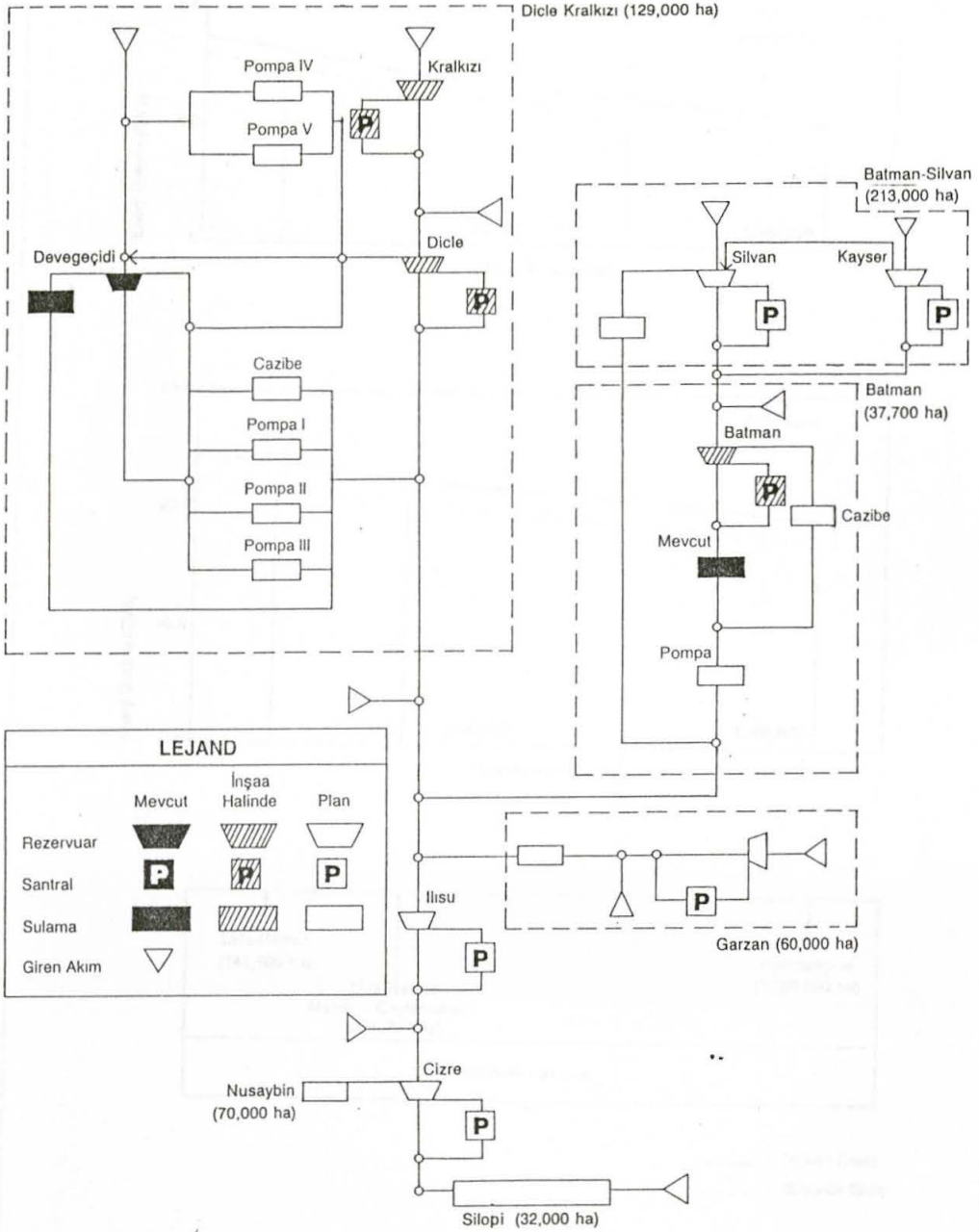
Kaynak: DİE, Yerel İdareler Kesin Hesap Sonuçları, 1984

Şekil 5.1 Su Kaynakları Projelerinin Yer Haritası

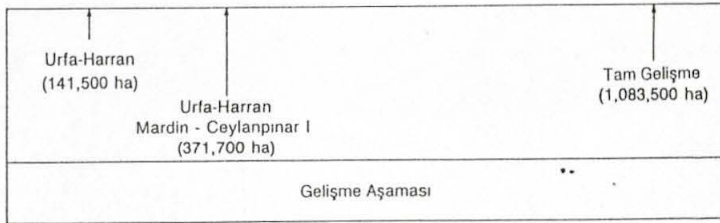
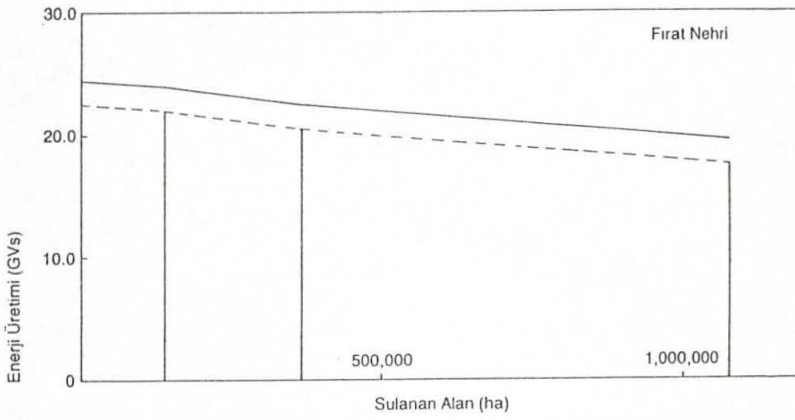
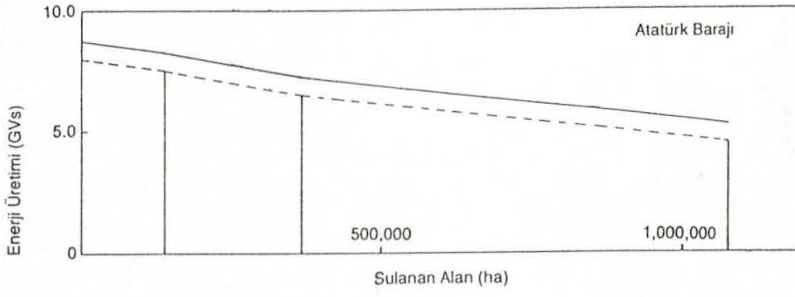

Şekil 5.2 Fırat Ana Akış Modeli

LEJAND			
	Mevcut	İnşaa Halinde	Plan
Rezervuar			
Santral			
Sulama			
Giren Akım			

Şekil 5.3 Dicle Ana Akış Modeli

— Toplam Enerji
- - - - - Güvenilir Enerji

Şekil 5.4 Fırat Nehrinde Enerji veya Sulama Seçim Tercihi

Altıncı Bölüm

KALKINMA PLANI

6.1 Gelişme Alanları ve Projeleri

Bölge içinde altı gelişme alanı tanımlanmıştır (alt-bölüm 4.2.5). Bu gelişme alanlarından her biri için, temel kaynaklar, karşılaşılan darboğazlar ve gelişmesi beklenen faaliyetlere bağlı olarak, ayrı bir program paketi önerilmektedir. Sözkonusu faaliyet alanları şunlardır: 1) İhracata dönük ihtisaslaşmış imalât (Gaziantep); 2) tarım ürünlerinin işlenmesi ve ticareti (Mardin ve Şanlıurfa); 3) üretim ve idarî hizmetler (Diyarbakır, Şanlıurfa, Siirt); ve 4) özel kaynaklara dayalı üretim ve hizmetler (Adıyaman).

Bu gelişme alanlarının her biri için, mevcut şartlar özetlenecek; darboğazlar ve imkânlar belirtilecek; temel strateji ortaya konacak; ve I. Safhada uygulamaya alınacak olan kalkınma tedbirleri tanımlanacaktır. Ele alınacak temel darboğazlar düşük verimli kuru tarım, kentsel fiziki altyapı, sosyal hizmetler ve haberleşme/ulaştırma'dır. Kalkınma tedbirlerinin zaman cetveli genel hatlarıyla, 6.1'den 6.6'ya kadarki tablolarda yer almaktadır.

6.1.1 Diyarbakır-Batman Gelişme Alanı

(1) Mevcut şartlar

Bu gelişme alanı, hem mevcut şartlar hem de gelecekteki imkânlar açısından son derece zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bazı sanayilerde yoğunlaşma müşahade edilmektedir. Bu gelişme alanının özelliklerini yansıtan tipik sanayiler tütün, içki, tekstil ve hayvan yemi üretimi ile, Diyarbakır'daki un fabrikaları ve Batman rafinerisidir. Ergani Bakır İşletmesi yılda 18,000 tonluk bir kapasiteye sahip bulunduğu halde, halen yılda 8,000 ton üretim yapmaktadır. Türkiye Kalkınma Vakfı'nın (TKV) entegre bir kümes hayvancılığı, hayvan yemi üretimi, kesimhane ve halı dokumacılığı gibi faaliyetleri mevcuttur.

Bu gelişme alanında hayvancılık faaliyetleri de yaygındır. Diyarbakır, GAP illeri arasında en yüksek sayıda sığıra sahip olan ildir. İpekböcekçiliği ve arıcılık da yöre ekonomisinin çeşitliliğine katkıda bulunmaktadır. Diyarbakır kenti, yalnızca bu ve bitişik alanların ticaret ve endüstri merkezi olmakla kalmayıp aynı zamanda, iç kesimlerden gelen mallar için de bir dağıtım merkezidir. Tıp, eğitim, hukuk ve mimarlık fakülteleri bulunan Dicle Üniversitesi'nin kampüsü de buradadır.

(2) Darboğazlar

Yazların çok sıcak olması ve kurak mevsimin uzunluğu, kışın da zaman zaman meydana gelen don olaylarının verdiği zarar, bu gelişme alanında tarımsal kalkınmayı sınırlamaktadır. Sulanacak alanlarda hakim olan, meyilli ve dalgalı arazidir. Bazı planlanmış projelerin ekonomik fizibilitesinin yeniden dikkatle gözden geçirilmesi gerekebilir. Hayvancılık faaliyetlerinin, mer'aların verimliliğinin azalması ile sınırlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Sosyal yapının temelini, aşiret yapısı meydana getirmekte; her bir aşiret veya aşiret kolunu idare eden büyük toprak ağalarının yeniliğe karşı muhafazakâr davrandıkları söylenmektedir.

(3) İmkanlar

Geniş sulama projeleri planlanmış ve kısmen uygulamaya konmuş durumdadır. Tarımsal üretimin genişlemesine bağlı olarak yağ sanayi, hayvan yemi üretimi ve çırçırılama gibi tarıma dayalı işleme sanayiinin geliştirilmesi imkanları mevcuttur. Ek rezervlerin aranmasına devam edilmesi halinde petrol kaynakları, gelecek yirmi yılda büyük önem taşımayı sürdürülebilir.

Havaalanı, demiryolu bağlantısına ve iyi yol hizmetlerine sahip bulunan ve ana gelişme aksının bir parçası olan Diyarbakır kenti bölgenin gelişmesinde kilit bir rol oynayacaktır. Tarıma dayalı sanayiilerin çoğu, bu kentin içinde ve çevresinde yer alacaktır. Diyarbakır'ın kentsel fonksiyonları ve verimli hinterlandıyla bu gelişme alanı, bütünlüğü olan bir kentsel-kırsal kompleksi meydana getirecektir.

(4) Temel strateji

Kısa ve orta dönemde ..

- Kalkınma çabalarını, daha düşük yatırım maliyetleri ile maksimum faydaya ulaşabilmek için, Master Plan'ın tesbit ettiği daha öncelikli sulama projeleri ve artan tarımsal ürünü işleyecek sanayilerin kurulması üzerinde yoğunlaştırmak.
- Altyapıyı ve sosyal hizmetleri geliştirerek ve tarıma dayalı sanayileri kurarak Diyarbakır belediyesinin kentsel fonksiyonlarını yükseltmek.

Orta ve uzun dönemde

- Gelişme koridorunu Diyarbakır-Batman doğrultusunda verimli tarım arazisinden faydalanarak ve fiziki bağlantıları iyileştirerek genişletmek.

(5) Projeler ve diğer tedbirler

Halen devam etmekte olan projelerin tamamlanmasına ek olarak, Batman sağ sahil sulama projesi uygulanmalı; ve Dicle sağ sahil ile Batman sol sahil sulama projeleri de I. Safha'da başlatılmalıdır. Tahıl depolama tesisleri genişletilmeli, gübre ve zirai ilaçlar için ana bir dağıtım deposu kurulmalıdır. İlk Safha'da, sanayi bitkileri için demonstrasyon projeleri uygulanmalı, EBK et kombinasyonu iyileştirilmeli ve yem fabrikaları genişletilmelidir. Mevcut tesislerin iyileştirilmesi Diyarbakır kentsel gelişme projesinin birinci safha uygulamalarının önemli bir parçasıdır.

Dicle sağ sahil sulaması fizibilite etüdlerinin (F/E) Dipni'de ek bir baraj ve Dicle sağ sahil pompaj sulama projeleriyle birlikte, bir bütün olarak acilen güncelleştirilmesi lazımdır. Kayser barajı ve su transferi opsiyonunda dahil olmak üzere, Batman-Silvan projesinin F/E'si de kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmelidir. Safha I'de Garzan projesinin fizibilite etüdü de yapılacaktır. Gene bu aşamada, mahalli ihtiyaçlar için boru hattının uzatılmasına ait bir çalışma da gerçekleştirilecektir.

Ticari kümes hayvancılığı sözleşmeli çiftçilerle işbirliği içinde entegre bir şekilde geliştirilebilir. Böyle bir model damızlık üretimini, civciv ve yem üretim ve dağıtımını, kesim tesislerini ihtiva etmelidir. Hem yatırım, hem de işletme kredilerinin temini lazımdır. Broyler piliç ve yumurta üretimi için kredi veren Ziraat Bankası (TCZB) hizmetlerini GAP bölgesini de içine alacak şekilde genişletmelidir.

Çeşitli yağlı tohumların üretiminin yaygınlaştırılması için tarımsal yayım hizmetleri, TYUAP sistemi içinde yoğunlaştırılacaktır. Ayrıca, başlangıç safhasında, sulama teknolojisi, bitki rotasyonu ve özellikle meyilli arazide tarla içi su idaresi konusundaki araştırmalar da yoğunlaştırılmalıdır.

6.1.2 (Greater) Şanlıurfa Gelişme Alanı

(1) Mevcut şartlar

Bu gelişme alanı, Şanlıurfa belediyesi, Siverek, Viranşehir, Birecik ve Bozova çevresindeki alanı kapsamakta olup potansiyeli en az değerlendirilmiş olan yöredir. Kendi tüketimi için üretim ve karma çiftçilik hâlâ hakimdir. Ayrıca az sayıda kişinin faydalandığı büyük arazi sahipliği yaygındır. Şanlıurfa ilinde çiftçi ailelerinin yaklaşık % 40'ı topraksızdır. Hayvancılık, esas olarak koyun sürüleriyle ve yaygın otlatmayla yapılmaktadır. Yalnızca birkaç önemli yem fabrikası ile, gıda ve içki sanayiilerinden oluşan mevcut imalât sanayii çok zayıftır. En önemli özel işletme, UPİSAŞ pamuk ipliği fabrikasıdır. Şanlıurfa'da, Türkiye Ziraî Donatım Kurumu'na ait bir tarım alet ve makinaları fabrikası vardır.

(2) Darboğazlar

Çarpık arazi mülkiyeti önemli bir darboğazdır. Bölge'deki toprak mülkiyetinin temel özellikleri, Şanlıurfa'da tipik bir şekilde gözlenebilir: Büyük toprak sahiplerinin mülkiyetindeki arazi payının yüksek oluşu; topraksız ve az topraklı köylülerin oranının yüksekliği; ağaların mevcudiyeti; ve toprakların yüksek bir yüzdesinin mülkü başında olmayan toprak sahiplerinin mülkiyetinde olması. Devlet 1757 sayılı yasa uyarınca toprak reformu bölgesi ilân edilen Şanlıurfa ilinde, 161,600 hektar araziye kamulaştırmıştır. Bu yasa, 1978 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. 1984'te çıkarılan 3083 sayılı yeni yasa, esas olarak, Şanlıurfa'daki Urfa-Harran sulama alanlarındaki toprak dağılımını ve toplulaştırmayı düzenlemektedir.

Köy ve şehirlerde sosyal hizmet seviyeleri, ülke ortalamasına oranla düşüktür. Bu ise, sulamanın temin edeceği muhtemel gelişmeye rağmen bölgeden dışarı göç edenlerin geri dönme cesaretlerini kırmaktadır. Yeni bir havaalanı yakın geçmişte hizmete açılmakla beraber havayolu ulaşımını geliştirmek lazımdır.

(3) İmkanlar

Bu gelişme alanının orta ve uzun dönemde kalkınma potansiyeli oldukça yüksektir. Kilit faktörler, en yüksek öncelikli Urfa-Harran projesi de dahil olmak üzere, büyük sulama projelerinin mevcudiyeti; ana arterin ve temel gelişme ekseninin üzerindeki merkezî konum; ve Şanlıurfa kentidir. Şanlıurfa kenti, merkezî konumu, verimli hinterlandı, mevcut tesisleri, ekonomik faaliyetleri ve potansiyel turizm kaynakları sebebiyle bölgenin merkezi olma potansiyeline sahiptir. Bu gelişme alanı bir bütün halinde geleceğin haberleşme merkezi olarak tarif edilebilir.

(4) Temel strateji

Kısa ve orta dönemde

- Bu alanın kalkınmasının itici gücü olarak Urfa-Harran sulama projesini uygulamak ve aynı zamanda tarımsal yayım hizmetleri ile yeni arazi idaresini/mülkiyetini elele götürmek;
- Şanlıurfa kentinde kentsel hizmetlerin arzı ile, kırsal yollar ve hububat ve baklagiller depolama elemanları gibi, sulamanın geliştirilmesine ilişkin altyapının iyileştirilmesi.

Uzun dönemde

- Daha iyileştirilmiş kentsel altyapı hizmetleri ve sosyal hizmetler sunarak, Şanlıurfa'yı, bölgesel bir merkez haline getirmek;
- Komşu alanlarla bağlantıları geliştirerek, ekonomik koridoru genişletmek.

(5) Projeler ve diğer tedbirler

Urfa-Harran sulama projesi ile Şanlıurfa-Diyarbakır yol geliştirme projeleri, Safha I'de tamamlanacaktır. Mardin-Ceylanpınar sulama projesinin ilk etabı ile Sınır-Fırat projeleri başlatılacaktır. Pamuk alanları, Urfa-Harran projesi kapsamında çok genişleyecek ve buna bağlı olarak çirçir fabrikaları ile tekstil sanayiilerinin kapasitesi de artacaktır. Yemeklik yağ ve hayvan yemi sanayileri kurulacaktır. Çiftçi işletmelerinde tahıl depolama kapasitelerinin yaratılması ve EBK et kombinasyonunun geliştirilmesi de, başlangıç safhasında gerçekleştirilmelidir. Tarım alet ve makina fabrikası, bölgesel ihtiyaçlara cevap veren daha çeşitli ürünler imal edecek seviyeye çıkarılmalıdır.

Ceylanpınar Tarım İşletmesinde, entegre tavukçuluk ve yoğun hayvan besiciliği kurulmalıdır.

Safha I'de, Şanlıurfa kentinde odaklanan bir seri kentsel proje uygulanmalıdır. Şanlıurfa su ve kanalizasyon projesi kademeli olarak uygulanacak; birinci safhada mevcut tesislerin rehabilitasyonuna yönelinecektir. Şanlıurfa kentsel gelişme projesinin birinci safhasında ise, esas olarak turizme ve sanayi faaliyetlerine dönük yolların ve haberleşme imkanlarının iyileştirilmesi ele alınacaktır. Bu safhada bir turizm enformasyon merkezi geliştirilmelidir.

Haberleşme kompleksi projesi, Ceylanpınar Tarım İşletmesinin bir kısmının, haberleşme ile ilgili tesislerin/imkanların bulunduğu bir merkeze dönüştürülmesini amaçlayacaktır. Projenin birinci safhasında, iç turizme yönelik tesislerin, mesela bir geyik parkının, ocak vb. gereçlerle teçhiz edilmiş bir piknik alanının, yürüyüş yapılabilecek küçük bir ormanın kurulması veya geliştirilmesi ile amatör balıkçılığın teşviki ele alınacaktır. İşletme, aynı zamanda, çocuklar için bir açık hava eğitim merkezi haline getirilebilir ve çocuklara burada bazı üretim teknikleri, çiftçilik ve diğer kırsal faaliyetler konusunda bilgi ve tecrübe verilebilir. Şanlıurfa, Mardin veya Diyarbakır'dan günübirlik otobüs turları düzenlenebilir. Uzun vadede ise, bu alan, sakin bir ortamda milletlerarası bir konferans/dinlenme merkezine dönüştürülebilir. Ayrıca, yalnızca Bölge'ye ve ülkeye değil, komşu ülkelere de hizmet verecek ileri bir tarımsal araştırma merkezi de kurulabilir.

Siverek-Hilvan ve Bozova sulama projelerinin fizibilite etüdüleri, daha uygun alanların belirlenmesi amacıyla gözden geçirilmeli ve güncelleştirilmelidir. Suruç-Baziki ve Şanlıurfa bölge havaalanı projelerinin fizibilite etüdüleri de yapılacaktır. Yukarıda anlatılan uygulamalara geçilmeden önce, haberleşme kompleksi ile Şanlıurfa kentsel gelişme projeleri için kapsamlı araştırmalar gerçekleştirilmelidir.

Urfa-Harran ve diğer sulama projelerinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi ve işletilebilmesi için, topraksız ve az topraklı çiftçilerin teşkilatlanması gerekecektir. Bu tür teşkilatlar, tarla içi su idaresi ve tarımsal verimliliğin geliştirilmesine yardımcı olacaktır (Bölüm 6.3). Tarımsal yayım hizmeti veren personelin, diğer sulama projelerinde de vazife yapabilecek şekilde, uygulamalı eğitime tabi tutulması gerekmektedir.

6.1.3 Gaziantep (Gateway) Gelişme Alanı

(1) Mevcut şartlar

Bu gelişme alanı, Gaziantep belediyesi çevresi ile Suriye sınırına bitişik alanı kapsamaktadır. Bu alan, Akdeniz kıyısından içeriye ve aynı zamanda Bölge'den Ortadoğu pazarlarına bir geçit, bir kapı niteliğindedir. Çeşitli imalât ve ticaret faaliyetleriyle, en çok sanayileşmiş alanı sınırları içinde bulundurmaktadır. Tekstil, giyim, gıda ve içecek, metal sanayii ve diğer sanayi işletmeleriyle Gaziantep ili, GAP bölgesindeki toplam imalât sanayii katma değerinin % 40'ını üretmektedir. Canlı hayvan, et, hububat, mercimek, bezelye ve antepfıstığı gibi birçok tarımsal ürün, halen Gaziantep'ten ihraç edilmektedir.

(2) Darboğazlar

Gaziantep şehrinde su sıkıntısı mevcuttur. Arazi kullanımını açısından, kentleşme/sanayileşme ile tarım arasındaki çelişkiler keskindir. Hinterland da otlakların azalması ve arazinin meyilli oluşu tarım ve hayvancılık faaliyetlerini sınırlamaktadır.

Bu alan ileri derecede sanayileşmiş olduğu halde, tarım ürünü işleme ve tüketim maddeleri sanayilerinin hakim olduğu mevcut sanayi yapısı daha üst düzey bir sanayileşmeyi kısıtlayabilir. Gaziantep ilinin, son zamanlarda meydana gelen bir değişiklikte, dışarıya net göç verir duruma gelmesi, bunun erken bir habercisi olabilir.

(3) İmkanlar

Bölgenin avantajları arasında, Akdeniz kıyısına yakınlığı ve E-24 karayolu üzerinde bulunması, komşu Ortadoğu ülkelerine yol bağlantısının iyi olması, Küçük Sanayii Geliştirme Teşkilâtı'nın (KÜSGET) varlığı, genel olarak tarıma elverişli arazi ve komşu illerle bağlantıyı sağlayan gelişmiş bir yol şebekesinin bulunması sıralanabilir. Mevcut sanayileşme düzeyi, yeni bir sanayinin kurulmasına yetecek kadar yüksektir. Turizm açısından mevcut imkanlar ve Batı'daki krom madenleri de, dikkate alınması gereken faktörlerdir.

Bölge'de gelişmiş bir özel sektör mevcuttur. Kamu sektörü müdahalesi, esas olarak, teşvik tedbirleri şeklinde olmaya devam edecektir.

(4) Temel strateji

Kısa ve orta dönemde

- Bölge'nin iç ve dış ticaret merkezi olma konumunu sürdürebilmesi için, Gaziantep belediye sınırları içindeki altyapıyı ve hizmetleri geliştirmek;
- Sanayi tabanını çeşitlendirmek maksadıyla, özel sektör yatırımlarını yeni sanayi kollarına çekecek teşvik tedbirleri almak.

Uzun dönemde

- Gaziantep'i, ihracata dönük yüksek seviyede ihtisaslaşmış bir sanayi merkezi haline getirmek.

(5) Projeler ve diğer tedbirler

Safha I'de tamamlanacak projeler arasında, Gaziantep projesinin Hâncağız sulama projesi bölümü, Gaziantep-Araban yolunun iyileştirilmesi, Gaziantep kent suyu ve kanalizasyon şebekesi sıralanabilir. Bu safhada esas olarak mevcut tesislerin rehabilitasyonu yapılacaktır. Adıyaman-Göksu-Araban projesi fizibilite etüdü, Çataltepe barajı ve Gaziantep'e belediye suyu temini üzerinde yoğunlaşarak gözden geçirilmeli ve güncelleştirilmelidir. Gaziantep projesi fizibilite etüdü de, sonraki uygulama için güncel hale getirilmelidir.

Özel sektörün yeraltı suyu ile sulama teşebbüsleri de teşvik edilmelidir. KÜSGET'in yürüttüğü teknik eğitim, yeni müteşebbislere verilen teknik hizmetler, ve danışma/rehberlik hizmetleri artarak devam etmelidir (Bölüm 6.3). Gaziantep kentinde çeşitli ekonomik faaliyetler daha da yoğunlaştıkça, kentsel gelişme ve sanayi yer seçimi ile ilgili yönetmeliklerin, ardından da, sanayiler için atıksu deşarjını düzenleyen yönetmeliklerin yürürlüğe konması gerekecektir. Demiryolunun, Fevzipaşa geçidinin iyileştirilmesi ve Şanlıurfa'ya uzatılacak şekilde geliştirilmesi için de kapsamlı bir etüd yapılmalıdır.

6.1.4 Siirt Gelişme Alanı

(1) Mevcut şartlar

Bu gelişme alanı, bütün gelişme alanları arasında en az gelişmiş olanıdır. Bütün GAP illeri arasında en düşük sosyal hizmet seviyesi Siirt ilindedir. Tarım alet ve makinaları sayısı, gübre kullanımı, ve tarımsal üretkenlik düşüktür. Hayvan varlığı esas olarak keçi sürülerinden ibarettir. Tütün ve kömür işletmeciliğine ek olarak, antepfıstığı işleme/paketleme, meyan kökü işleme, çırçırılama ve tuğlacılık gibi bazı yeni sanayiler gelişmektedir.

(2) Darboğazlar

Bu alanın mekânsal gelişmesi, doğusundaki ve kuzeyindeki dağlık alanlarca sınırlanmaktadır. Bitişik bölgelerle yol bağlantıları pek iyi değildir. Kent merkezindeki koyun yetiştiriciliği problem yaratmaktadır. Arazi verimliliğinin düşük seviyede kalmasına yol açan göçebe hayat tarzı hâlâ hakimdir.

(3) İmkanlar

Bütün bu imkansızlıklara rağmen bu gelişme alanının kalkınma potansiyeli vardır. Hayvancılık faaliyetlerinin geliştirilmesi için yeterince imkan mevcuttur. Daha şimdiden yoğun hayvancılık üretimi başlamıştır. Kuzeydoğu sınırında, odun üretimi için 700,000 hektarlık alanda orman sanayii kurulacaktır. Geliştirilebilecek ürünler arasında Siirt fıstığı yetiştiriciliği, ipekböcekçiliği, arıcılık, dokumacılık, sebze işleme, ve kuzeyde krom işletmeciliği sayılabilir. Uzun dönemde, dağlar ve kaplıcalar gibi tabii varlıklardan ve elsanatlarından faydalanarak turizm faaliyetleri de geliştirilebilir.

(4) Temel strateji

Kısa ve orta dönemde

- Bir seri kapsamlı tedbir olarak hayvancılığı geliştirmek;
- Su şebekesi, sağlık hizmetleri ve köy yolları gibi sosyal hizmetleri ve kırsal altyapıyı geliştirerek, temel insan ihtiyaçlarını karşılamak.

Uzun dönemde

- Turizm, jeotermal, vb. gibi başka kaynakları da araştırarak ekonomiyi çeşitlendirmek.

(5) Projeler ve diğer tedbirler

Halen devam etmekte olan Siirt kenti su şebekesi projesi tamamlanacak ve kanalizasyon projesi başlatılacaktır. Safha I'de, Garzan baraj ve hidroelektrik projesi başlatılmalıdır. Köy yolları programı, KHGM'nin başlattığı gayretlerin artırılması ile sürdürülecektir. Küçük sulama, hayvancılık, ormancılık ve diğer kırsal faaliyetler için, küçük ırmaklar üzerinde göletler oluşturmak maksadıyla, küçük barajlar projesi uygulanacaktır.

Hayvancılık sektörünü teşvik etmek maksadıyla alınacak kapsamlı tedbirlerden meydana gelen, hayvancılığı geliştirme programı, uygulamaya konmalıdır. Bu program şu elemanlardan oluşacaktır:

- kapalı ve açık ahır hayvancılığı ve mer'a ıslahı uygulamalı tanıtımı;

- duruma bağılı olarak suni veya tabii tohumlama yoluyla ve veteriner hizmetlerini de götürerek sığır ırklarının ıslahı;
- kentin dışında koyun besi tesislerinin kurulmasını teşvik etmek;
- hijyenik şartlarda hayvan kesimini, kalite standartlarını ve kontrolünü temin etmek;
- yeni hayvancılık ürünleri için pazarlama imkanlarının yaratılması;
- ürün işleme ve ilgili sanayilerin teşvik edilmesi.

Et işleme ve hayvan yemi üretimi sanayileri genişletilecektir.

Başlangıç safhasında, Botan ırmağı boyunca kurulabilecek hidroelektrik tesisler için kapsamlı bir araştırma yapılmalıdır. Diğer önemli bir tedbir de meyilli arazide ağaçlandırma ve erozyon kontrolünü gerçekleştirmektir.

6.1.5 Adıyaman Gelişme Alanı

(1) Mevcut şartlar

Bu gelişme alanı az gelişmiş olup, özellikle, hayvancılık işletmelerinin boyutu çok küçüktür. Hemen bütün imalât kuruluşları küçüktür. İmalât sektörü katma değeri, il ölçeğindeki Gayrisafi Bölgesel Hasıla'ya % 10'dan daha düşük bir katkıda bulunmakta, Bölge'deki imalât sanayii katma değerinin % 6'sını meydana getirmektedir. Ne var ki, bu sektör Gaziantep'teki sanayilerin geri bağlantıları yüzünden hızla gelişmektedir. İlde, devlete ait sanayi kuruluşları Sümerbank Pamuklu dokuma fabrikası, Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu, Türkiye Yem Sanayii, TEKEL tütün fabrikası ve diğer birkaçıdır. Nemrut Dağı çevresinde odaklaşan turizm faaliyetleri de herkesce bilinmektedir.

(2) Darboğazlar

Verimli tarım toprağının sınırlı oluşu ve sulama tesisleri ile modern tarım metodlarının bulunmayışı, bölgenin tarımsal faaliyetlerini sınırlamaktadır. Atatürk baraj gölü verimli arazi alanını daha da azaltacaktır. Diğer önemli darboğazlar havaalanı bulunmaması, yolların iç kısımlarda az gelişmiş olması ve yetersiz sosyal hizmetlerdir.

(3) İmkanlar

Adıyaman ilinde ve çevresinde turizm kaynakları çok zengindir. Atatürk barajının meydana getireceği göl, turizm ve balıkçılık açısından ek imkanlar yaratacaktır. Atatürk baraj gölünün temin edeceği sulama, bir diğer imkandır. Ancak, değişik projelerin ekonomik bakımdan uygunluğu dikkatle değerlendirilmelidir. Bu ilde meyilli arazide üzüm ve fıstık yetiştirilmesi 1970 lerden bu yana başarılı bir şekilde geliştirilmiştir. Burası, suya-dayalı bir kalkınma alanı olarak nitelenebilir.

(4) Temel strateji

Kısa ve orta dönemde

- Komşu illerle fiziki ve ekonomik ilişkileri güçlendirmek: Gaziantep'teki sanayilerin geri bağlantılarını geliştirmek ve Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa'dan gelecek ziyaretçiler için turizmi teşvik etmek düşünülecek örneklerdir.

Orta ve uzun dönemde

- Atatürk baraj gölünden faydalanarak, sulama, turizm ve balıkçılık gibi suya dayalı ekonomik faaliyetleri geliştirmek.

(5) Projeler ve diğer tedbirler

Adıyaman-Kâhta projesinin Çamgâzi sulama projesi, Safha I'de uygulanacaktır. Kâhta-Gerger yolu güzergâhının yeniden düzenlenip kaplanması ve Şanlıurfa'ya köprü- ve yol ile Atatürk bağlantısının yapılması tamamlanacaktır.

Adıyaman-Kâhta projesinin, kapsamlı bir fizibilite etüdünün yapılması gerekmektedir. Bu etüd sulama alanlarının artırılması maksadıyla, suyun Koçalı göletinden Gömükan ve Çamgazi projelerine çevrilmesi ve Kâhta göletinden Büyükçay projesine su aktarılması alternatiflerini de kapsmalıdır. Kuzey'de, rezervuar üzerindeki Atatürk geçidi için turizm yönünü de dikkate alan karşılaştırmalı bir fizibilite etüdü, Safha I'ın başlangıcında yapılacaktır. Ayrıca, turizmin gelişmesine ait kapsamlı bir araştırma yapılmalıdır.

Bu alanda, balık üretme araştırma ve eğitim merkezi, balık yavrusu yetiştirme tesisleri ve ürün işleme ünitelerinden meydana gelen bir balıkçılık kompleksi kurulmalıdır. Bu balıkçılık kompleksinin fizibilite etüdü, Safha I'de yapılmalıdır.

Nemrut Dağı millî park alanı olarak ayrılmıştır. Toprak erozyonunu asgariye indirmek ve rezervuarın ömrünü uzatmak amacıyla Atatürk baraj gölü boyunca yoğun bir ağaçlandırmaya girişilmelidir (şu anda bu alan 10,000 hektar olarak planlanmıştır). Baraj gölü çevresindeki alan bir eğlenme/dinlenme bölgesi haline getirilebilir ve bir turizm eğitim/enformasyon merkezi kurulabilir.

6.1.6 Mardin (Frontier) Gelişme Alanı

(1) Mevcut şartlar

Bu gelişme alanı, batıda Mardin-Kızıltepe'den, Nusaybin yoluyla, doğuda Cizre-Silopi'ye kadar, Suriye ve Irak sınırlarındaki alanı kapsamaktadır. Yöre genel olarak az gelişmiş durumdadır ve E-24 karayolundaki transit trafik ile ilgili olanlar dışında, önemli bir ekonomik faaliyet mevcut değildir. Ne var ki, bölgede nüfus yoğunluğu oldukça yüksektir ve E-24 boyunca birçok köy vardır.

Mardin ili imalât sanayi katma değeri, Bölge toplamının yalnızca % 5'ini meydana getirmektedir. Un fabrikaları, tekstil (Nusaybin), hayvan yemi, süt fabrikaları ile kesimhane gibi hayvancılık sanayileri mevcuttur. Kızıltepe'deki bir et kombinasyonu halen çalışmaz durumdadır. Mardin kentinin hemen dışında bir küçük sanayi sitesi bulunmakla birlikte, içinde faaliyet gösteren işyeri pek yoktur. Bu alanın kuzeybatısındaki Mazıdağı'nda konsantre fosfat üretimi 1977'de başlamıştır.

Bu alanda çok sayıda keçi ve nisbeten büyük miktarda sığır ile, hayvancılık faaliyetleri yaygındır. Bu alanın doğusunda, Silopi-Nerdüş sulama projesi tamamlanmak üzeredir.

(2) Darboğazlar

Arazi dalgalı ve kısmen taşlıktır. Sınır alanlarında zaman zaman kuraklık meydana gelmekte; ama aynı zamanda bazı kesimlerde, özellikle Dicle boyunda, seller de görülmektedir. Esas ticaret yolunun üzerinde bulunduğu halde, bu alanda ve çevresinde üretilen ürünlerin çoğu, etkin dağıtım merkezleri olmadığı için pazarlama problemleriyle karşılaşmaktadır. Düşük verimli hayvancılık faaliyetleriyle geçinen göçebe bir nüfus hâlâ mevcudiyetini korumaktadır.

(3) İmkanlar

Bu alanın imkanları arasında, stratejik konumu,turizm açısından önemli birçok dini eser ve kuzeybatıdaki zengin fosfat yatakları sayılabilir. Su mevcudiyeti zengindir ve birçok sulama projesi planlanarak kısmen uygulanmıştır. Ancak, bazı sulama projelerinin ekonomik geçerliliği yeniden değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Hayvancılık faaliyetleri Siirt ve Mardin'de geliştiğçe, bu alan da hayvancılık ürünleri için bir ihracat çıkış noktası olarak önem kazanacaktır. Uluslararası ticaretle bağlantılı faaliyetler de geliştirilebilir. Yöre gelecekte bir ihracat merkezi haline gelebilir.

(4) Temel strateji

Kısa ve orta dönemde

- Düzenli bakım ve onarım yaparak E-24 karayolunun sağladığı elverişli ulaşımı sürdürmek ve geliştirmek; aynı zamanda, uluslararası transit trafik için sınırdaki tesisleri ve hizmetleri iyileştirmek;
- Planlanmış sulama projelerinin en elverişli elemanlarını seçip uygulamak.

Orta ve uzun dönemde

- Ticareti ve hayvancılık faaliyetlerini canlandırmak maksadıyla komşu yörelerle iç bağlantıları güçlendirmek.

(5) Projeler ve diğer tedbirler

Silopi-Nerdüş ve Nusaybin sulama projelerinin, Cizre baraj ve hidroelektrik projesinin tamamlanmasına ek olarak, E-24 karayolunun geliştirilmesi ve Savur yolunun rehabilitasyonu yapılacaktır. Gübre ve zirai mücadele ilaçları için bir dağıtım deposu inşa edilmelidir. Hayvancılık geliştirme programı, alt-bölüm 6.1.4'de belirtilen kapsamı ile uygulamaya konmalıdır.

Mardin-Ceylanpınar sulama projesi ikinci safhasında fizibilite etüdü güncelleştirilmeli ve bundan sonraki uygulama için daha ümitvar bölgeler seçilmelidir. Cizre projesinin, Nusaybin-Cizre-İdil sulama projesinin fizibilite etüdünün güncelleştirilmesini de ihtiva eden kapsamlı bir fizibilite etüdü yapılmalıdır. Tarıma dayalı sanayilerin kurulmasına yönelik ve pazarlama yönüyle birlikte arazi uygunluğunu ve agro-ekolojik şartları da dikkate alan bir araştırma yapılarak elverişli bağ-bahçe bitkileri belirlenmelidir. Şırnak'taki asfaltit rezervleri, işletilebilecek yatakların tesbiti amacıyla, araştırılmalıdır.

Seçilmiş bağ-bahçe bitkileri için teşvik tedbirleri alınmalıdır; Bunlar arasında, piyasaya ilişkin bilgi temini, tohum ve fidan tedariki ve tarımsal yayım hizmetleri de bulunmalıdır. Tarıma dayalı yeni sanayiler için pazarlama kanalları oluşturulmalıdır. Sınırdaki, gümrük ve diğer ilgili hizmetler geliştirilecektir.

6.2 Yatırım Zamanlaması

Gelişme alanlarıyla ilgili projelerin zamanlama perspektifi uyarınca (Bölüm 6.1, Tablolar 6.1-6.6). I. Safha (1990-94) için yol gösterici, bir yatırım zamanlama çizelgesi hazırlanmıştır. Tablo 6.1-6.6'de yer alan I. Safha projelerinin çoğu için, yatırım miktarları mevcut verilere dayanılarak tek tek hesaplanmıştır. Bazı projeler için, yatırım tutarlarının yıllık dağılımları da gösterilmiştir. Bazı diğer projeler veya alt sektörler için, yatırımların farklı faaliyetlere dağılımının nisbi önemini belirtmek maksadıyla, büyüklük sırasına göre dağılım da verilmiştir.

Kamu yatırımlarının farklı sektörlerle dağılımı, Tablo 5.9'da yer alan genel dağılımdan büyük ölçüde farklı olacaktır. GAP'ın büyük sulama projeleri uygulandıkça, tarım sektörü yatırım payını önemli ölçüde arttırarak bütün sektörler içinde en fazla payı alır hale gelecektir. Bu yatırım tahsisi, yedi önemli GAP sulama projesinin yanısıra, TYUAP'ın yağlı tohum ve hayvan yemi uygulamalı demonstrasyon projesini, tahıl depolama tesislerini, hayvancılığı geliştirme programını, tarımsal girdi dağıtım depolarını ve yaygın ağaçlandırma projesini de kapsamaktadır.

I. Safhada Atatürk barajının tamamlanmasıyla, enerji sektörünün toplam kamu yatırımlarındaki payı azalacaksa da, gene de bu tarımın hemen ardından gelen ikinci sektör olacaktır. Enerji sektörü kamu yatırımları, orijinal GAP hidroelektrik projelerine ek olarak, Siirt'teki küçük baraj projesini, Adıyaman-Gölbaşı termal enerji tesisini, enerji nakil ve dağıtımını ve kırsal bölgelerin elektrifikasyonunu da kapsamaktadır.

Üçüncü en büyük yatırım payı, ulaştırma sektörüne ayrılacaktır. Bu sektör yatırımları, karayolu iyileştirilmesi/bakımı/onarımı, demiryolu pekiştirilmesi için bir araştırma ve ilk uygulama, bölgesel havacılık servislerinin geliştirilmesi, yurtiçi kullanım için boru-hatları yapımı, ve haberleşme de dahil olmak üzere, Master Plan'ın yüksek öncelikli projeler olarak tanımladığı yol projelerini kapsayacaktır. Öncelikli baraj projelerinin uygulanmasıyla sular altında kalacak yolların yeniden düzenlenmesine öncelik verilmelidir.

Madencilik ve imalât sektörlerine yatırım tahsisi fazla artmayacaktır, çünkü bu sektörlerin esas olarak özel sektör rehberliğinde gelişmesi öngörülmektedir. Turizm de özel sektör tarafından yürütülmekle birlikte, temel destek tesislerinin kurulabilmesi maksadıyla, geçmişteki orantısız derecedeki küçük kamu yatırım payı arttırılacaktır.

Konut sektörüne yapılacak kamu yatırım tahsisi, nüfus artışıyla orantılı olarak artacaktır. Sosyal sektörler, geçmişe oranla, kamu yatırımlarından en büyük payı alacaklardır. Eğitimin payı, son yıllarda Bölge'deki toplam kamu yatırımının % 0.6'sından, % 1.7'sine yükselecektir. Buna, planlanmış rezervuar alanlarından taşınacak okullara yapılacak tahsis de dahildir. Sağlık sektörünün payı ise katlanarak son yıllardaki % 0.2'den % 0.4'e çıkacaktır.

Diğer sektörlerle tahsis, esas olarak kentsel altyapıyı kapsamaktadır. Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi büyük kentlerin ve diğer yerleşmelerin su ve kanalizasyon sistemi iyileştirilecektir. Öte yandan, kırsal alanlarda elektrik, su temini, sağlık ve sanitasyon tesisleri/imkanları ile işletme bazında gelişme ve drenajın dahil olduğu çoğu kırsal altyapı projesi, çeşilli sektörler kapsamında ele alınmaktadır.

6.3 Kurumsal Tedbirler

Kalkınma projelerinin uygulanması, gerekli kurumsal tedbirlerle tamamlanmalıdır. Farklı gelişme alanlarıyla ilgili bazı araştırmalar daha önce tavsiye edilmişti (Tablolar 6.1-6.6). Bu bölümde, sektörlerle ilgili olanlar ve diğer daha genel tedbirler özellenmektedir.

6.3.1 Tarım

(1) Arazi mülkiyeti sistemi

Bölge'deki kırsal ailelerin sayısı, 1985 itibarıyla 326 bin olarak tahmin edilmiştir. Bunlardan 125 bininin (%38.4) hiç toprağı veya hayvanı yoktur. Diğer uçta ise, çiftçi ailelerinin % 8'i tarımsal toprakların % 51'ine sahiptir. Bu grupta, ortalama işletme büyüklüğü, aile başına 57 hektardır. Ayrıca, 170 bin hektarlık alanı kapsayan bir devlet çiftliği de vardır. Sayıca en fazla olan işletmeler, 1 ila 5 hektarlık olanlardır (çiftçi ailelerinin % 40.7'si). Bu küçük aile tarım işletmesi deseni Gaziantep ve Adıyaman'da çok belirgindir.

Bu üç gruptan her biri için alternatif modeller tavsiye edilmektedir. Bu modellerin ortak özellikleri, (1) Tarla içi geliştirme/bakım için organizasyon; (2) sulu tarımın izlenmesi ve değerlendirilmesi; ve (3) girdilerin etkin bir şekilde temini ile üretilen ürünlerin pazarlanmasıdır.

Anayasa Mahkemesi'nin Toprak Reformu Yasası'nı iptal etmesinden sonra, toprak mülkiyetinin açıklığa kavuşturulması âcil bir ihtiyaç haline gelmiştir. Büyük işletmelerdeki ürün deseni, mülkiyete ilişkin belirsizlik yüzünden tavsiye edilen optimum desenden sapma gösterebilir. Büyük toprak sahipleri, üretim değerini veya kârını en yüksek düzeye çıkarmak yerine işgücü kullanımını en azda tutmayı yeğleyebilirler.

Mevcut arazi mülkiyeti ve yarıcılık düzenlemeleri gözönüne alındığında tarımsal yayım hizmetleri ve organizasyon çabaları, büyük işletmelerde yarıcı olarak çalışan topraksız çiftçilere yönelmelidir. Topraksız yarıcılara ve kiracılara kredi ve diğer girdilerin temini, onların toprak sahipleri karşısındaki durumlarının düzelmesine yardımcı olacaktır. Aynı tür düzenlemelerin, Devlet mülkiyetindeki arazi (Ceylanpınar) için de düşünülmesi lazımdır.

Hem sosyal, hem de ekonomik açıdan, 1 ilâ 5 hektar toprağa sahip ailelerin elindeki topraklarının artırılmasına ilk öncelik verilmelidir. Emek kullanımının ve bitki yoğunluklarının bu tür işletmelerde çok daha yüksek olması muhtemeldir. Toprağın yeniden dağıtımı küçük çiftçilerin oranını artıracığı için, Hükümetin tarım reformu tasarısının geleceğini bir an önce açıklığa kavuşturması gerekir.

Orta büyüklükteki aile işletmeleri açısından, kooperatiflerin kurulmasına öncelik verilmelidir. Bu kooperatifler modern girdiler sağlayacak, pazarlamayı üstlenecek, ve çiftçileri tarla içi su kullanımı ve tarımsal yayım hizmetleri de dahil olmak üzere, diğer faaliyetler için organize edecektir. Aynı zamanda bu kooperatifler ürün desenlerinin ve sulama suyundan adil bir şekilde faydalanmanın tartışıldığı birer forum olacaklardır.

Hem küçük işletmeleri hem de toprak dağıtımını ilgilendiren bir diğer kilit mesele arazi toplulaştırılmasıdır. Halen mevcut işletmelerin gayrimuntazam biçimleri ve parçalanmışlıkları rasyonel bir kanal güzergahı planı yapılmasını engellemektedir. Ayrıca, arazi tesviyesini geciktirmekte ve maliyetleri arttırmaktadır.

(2) Tarımsal yayım, araştırma ve bilgilendirme hizmetleri

Tarımsal yayım

TYUAP tarımsal yayım projeleri sürdürülmeli ve bütün GAP illerini kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Personel, araç, makina ve teçhizat (görsel-işitsel yardımcı malzeme) da dahil olmak üzere TYUAP sisteminin bütün standart girdileri birkaç yıl içinde temin edilmelidir. Yerleşme hiyerarşisi ve sosyal yapı dikkate alınarak merkezî köyler ve onların hizmet alanları belirlenmelidir.

TYUAP sisteminin uygulanması, özellikle yeni bitkilerin yetiştirilmesi açısından önemlidir. Yağ bitkilerinin ve sulamaya dayanan yem bitkilerinin çoğu, Bölge çiftçileri için yenidir ve bu konuda sağlam araştırma neticeleri mevcut değildir. TYUAP sistemi, araştırma neticelerinin etkin bir biçimde çiftçilere ulaştırılmasını temin edecektir. Proje, değişik illeri kapsayacak şekilde genişletilirken, her bir il için daha önemli olan bitkiler ve faaliyetler tesbit edilmeli ve bunlara ağırlık verilmelidir.

Araştırma

Araştırma çalışmaları, yeni türlerin adaptasyonu, ürün rotasyonları, ve sulu şartlardaki yetiştirme ve tarım teknikleri üzerinde yoğunlaşmalıdır. Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nın yakın geçmişte kurduğu Sulama Teknikleri Araştırma Enstitüsü'nün araştırma personeli ve imkanlarıyla

daha güçlendirilmesi lazımdır. Bölge'de pamuk üretiminin önemi dikkate alındığında ve sulama teknikleri için başka bir enstitü de mevcut olduğuna göre, bu kurum pamuk araştırmaları konusunda uzmanlaşabilir.

Gaziantep Fıstık Araştırma Enstitüsü genişletilmeli ve Bölge'de gelecek vadeden bütün bağ-bahçe bitkileri hakkında araştırma çalışmaları yürütebilecek şekilde desteklenmelidir. Bağ konusuna özel önem verilmelidir. Farklı mikro-iklimleri (mikro-klimaları) temsil eden ve farklı bitkiler üzerinde ihtisaslaşan alt-istasyonlar kurulmalıdır.

Gübre kullanımının daha etkin hale getirilmesi için düzenli olarak, toprak analizi yapılmalıdır. Bu amaçla, mevcut toprak analiz laboratuvarlarının kapasiteleri geliştirilmelidir. Yaprak ve meyve analizi, bitkilerin gübreye nasıl cevap verdiklerini anlamak bakımından önemlidir.

GAP bölgesiyle ilgili araştırma çalışmalarında koordinasyonun temini için, bir araştırma koordinasyon komitesi kurulmalıdır. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi ile Çukurova Ziraat Araştırma Enstitüsü de dahil olmak üzere, bütün ilgili kuruluşlar, bu komiteye katılmalıdır. Tarımsal yayım hizmetleriyle ilgili kuruluşlar da komitede yer almalıdır. Diğer bölgelerdeki enstitülerle iyi ilişkilerin kurulması da önemlidir. İleri tarım tekniklerinden haberdar olmalarını sağlamak amacıyla, araştırma personeline hem ülke içinde, hem de ülke dışında öğretim ve eğitim imkanı tanınmalıdır.

Bilgilendirme hizmetleri

Kırsal bölgelerdeki verimliliği genel olarak arttırabilmek için, üretim ve pazarlamayla ilgili bilgilerin çiftçilerin çoğunluğuna ulaştırılması gerekir. Geliştirilmiş tarımsal uygulamalarla ilgili bilgi; araştırma/tarımsal yayım merkezleri gibi destek imkanlarının mevcudiyetinin ve çeşitliliğinin artırılması; ürün işleme ve depolama tesisleri ile makina kiralama servislerinin temini çok faydalı olacaktır. Toprağın zamanında hazırlanması ve tohum ekimi bakımından meteorolojik veriler ve yeni bitkiler ile pazarlar hakkında bilgi de hayati önemdedir. Yeni bitki ve pazarlara ilişkin bilgi tavsiye edilen Bölgesel Kalkınma Merkezi tarafından temin edilebilir.

(3) Finansman sistemi

Çiftçilerin T.C. Ziraat Bankası'ndan kredi almada karşılaştıkları esas zorluk, ipotek mecburiyetidir. Arazi kayıt işlemlerinin tamamlanmamış olması ve arazi tapularının bulunmaması yüzünden, çiftçiler Ziraat Bankası'na teminat gösterememektedirler. Kısa vadeli üretim kredisi sözkonusu olduğunda, müteselsil kefalet teminat olarak kabul edilmelidir. Proje uygulaması bakımından gerekli olan makina, teçhizat ve diğer ihtiyaçlar için alınan orta ve uzun vadeli kredilerde ise projenin kendisi bir teminat sayılmalıdır. Bu, aslında, bir risk paylaşma tavsiyesidir. Ziraat Bankası teminat aramak yerine projenin gelecekteki getirisini dikkatli bir değerlendirmeye tabi tutabilir.

T.C. Ziraat Bankası ile Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığının tarımsal yayım hizmetleri arasındaki koordinasyonun sürdürülmesi, çok önemlidir. Böyle bir işbirliği, çiftçilerin kredi başvurularının ön incelemesinde, ihtiyaçlarının ve girdi taleplerinin değerlendirilmesinde yardımcı olacaktır. Aynı çiftçiler, tarımsal yayım ve eğitim hizmetlerinin esas alıcıları da olacaklardır. Bu yolla beklenen üretim artışının gerçekleştirilmesi ihtimali daha fazladır. Benzer bir düzenleme Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesinde başarıyla uygulanmıştır. Özelliği olan projeler için ayrıntılar, ayrıca belirlenmelidir.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin (TKK), özellikle küçük çiftçilere, kısa vadeli üretim kredisi teminindeki rolleri çok önemlidir. Bu kooperatiflere daha kaliteli eleman sağlanmalı ve yeni sulama alanlarında yeni kooperatifler kurulmalıdır.

Bölge'deki çiftçilere verilecek kredi miktarını önemli ölçüde arttırmak için alınacak temel tedbir bir "Tarımsal Kalkınma Fonu" kurmaktır. Başlangıçta fon Devlet bütçesince karşılanacak ve her yıl T.C. Ziraat Bankası'na aktarılacaktır. Ancak Fon'un uygulanması için açık kıstaslar konmalı ve kredi şartları açıklığa kavuşturulmalıdır. Bu, çiftçilerin malî bakımdan disipline sokulmasına ve sonuçta Fon'un kendi kendisini finanse eder hale gelmesine yardımcı olacaktır.

(4) Tarımsal girdiler

Tohum ve fidan

Bütün bölgede tohum ve lide üretimi ve dağılımından mesûl olan Ceylanpınar Tarım İşletmesi Müdürlüğü'nün Bölge bakımından önemli bir rolü vardır. Çiftlik, Bölge'deki kuru ve sulu tarımın ihtiyaçlarına uygun her cins kaliteli tohumu tedarik edecek potansiyele sahiptir.

Gaziantep Fıstık Araştırma Enstitüsü, iyi kalite fıstık ve bağ çubuğu, aşı kalemi ve aşılama malzemesi temin etmekle yükümlü olacaktır. Bağların ve fıstık bahçelerinin, sulu alanlarda kurulması beklenmektedir. Sulama şartlarına uygun türlerin seçilmesi gerekecektir. Bu amaçla, Enstitü dahilinde bir fidanlık kurulmalıdır.

Tohum sanayiinde özel müteşebbislerin önemi artacaktır. Bunların tohum üretme üniteleri ve fidanlık kurmaları teşvik edilmektedir. Ceylanpınar Tarım İşletmesinin halen başlattığı gibi kamuya ait toprakların bir kısmı bu amaca tahsis edilerek özel firmalara kiralanabilir.

Gübre

GAP'ın tam olarak gelişmesiyle daha yoğun sulu tarım uygulamasına geçildikçe, gübre ihtiyacı dört kat artacaktır. Bölge'de iki teşkilat, gübre deposuna ve dağıtım kapasitesine sahiptir. Bunlar Türkiye Ziraî Donatım Kurumu (TZDK) ve Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK)'dir. TKK'nın depolama kapasitesi özellikle küçük ve yetersizdir. Bunlar, kendi çevrelerindeki münferit çiftçilere gübre dağıtım bakımından önemlidirler. Özellikle, öncelikli sulama projelerinin bulunduğu yerlerde, bu kooperatiflerin kapasitesinin artırılması lazımdır. Özel müteşebbis ve imalâtçılar, daha şimdiden Bölge'de dağıtım depoları kurmaya başlamışlardır. Bunların ek depolama kapasitesi yaratmaları teşvik edilmelidir.

Kredi ve tarımsal yayım hizmetleri temin eden kuruluşlar da dahil olmak üzere, gübre tedariki ile ilgili olanlara, gübre kullanım takvimi dağıtılmalıdır. Bu; stok kontrolü yapılmasını, çiftçilerin kredi ve gübre taleplerinin toplanmasını, ve gübrenin zamanında teslimini mümkün kılacaktır.

Bitki yetiştirme ile hayvancılık faaliyetlerinin birlikte yapıldığı karma tarım uygulaması, kimyasal gübre kullanımında tasarruf yapılmasına imkân verir. Hayvan gübresi, ya doğrudan organik gübre olarak, veya biyogaz tesisinden geçirildikten sonra kullanılabilir. Hayvan gübresi, genelde organik bileşenleri bakımından fakir olan Bölge toprağının fizikî özelliklerini de iyileştirir.

Zirai ilaç

Sulu tarım şartlarında, bazı zararlılar ve hastalıklar yaygınlaşabilir. Birkaç ürün üzerinde yoğunlaşmamış iyi bir bitki rotasyonu, bu problemlerin çözümünü ve zirai ilaç kullanımının asgariye indirilmesini sağlayacaktır. Diyarbakır'daki Zirai Mücadele Enstitüsü, çiftçilere bitki koruması ve diğer ilgili hizmetleri temin etme açısından desteklenmelidir.

(5) Tarımsal mekanizasyon

Bitki çeşitliliği ve yoğunluğu arttıkça, tarım makinalarına olan talep de artacaktır. Kuru arazideki makinalaşma seviyesi de yükselecektir. GAP'ın tam gelişmesiyle, Bölge'deki toplam traktör ihtiyacı, her biri 45 BG'de olan 90 bin üniteye yükselecektir. Bu, halen mevcut traktör parkının üç kat artması demektir.

Biçerdöğeri ve traktör kiralama hizmetleri, özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin ihtiyacı olan diğer makina ve teçhizatı da temin edecek şekilde genişletilmelidir. Bunun için, bazı orta büyüklükte çiftlik sahipleri/operatörleri kendi makina parklarını genişletmeleri için teşvik edilmelidir. Bu, sulama ile yetiştirilecek yeni bitkiler için gerekli makineleri de kapsmalıdır. Söz konusu teşebbüs, tarımsal yayım hizmetleri ve Ziraat Bankası kredileri ile desteklenecektir. Türkiye Ziraî Donatım Kurumu'nun Şanlıurfa'daki tarım alet ve makineleri fabrikası, Bölge'nin özel ihtiyaçlarını karşılayacaktır.

(6) Pazarlama

Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), Devlet Destekleme politikasının bir neticesi olarak, çiftçilere verdiği desteği sürdürecektir. TMO'nun alanına giren bitkilerin (tahıllar ve baklagiller) çiftçiler bakımından herhangi bir ciddi pazarlama problemi yoktur. TMO depolama kapasitesi, şu andaki 421 bin tondan, 1990'da, planlandığı gibi, 500 bin tona çıkarılmalıdır.

Pamuk, soya fasulyesi, yerfıstığı, susam ve ayçiçeği üretimi arttıkça, bu ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması bakımından problemler ortaya çıkabilir. Çukurova Pamuk Tarım Satış Kooperatifi (Çukobirlik) ile Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri (Güneydoğubirlik); doğru fiyatlandırma, iç ve dış pazarların geliştirilmesi, çiftçilere teşvik ve finansman desteği temini gibi tedbirler alarak, bu problemlere çözüm getirecek şekilde yeniden organize edilmelidir. Söz konusu kooperatiflerin mali ve personel kapasitelerinin de büyük ölçüde artırılması gerekecektir.

Bölge'deki pazarlama kanallarının daha iyi işlenmesi için özel sektör teşvik edilmelidir. Özellikle tarım ürünü işleme sanayiilerine, depolama ve ürün muhafaza tesislerine, paketleme ve taşımacılığa yapılacak yatırımlar, kredi tedariki ve başka tedbirlerle desteklenmelidir.

Kalite standartlarının ve ürün sınıflandırmasının yapılması Türkiye'nin gelecekte önemli ilgi alanlarından birini meydana getirecektir. Tarım ürünlerinin ve işlenmiş tarımsal maddelerin çoğu ihracata yönelik olduğu için bu özellikle GAP bölgesi için geçerlidir. Kalite kontrolü çok genişleyecek olanlar yağlı tohumlar, pamuk ve bağ-bahçe bitkileri için önemli olacağından yayım teşkilatının öncelikle bu ürünler üzerinde durması gerekecektir.

6.3.2 Hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık

(1) Hayvancılık

Hayvancılığın geliştirilmesi için yapılacak idari düzenlemeler kısa vadede mevcut sürülerin verimliliğini arttırmaya yönelmelidir. Orta ve uzun vadede ise, sığır ırkı ıslahı ve ticarî tavukçuluğun geliştirilmesi hedef alınmalıdır.

Mevcut hayvan varlığının verimliliğinin artırılması, düzenli veteriner hizmetleri ve yem takviyesi de dahil olmak üzere, daha iyi bakım şartlarının gerçekleştirilmesini gerektirir. Çiftçiler, hayvancılıktan elde ettikleri gelirden bir artış olmadığı takdirde, bu gibi uygulamaları kabullenmek konusunda isteksiz davranacaklardır.

Halen, Bölge'deki esas yem kaynağı, köy ortak malı olan mer'aldır. Bu mer'aların kalitesi ile ot verimi, aşırı otlatma yüzünden azalmıştır. Kontrollü otlatma için demonstrasyon projelerinin derhal uygulamaya konulması gerekmektedir. Sulama şartlarında yaz rotasyonlarına yem bitkilerinin dahil edilmesiyle ilave yem temin edilebilecektir.

Bölge, salgın hastalık kontrolü için oluşturulan sınır şeridinin bir parçasıdır. Periyodik aşılama düzenli bir şekilde uygulanmalıdır. İç ve dış parazitlerin kontrolüyle birlikte, bu önlemler, hayvancılıktaki verimliliği, küçük bir marjinal masrafla % 15'e kadar arttırılabilir.

Çiftçilerin bu uygulamaları kabullenmeleri ve uzun vadede Bölge hayvansal üretim yapısının değişmesi ile, hayvancılıktan elde edilen gelirin yükselmesi beklenmektedir. Bunun gerçekleşmesi pazarlama imkanlarının iyileşmesine bağlıdır. Bölge'de et ve süt ürünlerinin işlenmesi için yeterinden fazla kapasite olduğu halde, çok az et ve süt işlenmektedir. Süt işleme kapasitesi süt toplama tesislerine küçük eklemeler yapılarak artırılabilir.

Hem et, hem de süt açısından, mamul maddelerin kompozisyonu değiştirilmelidir. Peynir üretiminden taze süt ve yoğurt üretimine geçilmesi katma değeri ve çiftçilerin gelirini arttıracaktır. Et açısından, kesim hayvanlarının bütün karkas halinde ihracından, parça ve paketlenmiş olarak ihracına geçilmesi de benzer bir etki yaratacaktır. Devlete ait ürün işleme tesislerinin (EBK ve SEK) etkinliğinin geliştirilmesi ve bunların özelleştirilmesi yoluyla da çiftçilere ek gelir temin edilebilir.

Uzun vadede, hayvancılığa giderek artan bir şekilde sığırcılık hakim olacaktır; çünkü sürülerin boyutlarını büyütmeksizin koyun ve keçi üretimini artırma imkanları sınırlıdır. Hükümet politikası ise, sürü büyüklüğünün sabit tutulmasını öngörmektedir. Dolayısıyla, üretimdeki artış, esas olarak, büyük verimlilik artışları gerçekleştirilebilecek olan sığırcılığa bağlı olacaktır. Köylere ulaşılabilirliğe bağlı olarak, sığır melezlemesinde hem suni hem de tabii tohumlama yönteminden faydalanılacaktır. Ancak suni tohumlama giderek daha hakim hale gelecektir.

Sığır cinsinin ıslahına ve safkan sığır yetiştirilen bazı nüve çiftliklerin kurulmasına paralel olarak, sulama ile birlikte, Bölge'deki yem üretimi de genişleyecektir. Yem bitkileri demonstrasyonları, iyi verim alınan cinslerin bulunduğu yerlerde uygulanmalıdır.

Süt inekçiliği kredileri, karma tarım işletmelerinin teşvik edilmesi için, orta büyüklükteki işletmelere yönlendirilmelidir. Bölge'deki çiftçi ailelerinin yaklaşık % 10'unun hiç toprağı yoktur ve geçimlerini yalnızca hayvancılıktan temin etmektedirler. Ziraat Bankası'nın koyun ve keçilik kredilerinden ilk faydalananlar koyun ve keçi yetiştiricisi aileler olmalıdır.

(2) Ormancılık

Ormancılık faaliyetleri esas olarak, sedimantasyonu azaltmak ve ek dinlenme imkanları temin etmek amacıyla, yeni baraj gölü çevresinin ağaçlandırılması, odun üretimi için enerji ormanlarının genişletilmesi/geliştirilmesi, tarım topraklarını erozyondan ve çeşitli dış etkilerden korumak ve ayrıca çiftçilere ek gelir temin etmek için işletme bazında ağaçlandırma yapılması gibi faktörleri kapsamaktadır. Bu faaliyetlerin teşviki için, aşağıdaki tedbirlerin alınması lazımdır.

- 1) Çiftçilere, seçilmiş ağaç türleri fidanları temin etmek,
- 2) Fidanlık pratikleri ve baltalıkların idaresine ait teknik yayım hizmetleri sunmak; odun üretiminin ekonomik yönleri ve pazarlanması konusunda bilgi vermek.

Özel teşebbüs 6831 sayılı Orman Yasasında yapılan değişiklik ve 1989'da yürürlüğe giren yeni Ağaçlandırma Yönetmeliğinin öngördüğü teşviklerle fide/fidan temini için teşvik edilmelidir.

(3) Balıkçılık

Halen iç sularda balıkçılık faaliyetleri hemen hemen hiç mevcut olmadığına ve Bölge'de balık talebi de gelişmemiş olduğuna göre, bu sektörün ilerlemesi için kamu sektörü rehberliğine ihtiyaç vardır. Bir balıkçılık merkezi kurulmalı ve belirli bir kamu kuruluşu tarafından idare edilmelidir. Merkez, balıkçılık ekipmanları ve metodlarına ilişkin araştırma/egitim faaliyetleri yürütmeli ve kuluçka ve yavru balık üretme tesislerine sahip olmalıdır. Ayrıca, dağıtım ve pazarlama kanalları meydana getirilmelidir. Daha sonraki bir aşamada, depolama ve ürün işleme tesisleri de temin edilmelidir.

6.3.3 Sanayi

(1) İmalât sanayii

Hükümet politikası özel sektör ağırlıklı gelişmeyi öngörmektedir. Bölge için önerilen sanayiler (tarıma dayalı sanayiler, inşaat malzemeleri ve tüketim maddeleri üretimi), küçük çaplı ve özel sektör tarafından üstlenilebilecek sanayilerdir. Bu durumda Bölge'nin sanayileşmesinde Hükümet'in rolü, teşvikler, vergilendirme ve finansman da dahil olmak üzere, uygun bir politika çerçevesi meydana getirmek olacaktır.

Teknik danışmanlık/rehberlik

Muhtemel yatırımcılara danışmanlık veya rehberlik sağlanması mutlaka gerekli bir husustur. Verilecek bilgiler arasında, yeni yatırım imkanları, pazar beklentileri ve imtiyazlı krediler, vergi teşvikleri ve finansman gibi mevcut destek hizmetleri konusunda bilgi de bulunacaktır. "Yabancı Sermaye'nin Teşviki Kanunu" ile "Yatırımların Teşviki Kanunu"nda öngörülen ihracat teşvikleri, özellikle GAP bölgesi bakımından uygundur. GAP illerinden beş tanesi kalkınmada öncelikli yöreler olarak sınıflandırılmıştır. Master Plan da ihracata yönelik sanayiinin geliştirilmesini öngörmektedir.

Yeni üretim teknolojilerinin uygulanması ve kârlılığın belirlenmesini etkileyen diğer faktörlerin belirlenmesi bakımından yeni yatırımcılara teknik rehberlik tedariki gerekecektir. Küçük Sanayii Geliştirme Teşkilatı (KÜSGET) tarafından yürütülmekte olan teknik eğitim programlarının bütün GAP illerini içine alacak şekilde genişletilmesine ihtiyaç vardır. Master Plan kapsamında tavsiye edilen Bölgesel Kalkınma Merkezi, bu ve diğer teşkilatlarla bilgi akışı ve diğer konularda işbirliği yapmalıdır. Ayrıca, bu kapsamda, mali idare de dahil olmak üzere, yönetim becerileri geliştirilmelidir. Seminerler düzenlenmesi, teknik enformasyon tedarikinin etkili bir yoludur.

DPT tarafından önemli bilgilerin temin edildiği bir alan yurtiçi ve yurtdışı taleple ilgili alt-sektörler itibariyle büyüme tahminlerinin yapılmasıdır. Bir diğeri ise teşvik belgeleri verilen projelerdir. Bu bilgiler GAP bölgesi için de temin edilmeli ve potansiyel yatırımcılara ulaştırılmalıdır.

Araştırma ile sanayi işletmeleri arasındaki işbirliği geliştirilmelidir. Araştırma kuruluşları, teknoloji konusundaki özel ihtiyaçlara cevap vermeli, yeni teknoloji, mevcut ve yeni kurulacak işletmelerde hemen uygulanma imkanı bulabilmelidir.

Sulu tarım alanları genişledikçe, özel sektör imalât sanayii yatırımlarında da hızlı bir artış beklenmektedir. Bölge'de mevcut finans kuruluşlarının bu talebi karşılamaya yetecek kapasiteleri ve kaynakları yoktur. Bölge'deki kalkınma bankaları hem şube sayıları, hem de Bölgeye açılacak kredi hacmi bakımından desteklenmelidir.

Yabancı sermaye ile ortak teşebbüsler doğrudan yatırım, ve Yap-İşlet-Devret projeleri şeklinde teşvik edilmelidir. Bu açıdan, yatırım imkanları, teşvik tedbirleri ve muhtemel yabancı yatırımcıları ilgilendiren diğer yatırım şartları hakkında bilgi verilmelidir. Mahalli ortaklar ile bu ortaklarla işbirliği yapılabilecek olanlarının belirlenmesi önemli olacaktır. Bu hizmetlerin verilebilmesi için, tavsiye edilen Bölgesel Kalkınma Merkezi'nin, mevcut kuruluşlarla işbirliği yapması gerekecektir.

İdari tedbirler

Bütün bu tedbirlerin alınabilmesi için mahalli idarelerin desteği zaruridir. Kârlı yeni yatırım alanlarının belirlenmesi ve tanıtımı için bir özel sektör firmasıyla anlaşılmalı ve bu firma, Bölgesel Kalkınma Merkezi (BKM) ve diğer ilgili kuruluşlarla işbirliği yapmalıdır. Söz konusu firma teknik müşavirlik, kredi başvuruları, ve yabancı sermaye yatırımlarının teşviki gibi konularda destek hizmetleri sunacak ve sanayiye ayrılacak alanlar da dahil olmak üzere, teşvik tedbirleri konusunda mahalli idarelere tavsiyelerde bulunacaktır.

Fonksiyonlar

Bölge'nin sanayileşmesi için yetenekli yerli müteşebbislerin aktif katılımı temel şarttır. Yeni yatırım imkanlarını değerlendirebilecek yerli müteşebbislerin ortaya çıkmasında bir ilk adım olarak, yukarıda sözü edilen firma, BKM ile işbirliği içinde, potansiyel yerli müteşebbislerin kimler olduğunu belirlemelidir. Bu konuda Mahalli Ticaret ve Sanayi Odaları temel bilgi kaynakları olacaktır.

Tip ön-fizibilite etüdüleri Bölgesel Kalkınma Merkezi, sözü edilen özel firma, veya bunların iş yaptırdığı başka kuruluşlar tarafından yapılmalıdır. Bu raporlara dayanarak, bütün ilgili müteşebbisler gerekli bilgilerle birlikte başvurmaya davet edilecektir. Eğer müteşebbis aday isterse, BKM, teknik bilgi sağlamaya, ortak müteşebbisler için ilişkiler kurmaya, mahalli idareyle ilişkileri yürütmeye, ve genel planlama konusunda müşavirlik hizmeti sunmaya devam edebilir.

BKM, kurulacak herhangi bir sanayi için gerekli görüldüğü takdirde kamu kuruluşlarının sağlayacağı eğitim hizmetlerinin koordinasyonunu da yerine getirecektir. Bu eğitim kursları, genel işletmecilik, ve belirli üretim alanlarına ait özel konuları kapsayacaktır. Bu ikincisi ile ilgili kurslar ülke içinde veya dışında benzer kuruluşların ziyaret edilmesini de ihtiva edebilir.

(2) Madencilik

Maden kaynaklarının araştırılması ve işletilmesi için özel sektör rehberliği daha fazla teşvik edilmelidir. Bu maksatla, maden yatakları ve sondaj neticelerine ait mevcut veriler özel sektörün kolayca kullanabilmesi için derlenmeli; ayrıca, muhtemel müteşebbisler için, mevcut izin alma ve kredi sistemi geliştirilmelidir.

Mevcut verilerin derlenmesi işi maden kaynakları temel haritaları hazırlanması maksadıyla yapılacak daha kapsamlı bir araştırmanın parçası olabilir. Ek veriler, Landsat uydu görüntülerinin yorumlanması, havadan manyetik tarama, jeolojik tarama, yerçekimi taraması veya jeo-kimyasal tarama ile elde edilecektir. Bu tür temel haritalar, gelecekteki araştırma/işletme faaliyetleri bakımından çok faydalı olacaktır.

(3) Turizm

Turizmi geliştirmenin ilk adımı olarak, Kültür ve Turizm Bakanlığı, yerli ve yabancı seyahat acentalarının işbirliğiyle, bir turizm kaynakları envanteri çıkarmalıdır. Bu kaynakların kapsamlı bir araştırması yapılmalı ve tarihî yerler ve eserler için bir restorasyon uygulama programı da dahil olmak üzere, geniş bir yol gösterici prensipler paketi meydana getirilmelidir. Bakanlık ve TURSAB, otel idaresi, otel ve lokanta hizmetleri, tur düzenlemesi ve seyahat acenteleri için turizm personeli yetiştirmelidir. Turistik yerler, konaklama imkanları, diğer imkanlar ve tur güzergahları hakkında bilgi temin edecek turizm merkezleri kurulmalıdır.

6.3.4 İç ve dış ticaret

İç ve dış ticaret faaliyetleri, kentsel ve bölgesel ekonomik yapının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu faaliyetler yerel iş faaliyetlerinin sürdürülmesi ve hane halklarının yaşayabilmesi için, bankacılık, toptan ve perakendé ticaret, otel/lokanta ve emlak/sigorta gibi vazgeçilmez hizmetleri kapsarlar.

GAP bölgesinde ticaret faaliyetleri Gaziantep'te yoğunlaşmaktadır. Bölge'deki çoğu idari merkezde önemli bankaların şubeleri mevcut değildir. Küçük ve orta büyüklükteki iş ve imalat kuruluşlarına kredi imkanı veren Türkiye Halk Bankası bunun bir misalidir (Ek B-4).

Şu tedbirlerin alınması gerekmektedir:

- 1) Türkiye Halk Bankası'nın bulunmadığı bölgesel ve alt-bölgesel merkezlerde, banka şubelerinin ve mali müşavirlik servislerinin kurulması;
- 2) Bankacılık/finansman alanları ile otel/lokanta hizmetlerinde çalışanlara uygulamalı eğitim verilmesinin teşvik edilmesi ve desteklenmesi;
- 3) Bölge'deki meslek liselerinin, ders programları gözden geçirilerek, Bölge'nin özel ihtiyaçlarına cevap verecek hale getirilmesi.

Uzun dönemde, daha çok sayıda ticaret merkezi kurulmalıdır. Bunlar arasında, tercihan Mardin ve Gaziantep'te kurulacak, milletlerarası ticarete uzmanlaşacak birkaç merkez de bulunmalıdır. Eğitim programları ve kalite yükselmesini sağlayacak hizmetlerin denetimini yapacak kuruluşlar da dahil olmak üzere, ülke çapındaki politikaların, açık bir şekilde Beş Yıllık Kalkınma Planlarında yer alması gerekmektedir.

6.3.5 Altyapı

(1) Su kaynakları

GAP projesinin başarı ile uygulanması önemli oranda su kaynaklarının iyi kullanılmasına bağlı olacaktır. GAP'ın uygulanması sadece su kaynakları ile ilgili teknik problemleri (Bölüm 5.1) gündeme getirmeyip, idari ve kurumsal konularıda içermektedir. Kullanıcılardan alınan su ücretleri, tarla içi amenajman ve havza düzenlemesi gibi önemli konular bulunmaktadır. Bunlarla ilgili bulunan diğer konular arazi seviyesi, arazi mülkiyeti, pompaj sulama bedellerinin farklı olması ve tarımsal yayımdır.

Bu konularda tutarlı davranmak için, deneme projeleri mahiyetinde, sulama birimleri (alanları) ayrı ayrı düşünülmeli ve oluşturulmalıdır. İşletme büyüklüklerinin küçük olduğu ve arazi toplulaştırma/dağıtma çalışmalarının tamamlandığı yerlerde model işletmeler kurulmalıdır. Sulu tarımın gelişmesi ve idaresinde uygulamayı kolaylaştırmak için çiftçiler teşkilatlanmalıdır. Bu teşkilatlar yeni sulama teknolojilerinin ve su bedeli belirleme sistemlerinin önemli bir aracı olabilir.

(2) Ulaşım

Genel ihtiyaçlar

Master Plan, Bölge'deki ulaşımın gelişmesine ilişkin yönelimleri ana hatlarıyla belirlemiştir. Ulaşım türü ve mevcut ulaşım imkanlarının kapasitesi itibariyle bölgesel trafiğe ilişkin güvenilir ve tutarlı verilerin bulunmaması alınması gereken elle tutulur tedbirlerin belirlenmesini güçleştirmektedir. Özellikle O-D (Başlangıç-Bitiş) tablolarının eksikliği çok önemlidir. İyi bir yol şebekesinin damgasını vurduğu mevcut ulaşım sistemi, Bölge'nin acil ihtiyaçlarına cevap vermeye devam ediyor olsa bile, bu önemli sektöre ilişkin kapsamlı bir çalışma yapılması yerinde olacaktır. Böyle bir çalışma Master Plan'ın belirlediği kritik konular üzerinde yoğunlaşmalı ve GAP uygulamasını tam anlamıyla desteklemek için daha sonra alınması gereken özel tedbirleri belirlemeye izin verecek bir şekilde yürütülmelidir.

Sözkonusu bölgesel ulaşım çalışmasının ele alacağı temel noktalar, aşağıdaki paragraflarda belirtilmektedir. Bunlara ek olarak, taşımanın farklı ulaştırma vasıtaları arasında dağılımı (ulaştırma türleri arasında); yerel havaalanlarının geliştirilmesi, ve yerel havacılık hizmetleri, kmşu ülkelere doğrudan bağlantının temini de dahil olmak üzere havacılıkla ilgili ihtiyaçlar; ve mahalli kullanım ihtiyacı için boru hatları gibi konular da ele alınmalıdır.

Yol ulaşımı

Yol şebekesinin Bölge'deki esas ulaşım türü olarak hizmet verebilmesi için, sistemi daha da geliştirecek tutarlı tedbirler alınmalıdır. Bölüm 6.1'de tavsiye edilen fizikî tedbirlere ek olarak, TCK'nın yol bakım kapasitesinin artırılması gerekir.

Özellikle GAP uygulamasıyla ilgili olarak, en yakın zamanda aşağıdaki tedbirler alınmalıdır:

- 1) E-24 karayolunda ve diğer öncelikli yollarda trafik talebi çalışmasının ve O-D etüdünün taramasının tamamlanması;
- 2) Atatürk baraj gölü geçidinin karşılaştırmalı fizibilite etüdünün yapılması (gerekliyse, buna alternatif güzergâhlar, taşıma türleri ve köprü tipleri de dahil edilmelidir);
- 3) Stratejik önemdeki sanayilerin konumlandırılması için sosyo-ekonomik şartların incelenmesi ve Diyarbakır-Şanlıurfa karayolu boyunca gerekli altyapı ve hizmetlerin tanımlanması amacıyla bir koridor çalışması yapılması.

Bölgesel ulaşım çalışmasında ele alınması gereken diğer noktalar şunlardır: Baraj göllerinin daha genel anlamda Bölge ulaşım sisteminin bir parçası olarak kullanılması düşünülebilir. Tavsiye edilen otoyolun Bölge içindeki bölümü Master Plan ışığında yapılabilecek güzergah seçimleri açısından gözden geçirilmelidir. Planlanmış baraj suları altında kalacak yol kesimleri öncelikle ele alınmalıdır.

Demiryolu

Demiryolu işletmesi açısından temel mesele, idaridir. Demiryolları halen etkin bir biçimde işletilmemektedir. Potansiyel yük ve yolcu trafiği karayollarına kaymaktadır. Demiryolunun fonksiyonlarını belirlemek ve mevcut sistemi geliştirmek için kapsamlı bir çalışma tavsiye edilmektedir. Bu çalışma hem fizikî elemanların geliştirilmesine, hem de idari meselelere ait aşağıdakiler gibi konuları ele almalıdır:

- Nusaybin'deki yükleme ve boşaltma tesisleri;
- Nizip-Nusaybin demiryolunun Şanlıurfa'dan geçirilmesi için ekonomik büyüme ve trafik potansiyeli;
- Batman ve Kurtalan ile Malatya'nın kuzeyinde ve batısındaki noktalar arasında yük taşımacılığı potansiyeli;
- Trafik talebinin kuzeye ve doğuya doğru odaklaştırılmasıyla Fevzi Paşa geçidinin geliştirilmesi;
- Optimum fiyallandırma politikası;
- Rayların değiştirilmesi, köprülerin iyileştirilmesi, güzergâhların yeniden belirlenmesi, yeni vagonlar temini ve sinyalizasyonun modernleştirilmesi gibi fizikî iyileştirmenin tedbirlerle temini.

Limanlar

Uluslararası ticarete konu olabilecek tarım ürünlerinde ve mallarda gerçekleşmesi beklenen artış, Bölge'nin hemen dışındaki limanların yeniden değerlendirmeye tabi tutulmasını gerektirebilir. Bu bakımdan, ülke içinde ve milletlerarası sahada kargo konteynerizasyonunu kabullenmenin ne gibi etkileri olacağı araştırılmalıdır. Konteynerizasyonun kabullenilmesi, yabancı pazarlara girmek bakımından daha büyük imkanlar temin edebilir. Bu ihtimalin incelenmesi de, bölgesel ulaşım çalışmasının kapsamına alınmalıdır.

(3) Sosyal altyapı

Hizmet seviyeleri bakımından Bölge ile ülke ortalaması arasında mevcut açığı azaltmak amacıyla, Devlet bütçesinden sağlık ve eğitim hizmetlerine adil bir pay ayırarak iyileştirilmesine öncelik tanınmalıdır. Bölge'de 2005 yılında, en azından, bugünkü ülke ortalamalarına ulaşılmış olmalıdır. GAP bölgesine yapılacak tahsisler için yol gösterici prensipler belirlenmeli ve bunlar tavsiye edilen tahsislerin değerlendirilmesinde kullanılmalıdır.

Yaygın eğitim teşvik edilmelidir. Ders programları ve müfredatlar gözden geçirilmeli ve Bölge'nin ihtiyaçlarına cevap verebilecek hale getirilmelidir. Bu amaçla, yakın zamanda bir araştırma yapılarak, işlenmesi mümkün konular, hedef kitle, tesislerin yeri ve kompozisyonu gibi konular açıklığa kavuşturulmalıdır.

Uzun dönemde, büyük bir yüksek öğrenim kuruluşu kurulmalıdır. Bu, tamamen yeni olabileceği gibi, mevcut bir üniversiteyi temel alarak da kurulabilir. Burada, hem yerli hem yabancı öğrencilere lisans-üstü öğrenim imkanı verilmelidir. CIMMYT ve IRRİ gibi araştırma enstitüleri ile ve milletlerarası yardım kuruluşlarıyla ilişkiler kurulmalıdır. Bu kurumun ihtisas konuları arasında, sulama teknolojileri ve Ortadoğu ticaret ve politika araştırmaları bulunabilir. Kuruluş, milletlerarası sahada ün kazanmış bir araştırma merkezi haline gelmeyi hedef almalıdır.

6.3.6 Kent sektörü

Daha önce merkezî hükümetin elinde bulunan birçok yetki ve sorumluluk mahalli idarelere devredilmiştir. Ancak, mahalli idarelerin planlama, malî yönetim, personel ve insangücü kapasiteleri son derece sınırlıdır. Bu alanlardaki insan kaynaklarının geliştirilmesi için geniş bir program yapılmalıdır. Mahalli idarelere yetki devrinden sonra, bunların eline önemli malî kaynaklar geçmekle birlikte, malî güçleri yeterli seviyeye ulaşmış değildir.

Malî idare

GAP bölgesindeki belediyelerin mali yapıları gözden geçirildiğinde, gelecekteki kaynakların giderek daha büyük bir yüzdesinin borç ödemesine ve mevcut bütçe açıklarının kapatılmasına tahsis edildiği görülmektedir. Bu ise, sabit sermaye teşekkülü için gerekli fonları kısıtlamaktadır.

Belediyelerin mali yapılarının iyileştirilmesi için şu tedbirler alınabilir:

- Genel bütçeden ayrılan kaynaklar, GAP bölgesindeki özel kentsel projelerde kullanılmak üzere arttırılmalıdır.
- Belediyelere, düşük faizli kredi alma imkanı tanınmalıdır.
- Birikmiş kısa vadeli borçlar konsolide edilmeli ve yeni bir takvime bağlanmalıdır.
- Belediyelere ait birikmiş fonlar, bunların GAP projeleri için kullanılmasını emniyet altına alabilmek için, ayrı hesaplara konmalıdır. Bu fonlar, bütçe-dışı kaynaklarla takviye edilmelidir.
- Belediye idareleri, varlıklarını yeniden değerlendirmeye, borçları için yeterli kaynak yaratmaya, ve yeni gelir kaynakları bulmaya teşvik edilerek, mümkün olduğu kadar verimli bir şekilde çalışmaya yönellmelidir.

1984 yılında belediyeler kanununda yapılan değişiklikle, belediyelerin kendi başlarına veya başkalarıyla ortaklık kurarak ticarî faaliyetlere girişebilmelerine izin verilmiştir. Ancak, bunun için gerekli kaynakların belediyelerin kendi fonları olması aksi halde borç olarak almaları gerekmektedir.

Belediye sınırları dışında benzer faaliyetlere girişebilen İl Özel İdareleri ile birlikte, kamu ve özel sektör faaliyetlerinin birbirini tamamlaması uygun bir kurumsal çerçeve oluşturacak ve GAP'a yapılacak yatırımları teşvik açısından ek fırsatlar yaratacaktır.

Belediyelerin kendi projelerini hazırlamaları ve tavsiye etmeleri teşvik edilmektedir. Bu konuda, kendi dışlarından profesyonel hizmetleri kullanılabilir veya İller Bankası'na başvurulabilir. İller Bankası ise, proje hazırlığı için belediyeler adına teklif mektupları alacaktır. Önerilen Bölgesel Kalkınma Merkezi de aynı fonksiyonu yerine getirebilir. Belediyeler, ayrıca, götürülen hizmetlerin maliyetlerinin, en azından bir kısmını, kullanıcılardan tahsil etmek konusunda da teşvik edilmektedirler. Maliyetlere katılım için en geçerli prensipler paketi, İmar Yasası'nda ve Belediye Gelirleri Yasası'nda yer almaktadır.

Kentsel planlama

İmar Yasası, kentsel planlama sürecini iki safhada tanımlamaktadır: 1) Planlama safhası; 2) uygulama planı safhası. İmar Yasası, bu iki ayrı, ama birbirini tamamlayıcı faaliyetin, herhangi bir fizikî gelişme gerçekleştirilmeden önce yerine getirilmesini öngörmektedir. Nüfusu 10 binin üzerinde olan bütün yerleşmelerin bu planları hazırlamaları gerekmektedir.

Bellibaşlı kentsel merkezlerin planlamasının geliştirilmesi için, aşağıdaki yol gösterici prensipler tavsiye edilmektedir:

- 1) Plan, fiziki yapıları ve arazi kullanımını kapsayan bir fizikî plan olmaktan çok, GAP Master Planı'nın öngördüğü bölgesel kalkınma çerçeveleri içinde, kentsel gelişmenin sosyo-ekonomik çerçevesini açıklığa kavuşturmalıdır. Kentsel gelişmenin amaçları ve temel stratejisi belirlenmelidir.
- 2) Plan, gerçekçi ve uygulanabilir olmalıdır. Maliyet tahminleri ve uygulama aşamaları da plana dahil edilmeli ve programlar insan, malî ve diğer kaynak ihtiyaçlarını, mevcut imkanlarla dikkatli bir şekilde karşılamalıdır.
- 3) Plan, özel sektör kaynaklarının seferber edilmesi ve özel sektör faaliyetlerine yol gösterilmesi için alınması gereken tedbirleri de belirlemelidir. Bu tedbirler arasında, arazi kullanımının kontrolü, kullanıcılardan alınacak katılım payları, çevre yönetmelikleri, inşaat kaideleri ve diğerleri, bulunacaktır. Bunların, planın res'en kabulüyle birlikte kurumsallaştırılmaları gerekecektir.
- 4) Kentsel planlama ve planın güncelleştirilmesi için temel verilerin toplanması ve yapılandırılması sürecinin kurulması gerekmektedir.

Tablo 6.1: Kalkınmanın Aşamalandırılması... (1) Diyarbakır - Batman Gelişme Alanı

Aşama	Araştırma	Uygulama	Diğer Önlemler
I ~ 1994	<ul style="list-style-type: none"> - Dicle sağ sahil sulaması ve Dicle sağ sahil pompalı sulama projeleri fizibilite etüdünün güncelleştirilmesi - Batman-Silvan projesinin kapsamlı fizibilite etüdü - Garzan Projesi Fizibilite etüdü - Yerel ihtiyaçlar için boru hatlarının uzatılması araştırması 	<ul style="list-style-type: none"> - Kralkızı barajı ve h.e.s (tamamlanacak) - Dicle barajı ve h.e.s (tamamlanacak) - Dicle sağ sahil sulaması - Batman barajı ve h.e.s (tamamlanacak) - Batman sağ sahil sulaması - Batman sol sahil sulaması - Diyarbakır-Şanlıurfa yolunun iyileştirilmesi - Bismil-Batman yolu (tamamlanacak) - Hububat siloları - Gübre ve zirai ilaçlar için büyük dağıtım deposu - Yağlı tohumlar ve yem bitkileri için uygulamalı tanıtım projeleri - EBK et kombinasyonunun geliştirilmesi - Hayvan yemi fabrikalarının genişletilmesi - Diyarbakır kentsel gelişmesi-I. aşama 	<ul style="list-style-type: none"> - Ticari tavukçuluğun teşviki - Yağlı tohum ve yem üretimi genişlemesi için tarımsal teknisyenlik hizmeti (TYUAP tarafından) - Sulama teknolojisi, bitki rotasyonları ve meyilli arazide işletme bazında su amenajmanı
II 1995 ~ 2004	<ul style="list-style-type: none"> - Kayser Barajının ve Silvan-Batman sulamasının fizibilite etüdü - Ergani-Batman demiryolu yenilemesi araştırması 	<ul style="list-style-type: none"> - Dicle sağ sahil pompalı sulaması (başlanacak) - Silvan barajı ve h.e.s - Silvan-Batman sulaması (başlanacak) - Ergani-Hilar mağaraları-Çayönü turizm yolu - Diyarbakır havaalanının geliştirilmesi - Yemeklik yağ sanayinin kurulması - Hayvan yemi fabrikalarının daha da genişletilmesi - Diyarbakır kentsel gelişmesi - 2. aşama 	<ul style="list-style-type: none"> - İşletme bazında meyilli arazide ağaçlandırma ve diğer toprak koruma önlemleri - Sosyal hizmetlerin iyileştirilmesi - İşletme bazında su amenajmanı ve bahçecilik
III 2005 ~		<ul style="list-style-type: none"> - Dicle sağ sahil pompalı sulaması (tamamlanacak) - Silvan-Batman sulaması (tamamlanacak) - Yemeklik yağ endüstrisinin genişletilmesi 	

Tablo 6.2: Kalkınmanın Aşamalandırılması... (2) (Greater) Şanlıurfa Gelişme Alanı

Aşama	Araştırma	Uygulama	Diğer Önlemler
I - 1994	<ul style="list-style-type: none"> - Siverek-Hilvan pompalı sulamasının ve Bozova pompalı sulamasının fizibilite etüdünün güncelleştirilmesi - Suruç-Baziki projesinin fizibilite etüdü - Şanlıurfa Bölge havaalanının fizibilite etüdü - Devlet üretme çiftliğinde yapılacak değişiklik için kapsamlı araştırma - Şanlıurfa kentsel gelişmesi için kapsamlı planlama çalışması 	<ul style="list-style-type: none"> - Urfa-Harran sulaması (tamamlanacak) - Mardin-Ceylanpınar sulaması - I. aşama (başlanacak) - Fırat sınır projesi (başlanacak) - Şanlıurfa-Diyarbakır yolunun iyileştirilmesi - Viranşehir-Ceylanpınar yolunun geliştirilmesi - Pamuk ekimi yaygınlaştırılması - Çırcır fabrikaları - Gübre ve zirai ilaçlar için depo - Tahıl siloları - EBK et kombinasyonunun geliştirilmesi - Şanlıurfa kenti su ve kanalizasyonu - I. aşama: Rehabilitasyon - Şanlıurfa kentsel gelişmesi - I. aşama - Turizm enformasyon merkezi - İletişim kompleksi - I. aşama 	<ul style="list-style-type: none"> - Ticari tavukçuluğun geliştirilmesi - Topraksız ve az topraklı çiftçilerin işletme bazında su amenajmanı için örgütlenmesi - Sulama koşullarında bitki türleri, bitki desenleri/rotasyonları hakkında araştırmanın yoğunlaştırılması - Sulamalı tarım için tarımsal yayım hizmetleri ve bu hizmetli sunacak personelin iş başında eğitimi - Üst düzey eğitim/araştırma kurumunun kurulması
II 1995 - 2004	<ul style="list-style-type: none"> - İç bölge konteyner deposu fizibilite etüdü 	<ul style="list-style-type: none"> - Mardin-Ceylanpınar sulaması - I. aşama (tamamlanacak) - Siverek-Hilvan pompalı sulaması (başlanacak) - Bozova pompalı sulaması - Fırat sınır projesi (tamamlanacak) - Tekstil sanayinin genişletilmesi - Şanlıurfa Bölge havaalanı I. ve II. aşamalar - Şanlıurfa kent su ve kanalizasyonu - II. aşama: Büyük genişleme - Şanlıurfa kentsel gelişmesi - 2. aşama - İletişim kompleksi - 2. aşama 	<ul style="list-style-type: none"> - Kentsel gelişme ve sanayinin yer seçimiyle ilgili yönetmelikler - Sanayi artıkları deşarjını ve gübre ve zirai ilaçlamayı denetleyecek çevresel önlemler
III 2005 -		<ul style="list-style-type: none"> - Siverek-Hilvan pompalı sulaması (tamamlanacak) - Suruç-Baziki projesi - Bölge içi konteyner deposu - Şanlıurfa kentinin haberleşme, eğitim ve teknolojik gelişme açısından fonksiyonlarının daha da geliştirilmesi 	

Tablo 6.3: Kalkınmanın Aşamalandırılması... (3) Gaziantep (Gateway) Gelişme Alanı

Aşama	Araştırma	Uygulama	Diğer Önlemler
I ~ 1994	<ul style="list-style-type: none"> - Adıyaman-Göksu-Araban projesi fizibilite etüdü güncelleştirilmesi - Gaziantep projesi fizibilite etüdü güncelleştirilmesi - E- 24 üzerindeki trafik talebiyle ilgili çalışma - Fevzipaşa geçidinin iyileştirilmesi ve Şanlıurfa'ya dek demiryolunun uzatılması da dahil, demiryolunun takviyesiyle ilgili kapsamlı çalışma 	<ul style="list-style-type: none"> - Gaziantep projesi-Hancağız sulamasının tamamlanması - E-24 üzerinde geçiş şeritleri - Gaziantep-Araban yolu iyileştirilmesi (tamamlanacak) - Gaziantep kent su ve kanalizasyonu - I. aşama - Demiryolunun takviyesi, I. aşama: Mevcut tesislerin rehabilitasyonu 	<ul style="list-style-type: none"> - Özel sektörün sulamayı geliştirmesinin teşvik edilmesi - Kentsel gelişme ve endüstriyel yer seçimiyle ilgili yönetmelikler - KÜSGET tarafından yürütülecek teknik eğitim
II 1995 ~ 2004		<ul style="list-style-type: none"> - Adıyaman-Göksu-Araban projesi - Gaziantep kent su ve kanalizasyonu - II. aşama - Gaziantep projesi (diğer projelerin başlaması) - Yavuzeli-Kasaba köyü turistik yolu - Yeserek köyü-İslahiye turistik yolu - Demiryolu takviyesi, II. aşama: Fevzipaşa geçidinin iyileştirilmesi ve Şanlıurfa'ya demiryolu getirilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> - Sanayi atık/suları deşarjı yönetmeliği
III 2005 ~		<ul style="list-style-type: none"> - Adıyaman-Göksu-Araban Projesi-Sulama - Gaziantep projesi (tamamlanacak) 	

Tablo 6.4: Kalkınmanın Aşamalandırılması... (4) Siirt Gelişme Alanı

Aşama	Araştırma	Uygulama	Diğer Önlemler
I ~ 1994	- Botan ırmağı hidroelektrik santrali için kapsamlı araştırma	- Garzan-Kozluk sulaması - Küçük barajlar projesi - Köy yolları programı - Hayvancılık geliştirme programı - Hijyen koşullarına uygun, kesimhanelerin kurulması - El işleme sanayi - Siirt kent suyu projesi (tamamlanacak)	- Eğimli arazide ağaçlandırma ve erozyon kontrolü - Hayvancılık ürünleri için kalite standartları tesbiti ve denetim - Hayvancılık ürünleri için pazarlama kanalları oluşturulması
II 1995 ~ 2004	- Enerji üretimi, sanayide ısıtma, seralar, dinlenme ve ev kullanımı için jeotermal kaynakların geliştirilmesine ilişkin kapsamlı çalışma	- Botan ırmağı boyunca küçük hidroelektrik gelişim projesi - Küçük barajlar projesi (devam edecek) - Hayvan postu ve deri sanayi - Hayvan yemi sanayisi	- Hayvancılık ürünleri işleme sanayileri organik artıklarını kontrol için çevre yönetmeliği
III 2005 ~		- Garzan barajı ve h.e.s - Garzan sulaması - Deri ürünleri sanayi - Jeotermal gelişme - Turistik gelişme	

Tablo 6.5: Kalkınmanın Aşamalandırılması... (5) Adıyaman Geliştirme Alanı

Aşama	Araştırma	Uygulama	Diğer Önlemler
I ~ 1994	<ul style="list-style-type: none"> - Adıyaman-Kâhta Projesinin kapsamlı fizibilite etüdü - Atatürk geçidinin karşılaştırılmalı fizibilite etüdü - Balıkçılık kompleksinin fizibilite etüdü - Turizmin gelişmesi için kapsamlı çalışma 	<ul style="list-style-type: none"> - Adıyaman-Kâhta Projesi Çamgazi sulaması - Kâhta-Gerger yol güzergahının yeniden düzenlenmesi ve taş döşenmesi - Şanlıurfa'ya Atatürk bağlantısı (Köprü ve yol) - Antepfıstığı işleme tesisi - Turizm eğitimi/bilgi merkezi 	<ul style="list-style-type: none"> - Nemrut dağının milli park olarak ayrılması - Atatürk rezervuarı çevresinde ağaçlandırma
II 1995 ~ 2004		<ul style="list-style-type: none"> - Adıyaman-Kâhta Projesi (başlanacak) - Adıyaman-Çermik yolu - Atatürk geçidi - Balıkçılık kompleksi I. aşama: Üretme havuzu, araştırma ve eğitim tesislerini kapsayan balıkçılık merkezi - Nemrut Parkı ve Atatürk dinlenme alanı için turistik tesisler 	<ul style="list-style-type: none"> - Balıkçılık kompleksi için yönetim örgütü kurulması - Rezervuar su kalitesi izleme istasyonu kurulması - Atatürk dinlenme alanının belirlenmesi - Atatürk dinlenme alanında, bir üniversite kampüsünün kurulması
III 2005 ~		<ul style="list-style-type: none"> - Adıyaman-Kâhta Projesi (tamamlama) - Balıkçılık kompleksi-II. aşama: Tesislerin genişletilmesi, ürün işleme birimi - Nemrut Parkı ve Atatürk dinlenme alanı turizm tesislerinin daha da geliştirilmesi 	

Tablo 6.6: Kalkınmanın Aşamalandırılması... (6) Mardin (Frontier) Geliştirme Alanı

Aşama	Araştırma	Uygulama	Diğer Önlemler
I ~ 1994	<ul style="list-style-type: none"> - Mardin-Ceylanpınar sulaması II. aşama fizibilite etüdünün güncelleştirilmesi - Cizre Projesi kapsamlı fizibilite etüdü (Nusaybin-Cizre-İdil pompalı sulaması F/E güncelleştirme dahil) - İşlenmeye elverişli bahçe bitkilerinin tesbiti - Acil işletme için asfaltit yataklarının belirlenmesi 	<ul style="list-style-type: none"> - Silopi-Nurduş sulaması (tamamlanacak) - Nusaybin sulaması (tamamlanacak) - E 24'ün bakım ve onarımı - Savur yolunun rehabilitasyonu - Gübre ve zirai ilaçlar için dağıtım deposu - Hayvancılık geliştirme programı 	<ul style="list-style-type: none"> - Bahçe bitkileri üretimini artırmak için pazara ilişkin bilgiler ve diğer teşvik önlemleri - Birincil tarım ürünleri ve mamul maddeler için ihraç pazarlama kanalları oluşturulması - Sınırdaki gümrük ve diğer hizmetlerin iyileştirilmesi
II 1995 ~ 2004	<ul style="list-style-type: none"> - Bir sınır ticaret merkezi için F/E - Nizip-Nusaybin demiryolunun güzergahı için ekonomik ve trafik potansiyelinin araştırılması - Nusaybin'den demiryolunun uzatılması çalışması 	<ul style="list-style-type: none"> - Mardin-Ceylanpınar sulaması II. aşama (başlanacak) - İlisu baraj projesi - Silopi sulaması - Kırkemir-Hezil barajları ve h.e.s - Nusaybin-Cizre-İdil pompalı sulaması - Mardin-Diyarbakır karayolunun iyileştirilmesi - Cizre-Şırnak yolunun iyileştirilmesi - Sebze/meyve işleme endüstrisi - Asfaltit yataklarının işletilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> - Sınırdaki, bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulması için kurumsal düzenleme
III 2005 ~		<ul style="list-style-type: none"> - Mardin-Ceylanpınar sulaması II. aşama (tamamlanacak) - Nusaybin-Cizre-İdil pompalı sulaması (tamamlanacak) - Cizre barajı ve h.e.s - Konteyner deposu, serbest ticaret/ürün işleme/montaj bölgesi, eşya depoları, bankacılık ve diğer ticari hizmetler içeren bir sınır ticaret merkezinin kurulması - Asfaltit işletmesinin genişletilmesi 	

Tablo 6.7: Tahmini Yatırım Çizelgesi Dönem 1 (1990-1994)*

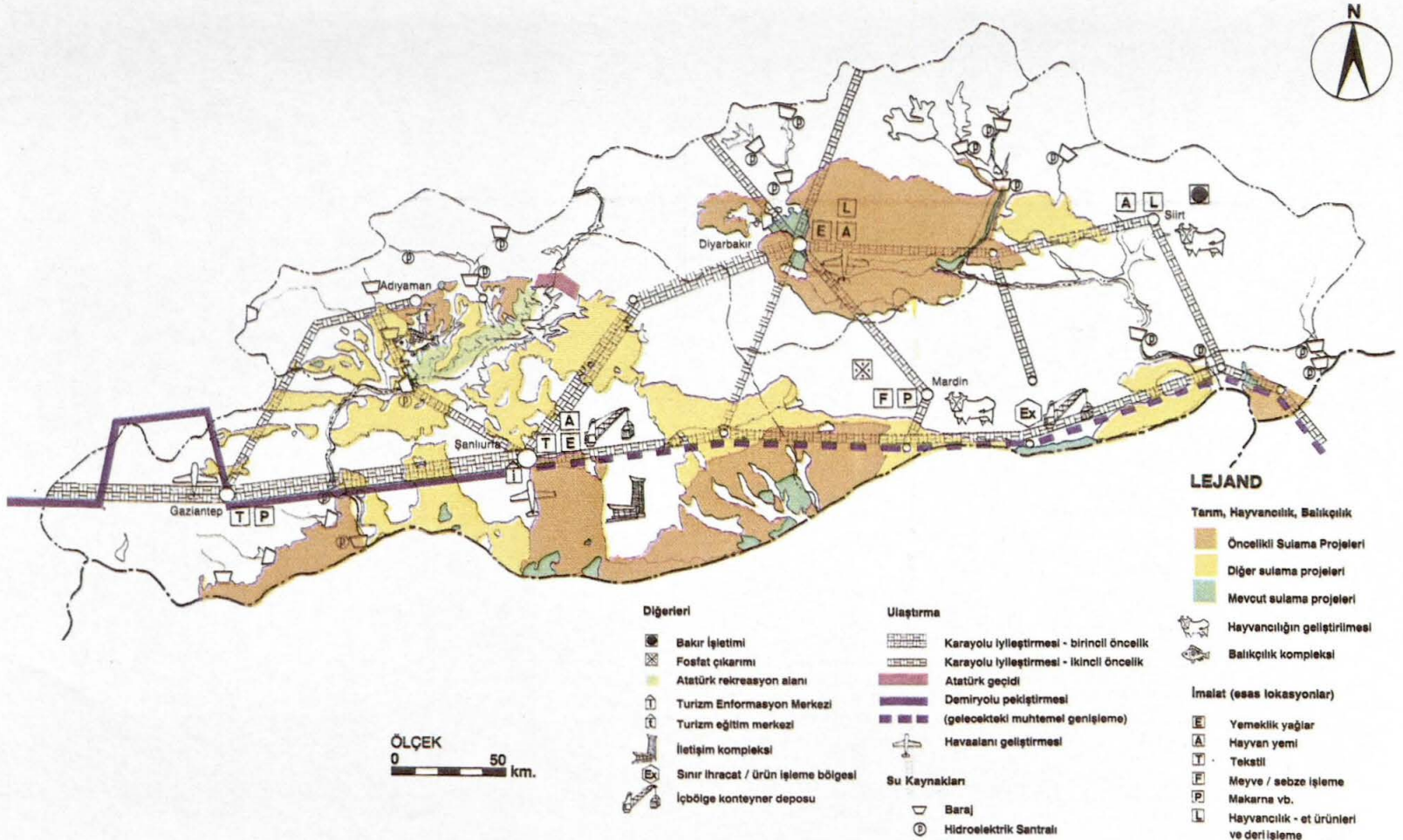
(Birim: Milyar TL Haziran 1988 fiyatları)

	1990	1991	1992	1993	1994	TOPLAM	NOTLAR
1. TARIM							
Dicle-Kralkızı sulaması	73.8	72.0	65.2	62.7		273.7	
Batman sağ sahil sulaması	36.8	22.7				59.5	
Batman sol sahil sulaması	9.8	36.6	28.2	10.1		84.7	
Şanlıurfa-Harran sulaması	72.2	80.1	75.5	73.3	60.5	361.6	
Mardin-Ceylanpınar sulaması		65.6	98.9	98.5	118.4	381.4	I. Aşama
Hancağız sulaması	7.9					7.9	Gaziantep.Projesi
Batman-Silvan sulaması				82.1	120.2	202.3	
Alt-toplam	200.5	277.0	267.8	326.7	299.1	1371.1	
Diğer Projeler							
Yağlı tohum. & dane bitk. uygulamalı tanıtım							
Tahıl depolama tesisleri	4.2	4.4	4.6	4.9	5.1	23.2	
Hayvan ıslah programı							
Tarımsal girdi dağıtım dep.							
Ormanlaştırma	10.3	10.8	11.4	11.9	12.5	56.9	
TOPLAM ÖDENEK	215.0	292.2	283.8	343.5	316.7	1451.2	
2. MADENCİLİK							
Madenköy Bakır istihracı	6.3	6.5	6.7	6.9	7.1	33.4	
Mazıdağ Fosfat	3.9	4.1	4.2	4.3	4.4	20.9	
Petrol	23.6	24.1	25.0	25.7	26.5	124.9	
Asfaltit	2.3	2.4	2.4	2.5	2.6	12.2	
TOPLAM ÖDENEK	36.1	37.1	38.3	39.4	40.6	191.4	
3. İMALAT SANAYİ							
Stratejik sanayilere ödenek	11.3	11.6	12.0	12.3	12.7	60.0	
Diğer sanayiler							
EBK Et kombinaları	2.8	2.9	3.0	3.1	3.2	15.0	
Ergani Bakır İşletmesi	2.8	2.9	3.0	3.1	3.2	15.0	
Mazıdağ gübre	28.3	29.1	30.0	30.9	31.7	150.0	
Diğer KİT'ler	32.4	33.4	34.3	35.4	36.5	172.0	
TOPLAM ÖDENEK	77.8	79.9	82.3	84.8	87.3	412.1	
4. TURİZM							
Turizm Enformasyon Merkezi	0.6	0.6	0.7	0.8	0.8	3.5	
Turizm Eğitim Merkezi	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	6.5	
TOPLAM ÖDENEK	1.7	1.8	2.0	2.2	2.3	10.0	
5. ENERJİ							
Atatürk barajı + H.E.S	211.0	124.5	53.5			389.0	
Batman barajı + H.E.S	61.2	58.0				119.2	
Birecik barajı + H.E.S		10.3	20.5	56.8	93.1	180.7	Sınır Fırat Projesi
Dicle barajı + H.E.S	33.1	31.0				64.1	
Dipni barajı			4.4	22.0	22.0	48.4	
Karkamış barajı + H.E.S		5.1	15.7	15.7	33.7	70.2	
Kralkızı barajı + H.E.S	33.4	31.1				64.5	
Urfa Tüneli + H.E.S	70.0	70.0	67.9			207.9	
Alt-toplam	408.7	330.9	162.0	94.5	148.8	1144.0	
Diğer projeler							
Küçük baraj projesi							
Adıyaman-Gölbasi							
Termik Santral	5.4	6.0	6.7	7.6	8.5	34.2	
Enerji Nakil ve dağıtım	15.6	17.5	19.9	22.2	25.0	100.2	
Kırsal elektrifikasyon	3.9	4.4	4.9	5.6	6.2	25.0	
TOPLAM ÖDENEK	433.6	357.9	193.5	129.9	188.5	1303.4	

	1990	1991	1992	1993	1994	TOPLAM	NOTLAR
6. ULAŞTIRMA							
Bısmil-Batman Yolu						8.8	
Şanlıurfa-Diyarbakır Karayolu						27.0	
K. Maraş-Gaziantep Yolu						8.0	
E-24 Geçiş Şeritleri (G. Antep-Ş. Urfa)						9.0	
E-24 İstahı (Ş. Urfa-Irak Sınırı)						23.0	
Kahta-Gerger Yolu						9.9	
Diyarbakır-Adıyaman Yeniden Bağlan.						46.0	
Atatürk Rezervuarı ile ilgili yolların yeniden düzenlenmesi						24.6	
Ergani-Dicle-Hani Yol Programı						13.3	Dicle barajı nedeniyle yeni yol güzergahı ve köprüler
Gaziantep-Şanlıurfa Otoyolu						5.0	
Gataköprü-Kulp-Lice Yolu						16.0	
Mıdyat-Cizre Yolu						16.0	
Kırsal Yol Programı						92.5	Köy Hiz. Gn. Müd. ödeneği
Alt-toplam	52.0	55.7	59.5	63.7	68.2	299.1	
Demiryolları Takviyesi I. Aşama						84.0	Toplam yatırımın % 20'si
İskenderun Limanı İstahı						30.0	
İsdemir Liman Değişikliği						40.0	
Askeri Boruhatlarının Rehabilit.						40.0	Sivil amaçlar için
Alt-toplam	30.2	32.4	34.6	37.1	39.7	174.0	
Diğer projeler							
Karayolları Bakım/Onarım İstahı						100.0	
Havacılık Hizmetleri						150.0	
Demiryolları Bakım/Onarım İstahı						80.0	
Haberleşme						387.3	
Alt-toplam	124.7	133.4	142.9	152.8	163.5	717.3	
TOPLAM ÖDENEK	206.9	221.5	237.0	253.6	271.4	1190.4	
7. KONUT							
Toplam Ödenek	13.2	13.7	14.1	14.6	15.1	70.7	
8. EĞİTİM							
Toplam Ödenek	14.1	15.5	17.1	18.9	21.0	76.6	Rezervuar alanlarındaki okulların nakli dahil
9. SAĞLIK							
Hastaneler	2.9	3.3	4.0	4.6	5.5	20.3	
Dispanserler	0.3	0.3	0.4	0.5	0.5	2.0	
TOPLAM ÖDENEK	3.2	3.6	4.4	5.1	6.0	22.3	
10. DİĞERLERİ							
Şanlıurfa Kent Su ve Kanalizasyonu						49.1	
Gaziantep Kent Su ve Kanalizasyonu						52.7	
Diyarbakır Kent Su ve Kanalizasyonu						38.3	
Sürt Kent İçmesuyu						17.4	
Diyarbakır Kentsel Gelişim.						20.0	I. Aşama
Şanlıurfa Kentsel Gelişim.						20.0	I. Aşama
Haberleşme Kompleksi						5.0	I. Aşama
Alt-toplam	33.2	36.5	40.1	44.1	48.6	202.5	
Diğer Projeler							
Su ve Kanalizasyon Kentsel Gelişim.						41.3	
						50.0	
TOPLAM ÖDENEK	48.1	52.9	58.2	65.0	70.6	293.8	
GENEL TOPLAM	1049.6	1076.1	930.8	956.0	1019.4	5031.9	

Müşavir tarafından hazırlanmıştır.

Kaynaklar: Ek C ve diğerleri

Şekil 6.1 GAP Bölgesi ve Master Plan Projeleri

Yedinci Bölüm

UYGULAMA PLANI

GAP Master Planı'nda tavsiye edilen kalkınma projelerinin ve ilgili tedbirlerin büyük bir kısmı, sektör kuruluşlarının politikaları ve yetkileri dahilinde uygulanabilecek niteliktedir. Birçok kuruluşun çeşitli kalkınma çabalarının DPT tarafından koordinasyonunun temin edilmesi gerekmektedir. Bunun için, Master Plan'ın tavsiyelerinin ilgililer arasında tartışılarak fikir ayrılıklarının giderilmesi, ve gerekiyorsa, Master Plan'ın bir belgeye bağlanarak resmen kabul edildiğinin teyidine ihtiyaç vardır. Aynı şekilde, Proje Yönetim Sistemi'nde (Tamamlama Raporu Safha II, Cilt 2) tavsiye edilmiş olan idari tedbirlerin de alınması lazımdır. Master Plan'ın teslim edilmesinden hemen sonra atılması gereken ilk adımlar, Tablo 7.1'de gösterilmiştir.

Tavsiye edilen Proje Yönetim Sistemi'ne göre alınması gereken idari tedbirlerin dışında, daha elle tutulur, projeye dönük faaliyetlere ihtiyaç vardır. Bunlar: (1) kesin bir GAP yatırımları zamanlamasının hazırlanması, ve (2) seçilmiş öncelikli projelerle ilgili âcil uygulamalardır.

GAP yatırım zamanlaması cetvelinin hazırlanması, aşağıda özetlenen süreci takip edecektir. İlk adımda DPT, Master Plan ve ilgili kuruluşların plan hakkındaki ön fikirlerinden hareketle, bir taslak yatırım tablosu hazırlayacaktır. Bu tabloda, GAP hidroelektrik ve sulama projeleri de dahil olmak üzere bütün büyük projelerin uygulama zamanlaması ile bütçe tahsisleri, diğer projelerin de sektörel/alt-sektörel tahsisleri yer alacaktır. Daha sonra bu taslak, DPT'nin yanısıra ilgili kuruluşların ve uygulayıcı kuruluşların saha personelinin de katılımı ile tartışılmalıdır. DPT, sektör/altsektör bazında bütçe tahsislerini yapmalıdır. Nihayet, kesin yatırım tablosu, Yüksek Planlama Kuruluna sunulmak üzere Bakanlık düzeyindeki inceleme Komitesinin tasvibine sunulacaktır (Tamamlama Raporu Safha II, Cilt 2). Bu yatırım tablosu, meydana gelebilecek politika değişikliklerini ve en son gelişmeleri kapsayacak şekilde, zaman zaman gözden geçirilmelidir.

Yatırım zamanlaması paralelinde yapılacak işler (1) öncelikli projelerin uygulanması, (2) proje/program hazırlamak ve (3) proje izlemesidir. Herhangi bir öncelikli projenin inşaat işleri, yeterli bütçe tahsisleriyle, ilgili kuruluşun sorumluluğu altında yürütülmelidir. DPT, uygulayıcı kuruluşların faaliyetlerini denetleyici bir konumdadır.

Proje/program hazırlanması, kural olarak, uygulayıcı kuruluşlar tarafından yapılacaktır. Fizibilite etütleri, proje/program hazırlamasının bir parçasıdır. Dicle sağ sahil sulaması ve Dicle sağ sahil pompaj sulaması, Batman-Silvan Projesi, Garzan Projesi, Siverek-Hilvan pompaj sulaması, Bozova pompaj sulaması, Suruç-Baziki Projesi, Adıyaman-Göksu-Araban Projesi, Gaziantep Projesi, Mardin-Ceylanpınar sulamasının II.ci safhası ve Cizre Projesi de dahil olmak üzere, bazı orijinal GAP projelerinin fizibilite etütlerinin düzeltilmesi/güncelleştirilmesi gerekecektir (Bölüm 6.1). Bunlar, Master Plan'ın gösterdiği istikamette ve Plan'ın belirlediği ek unsurları ve yeni alternatifleri kapsayacak şekilde yapılmalıdır.

Uygulayıcı kuruluşlar ek bazı araştırmalar da yapabilirler. Buna âcil ihtiyacı bulunan projeler, Tablo 7.2'de belirtilmiştir. I.ci Safhada (1990-94) ek araştırmalar ihtiyaç gösteren projeler arasında, Şanlıurfa Bölge havaalanı, demiryolunun iyileştirilmesi, mahalli ihtiyaçlar için boruhattı genişletmesi, mahalli havacılık şebekesi kurulması, Ceylanpınar Tarım İşletmelerinde değişiklik yapılması ve balıkçılık kompleksinin kurulması vardır.

Bunlara ek olarak DPT, Master Plan'ın GAP bölgesinin gelişmesi açısından önemli gördüğü yönler veya belirli sektör/altsektörler hakkında, daha detaylı araştırmalar yapacaktır. Bu araştırmaların amaçları şunlardır:

- Proje/program hazırlanması için bir politika çerçevesi tesbit etmek;
- Sektörler ve alt-sektörler itibariyle kalkınma eğilimini daha elle tutulur ifadelerle daha da açıklığa kavuşturmak;
- Yeni projeler ve başka idari tedbirler tesbit/formüle etmek.

Master plan hazırlanmasını takiben yapılması gerekenler de şunlardır:

- (1) Koridor gelişme planı çalışması.
- (2) İmalât sanayii gelişme ve yer seçimi analizi.
- (3) Bölgesel ulaşım çalışması.
- (4) Seçilmiş kentler için kentsel planlama çalışmaları.
- (5) Kırsal sosyo-ekonomik tarama ve önerilen GAP Bölgesel Kalkınma Merkeziyle ilgili veri tabanının oluşturulması.
- (6) Sağlık ve eğitim sektörü planlama çalışması.
- (7) Pazarlama ve bitki deseni araştırması.

Yukarıdaki ilk üç çalışma, araştırma sonuçlarının tutarlı olabilmesi için, iyi bir koordinasyonla gerçekleştirilmelidir. İmalât sanayii analizi, Master Plan doğrultusunda çeşitli ekonomik faaliyetlerin mekânsal dağılımını açıklığa kavuşturarak, diğer ikisi için bir çerçeve meydana getirecektir. Koridor çalışması, yer seçimi konularını daha detaylı bir şekilde ele alacak ve en önemli koridor boyunca önemli altyapı ve kamu hizmetleri projelerini tanımlayacaktır. Bölgesel ulaşım çalışması, GAP projesinin eksiksiz uygulanmasını desteklemek üzere, ulaşım sektörünün gelişmesine imkan verecek elle tutulur tedbirleri belirleyecektir. Diğer dört çalışma ilk üç çalışmadan önemli ölçüde bağımsız bir şekilde yürütülebilir. Master Plan bu çalışmalar için yeterli temeli ve yönlendirmeyi temin etmektedir.

Tablo 7.1: GAP Uygulamasý Uygulama Planının Bařlangıç Adýmları

Adým	İř	Kim tarafından
1	Master Plan'ın amaç ve stratejisinin prensip olarak kabulünü tavsiye eden ve kabul ederek desteklenmesini dileyen bir politika belgesinin hazýrlanması	DPT
2	Master Plan amaç ve stratejisinin, prensip olarak milli bir politika olarak kabulü	Başbakanlık Yüksek Planlama Konyesi
3	Bakanlık seviyesindeki inceleme Komitesinin toplanması ve Master Plan tavsiyeleri ve PYS ile ilgili sektörel görüş ve uyuşmazlıkların giderilmesi	Başkan
4	DPT'nin GAP'la ilgili fonksiyonlarının yeniden düzenlenmesi için gerekli yasal tedbirlerin alınması ve BKM'nin kurulması	GAP'tan sorumlu Devlet Bakanı
5	BKM Direktörünün atanması	GAP'tan sorumlu Devlet Bakanı
6	BKM'nin kurulması ve kilit personelin atanmasıyla teşkilatlanması	BKM Direktörü
7	Bölgesel İnceleme Komitesinin kurulması ve Master Plan uyarınca GAP uygulamasına ait temel meselelerin çözülmesi (Bilgi değişimi ve idaresine giren bütün uygulayıcı kuruluşlar dahil)	BKM Direktörü
8	Yerel destek ve müşavirlik altyapısının BKM kurulması	BKM
9	<ul style="list-style-type: none"> — Aşağıdakiler dahil GAP kalkınma paketinin uygulanması — Master Plan tavsiyelerinin Ankara ve GAP'ta geniş halk topluluğuna ulaştırılabilmesi için seminerler düzenlemek — Reklam malzemesinin hazýrlanması — Seçilmiş öncelikli projeler/programlar için taslakların hazýrlanması — Milletlerarası yardım toplantıları düzenlemek 	BKM

Tablo 7.2: Acil Formülasyon Çalışmasına İhtiyaç Gösteren Öncelikli Projeler

Proje	Acil Eylem	Uygulayıcı Kuruluş
1. Atatürk Geçidi Projesi	Atatürk rezervuarı geçidinin, gerekiyorsa alternatif güzergahları, köprü biçim ve türlerini de kapsayan karşılaştırmalı fizibilite etüdü	Karayolları Genel Müdürlüğü
2. Şanlıurfa kent su ve kanalizasyon projesi	Şanlıurfa'nın belediye hizmetlerinin geliştirilmesi için, mali ve fiziki yönlerin de dahil olduğu bir uygulama programı formülasyonu çalışması	DSİ/Şanlıurfa Belediyesi
3. Hububat silosu inşaat projesi	Hububat silolarının yerlerini ve boyutlarını tesbit çalışması, arkasından ayrıntılı tasarım	TMO
4. Kâhta nehir havzası gelişme projesi	Master Plan'ın belirlediği yeni proje unsurlarını da kapsayan geniş fizibilite etüdü	DSİ
5. Şanlıurfa-Diyarbakır karayolu projesi	Bazı stratejik sanayilerin yerini belirlemek, altyapı ve hizmetlerle ilgili ihtiyaçlarını saptamak için sosyo-ekonomik araştırma	Karayolları Genel Müdürlüğü
6. Yağlı bitkiler uygulamalı tanıtım projesi	Uygulama çiftliği, tarımsal yayım hizmetleri, araştırma ve tohum sağlama gibi unsurları belirleyecek proje formülasyonu	Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı
7. Hayvancılığı geliştirme programı	Kontrollü otlatma, tabii ve suni dölleme ve hastalık denetimi gibi unsurların kapsamını belirleyecek program formülasyonu	Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı
8. EBK et kombinasi geliştirme projesi	Hangi et kombinalarının geliştirileceğini belirleyecek araştırma, ve ardından ayrıntılı tasarım	EBK
9. Turizm eğitim/ enformasyon merkezi	Turizm kaynakları envanteri ve turizm gelişmesi için Master Plan hazırlanması	Turizm Bakanlığı/ TURSAB
10. Bolan ırmağı hidroelektrik gelişme projesi	Hidroelektrik potansiyelini, ve kırsal elektrifikasyon ihtiyaçları da dahil olmak üzere elektrik talebini belirlemek için kapsamlı çalışma	EİE
11. Gaziantep kent su ve kanalizasyon projesi	Kısa vadede mevcut tesislerin rehabilitasyonunu, uzun vadede Çataltepe barajını öngören kapsamlı fizibilite etüdü	DSİ/Gaziantep Belediyesi
12. Gaziantep-Şanlıurfa otoban projesi	E-24 karayolundaki doğu-batı trafik talebi analizi teknik ihtiyaçlar fizibilite etüdü	Karayolları Genel Müdürlüğü

Tablo 7.3: Master Planlamayı Takiben DPT'nin Gerçekleştireceği Çalışmalar

<u>Çalışma</u>	<u>Tanıtım</u>
1. Koridor Gelişme Planı Çalışması	Gaziantep-Şanlıurfa-Diyarbakır koridoru boyunca, bazı stratejik önemdeki sanayiler için yerleşim koşullarını, ve somut altyapı ve hizmet ihtiyaçlarını, incelemek amacıyla yapılacak sosyo-ekonomik araştırma; Tablo 7.2'deki 5 no.lu proje dikkate alınarak gerçekleştirilecek
2. İmalât Sanayii Gelişme ve Yer Seçimi Analizi	Yeni kurulacak veya çok geliştirilecek imalât faaliyetlerinin potansiyel üretim hacimlerini, kuruluş yerlerini ve diğer parametrelerini belirlemek ve destek hizmetler ihtiyaçları ile teşvik politikalarını belirlemek için yapılacak çalışma
3. Bölgesel Ulaştırma	(1) GAP ulaştırma şebekesinin esas kesimleri boyunca, ulaşım biçimleri-arası yolcu ve yük trafiği analizi ve projeksiyonu; (2) GAP uygulamasını desteklemek üzere, ulaştırmanın geliştirilmesi için somut projeler ve politika önlemleri formülasyonu
4. Seçilmiş Kentler için Kentsel Planlama Çalışması	Seçilmiş GAP kentleri için, Master Plan'ın öngördüğü bölgesel kalkınma çerçeveleri dahilinde her kentin kentsel gelişmesinin sosyo-ekonomik çerçevesinin belirlenmesi; mali yönetimin yanısıra fiziki planı ve öncelikli projeler için arazi kullanım planını da kapsayacaktır. Daha önce, öncelikli kentleri tesbit etmek için ayrı bir çalışma yapılabilir fakat Şanlıurfa kenti Tablo 7.2'deki 2 numaralı projenin gereklerinin de dahil edildiği ilk örnek olarak kullanılabilir.
5. Kırsal Sosyo-Ekonomik Tarama ve BKM'nin Vergi Tabanının Oluşturulması	(1) Master Plan'ın güncelleştirilmesi ve GAP uygulamasına bağlı sosyo-ekonomik değişikliklerin izlenmesi için mevcut verileri takviye edecek veri toplanması amacıyla yürütülecek temel sosyo-ekonomik tarama; (2) izleme için kullanılacak proje verileri ile bölgesel sosyo-ekonomik veriler için bilgisayara dayanan bir sistem kurulması
6. Sağlık ve Eğitim Sektörü Planlama Çalışması	GAP uygulaması dolayısıyla Bölge'nin sağlık ve eğitim hizmetleri ihtiyacındaki artışın neler olduğunun belirlenmesi; bu çalışma, sudan kaynaklanan hastalıkların önlenmesini ve tedavisini ana ve çocuk sağlığını, doğum kontrolünü, kreşleri, mesleki eğitimi, örgün ve yaygın eğitimi kapsayacaktır.
7. Pazarlama ve Bitki Desenleri Araştırması	Yurtiçi ve yurtdışı pazarlama olanaklarını, ürün işleme, toprak ve iklim koşulları ile diğer doğal koşulları da dikkate alan, GAP sulama projelerinde uygulanacak bitki desenleriyle ilgili ayrıntılı araştırma.